Framtiden har fokus på Sörmland.

Det är inte tomt prat. Under de närmaste 25 åren väntas Sörmland öka sin befolkning med 50 000 till 100 000 personer.

Vi har bestämt oss för att möta denna nya befolkning med attraktion och hållbarhet. Hur ser då möjligheterna ut? Vad händer om man låter visionerna få vingar och flyga fritt? Denna bok visar en mångfald av visioner, formulerade av Länsstyrelsen, på workshops i de sörmländska kommunerna och av en arbetsgrupp av arkitekter, samhällsplanerare och skribenter.

Vi kan inte styra framtiden men vi visar visioner för andra att bygga vidare på.

Vi vill ge våra anrika städer framtidens energi och karisma. Vi vill ge våra invånare nya spännande mötesplatser och ett modernt, tidsmedvetet boende med valfrihet och kvalitet. Vi vill göra Sörmlands unika kulturlandskap tillgängligt med bra kommunikationer och möjlighet till boende och friluftsliv med livskvalitet.

Sörmland kommer att finnas med på kartan för överskådlig framtid. Men du kan vara med om att rita om den. Har du idéerna som väntar på att förverkligas – då har vi platsen. Vi säger inte att det är så här det kommer att bli.

Men vi säger att – Det är möjligt!

Sörmland bygger

Länsstyrelsen i Södermanlands län
I samarbete med Strängnäs, Eskilstuna, Nyköping, Katrineholm, Trosa, Oxelösund, Gnesta, Flen och Vingåkers kommuner.

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

ISBN 91-631-5506-0
9 789163 155062

DET ÄR MÖJLIGT!

Det är möjligt!

INSPIRATIONSBOK FÖR ATTRAKTIVT
OCH HÅLLBART SAMHÄLLSBYGGANDE

LÄNSSTYRELSEN I SÖDERMANLANDS LÄN

Det är möjligt!

INSPIRATIONSBOK FÖR ATTRAKTIVT OCH HÅLLBART SAMHÄLLSBYGGANDE

Sörmland bygger

Länsstyrelsen i Södermanlands län
I samarbete med Strängnäs, Eskilstuna, Nyköping, Katrineholm, Trosa, Oxelösund, Gnesta, Flen och Vingåkers kommuner.

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

© LANTMÄTERIVERKET, 2004. UR GEOGRAFISKA SVERIGEDATA 106-2004/188-D

Sörmlands nätverk av städer och orter, vatten och landskap, historia och framtider. Varje plats en möjlighet – att upptäcka och förverkliga.

Innehåll

Förord 5

1. Från workshop till framtidsskiss 6
2. Sörmland – The Story 12
3. Kraftfält och utmaningar 16
4. Nätverk för framtiden 20
5. Näringslivets nya platser 24
6. Frihetens nya gränser 34
7. Från glapp till stråk 44
8. Stadsplanering som erbjudande 52
9. Vatten i sikte 62
10. Operation stadsläkning 76
11. Bygg vidare på kulturarvet 82
12. Den urbana landsbygden 94
13. Hållbar tillväxt – verktyg och checklistor 106

Projektledning för Sörmland Bygger, Länsstyrelsen i Södermanlands län
Per Öhrling, länsarkitekt, Carina Jönhill, samhällsplanerare, Peter Eklund, utvecklingsdirektör

© Arbetsgruppen för Sörmland Bygger:
Jerker Söderlind, Tekn. Dr. KTH Samhällsbyggnad, *projektledare, workshops, text*
Carl-Johan Ohlson, Text & Television, *redaktör, workshops, text*
Stefan Lundström, Blue Media AB, *grafisk form*
Peer-Ove Skånes, arkitekt SAR/MSA, Arken Arkitekter AB, *framtidsskisser, workshops, illustrationer, text*
Torbjörn Einarsson, arkitekt SAR/MSA, Arken Arkitekter AB, *framtidsskisser, workshops, illustrationer, text*
Krister Sernbo, samhällsekolog, Ekologigruppen Ekoplan AB, *workshops, regionkarta, text*
Håkan Jersenius, stadsplanerare, Småstaden Arkitekter AB, *workshops, foto*
Emelie Grind, samhällsplanerare i Haninge kommun, *workshops, text*
Peter Elmlund, cililekonom, projektledare för Urban City Research , *text*

Framtidsskisserna bearbetades av: Maya Mårtensson, Arken Arkitekter AB, Josefin Bogholt, Arken Arkitekter AB, Nils Söderlund, Arken Arkitekter AB

Regionkartan bearbetades av: Pernilla Hessling, Ekologigruppen Ekoplan AB

Tryck. Grafiska Punkten, Växjö, 2004

ISBN 91-631-5506-0

Omslaget: Emmi Olsson, Mariefred, hoppar studsmatta. Foto: Jeanette Andersson.

Fantasin och makten – att göra det möjliga verkligt

MED PROJEKTET SÖRMLAND BYGGER fortsätter vi – nio kommuner och en länsstyrelse – att formulera en modern syn på byggande, stadsmiljö och det hållbara samhället. Vi börjar inte diskussionen om framtiden med hinder och restriktioner i miljöbalken och andra lagar. Utgångspunkten är tvärtom att se möjligheterna för att nå goda slutresultat. Samhället ger ramarna – du och många andra fyller dem med idéer och livsdrömmar. Kanske litet udda idéer som att bo på en husbåt i Trosa eller starta företag i en herrgård i Flen. Planeringens uppgift är att undanröja hindren för utveckling. Men också att ordna våra städer och kommunikationer så att vi bygger fungerande helheter, inte åtskilda isolat, utan mötesplatser med arenor för gemenskap och jordmån för företagande.

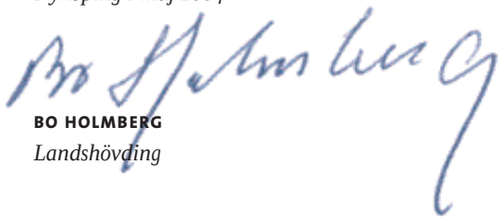
Denna skrift visar realistiska framtidsbilder som också utmanar invanda synsätt. Det är meningen. Sörmland befinner sig vid ett vägskäl. Att kraftfullt öka byggandet av unika stadsmiljöer och bostäder med egenart, det vill säga att ta utvecklingen i egna händer. Eller att passivt förlita sig på att bostadsbrist, trängsel och höga priser i Stockholmsområdet ska få fler att arbetspendla från bostadsområdet i Sörmland till arbete och utbildning i Stockholm. Jag erkänner villigt att jag, när jag tillträdde som landshövding, uppfattade närheten till Stockholm som besvärlig – ett hot, ett problem. Idag ser landskapet – det mentala och det faktiska – annorlunda ut. De mindre orterna ligger inte längre »i skuggan av storstaden«. De samarbetar – och konkurrerar – med storstaden.

VI RÄKNAR MED 800 000 nya invånare i Stockholm Mälarregionen år 2030. Kan 300 000 nya bostäder byggas i förorter nära Stockholms stad? Ja, kanske. Men blir det ett attraktivt boende? Sannolikt inte! Snabba resor och kunskapsföretag som kan flytta dit människorna vill vara ger helt nya förutsättningar för ortternas utveckling i ett sammanhållet Mälardalen. Därför nöjer vi oss inte längre med devisen »Bo i Sörmland, arbeta i Stockholm«. Vi vill bygga samhällen med både hjärna och hjärta. Minst 1 000 nya bostäder per år behövs i länet – bara för dagens efterfrågan! Det kan bli betydligt fler om vi lyckas med våra visioner.

Då handlar det inte om vilka bostäder som helst. Inte obetänksamt utslängda hus på någon åker. Det som kommer att avgöra är utsikterna från köksfönstren, avstånden till skolorna, affärerna, bussarna, nöjena och torghandeln och attraktionen i den fysiska miljön.

DU SOM LÄSARE av denna bok är härmed inbjuden till framtiden. Vi skapar den gemensamt. Med drömmen om det goda i livet i den genuina stadsmiljön – eller urbana byn. Om drömmar inte är till för att förverkligas, vad har vi då politiker och tjänstemän till?

Nyköping i maj 2004

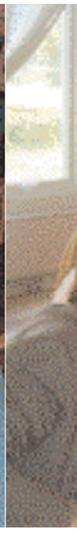
BO HOLMBERG
Landshövding

PRESSENS BILD

Från workshop till framtids

Stockholm Mälardalsregionen växer. Under 1990-talet ökade befolkningen med 200 000 personer, vilket var 70 procent av hela Sveriges befolkningstillväxt. Fram till år 2030 beräknas ytterligare 800 000 personer leva och verka i regionen. Det motsvarar hela 95 procent av ökningen i Sverige. År 2040 kan antalet sörmlänningar ha ökat från dagens 256 000 till 410 000. Men var ska de leva och bo? År 2003 påbörjades knappt 500 nya lägenheter.

Bostadsbyggandet måste fördubblas

Sju av länets nio kommuner har bostadsbrist i hela eller delar av kommunen. Bostadsbristen är ett av Sörmlands allvarligaste tillväxthinder. I länets tillväxtprogram för åren 2004–2007 är målet 5 000 nya bostäder. Det är en första rangens utmaning att verka effektivt för ökat bostadsbyggande. Det behövs välriktade åtgärder av företagen i byggbranschen, av kommunerna och av statliga myndigheter på nationell och regional nivå. I denna skrift visar och marknadsför vi Sörmlands rika bebyggelsemöjligheter, baserade på läget i regionen, nätverket av städer och småorter, kommunikationerna och miljövärdena.

Hållbart och attraktivt

Målet för bostadspolitiken är goda bostäder åt alla till rimliga kostnader. I miljöpolitiken och den fysiska planeringen finns det nationella målet God bebyggd miljö. I Sörmland ska till exempel den översiktliga planeringen inriktas på nätverket av städer och orter, effektiv och lättillgänglig kollektivtrafik och på att länets stora oexploaterade områden bevaras och uppmärksammas som värdetillgångar i utvecklingsarbetet.

Städerna och tätorterna är våra viktigaste ekonomiska, sociala och kulturella arenor. Här finns de största möjligheterna för variation och mångfald och den största potentialen att ta om hand tillväxten i Sörmland och i Stockholm Mälardalsregionen. I och mellan städerna finns framtidens kollektivtrafik som ger rörelsefrihet åt alla hushållsmedlemmar på den expanderande arbetsmarknaden. Det är därför till städerna och samhällena som vi riktar engagemanget och huvuddelen av våra planeringsinsatser. I landsbygdernas småorter och byar finns också möjligheter. I denna skrift beskrivs och illustreras för första gången ett länsövergripande bebyggelsemönster som kan motsvara kraven på hållbar utveckling.

God regional planering och stadsbyggnad är att skapa värden som kan tillgodogöras av många. I fråga om stadstyper, skönhetsvärden, gränser mellan privat och offentlig mark och andra gemensamma frågor krävs ett kollektivt och samlat ansvarstagande. Människor som får vara med och diskutera sin orts framtid väljer ofta fotgängarvänlig, tät, varierad och funktionsblandad bebyggelse. Kommunerna har ansvar för planarbetet. Skriften är därför framtagen i samarbete med kommunerna. Framtidsskisserna bygger på workshops runt om i länet under åren 2003–2004 med politiker, planerare, markägare, byggare och många andra berörda och intresserade. Vad som kan vara attraktivt och i alla avseenden hållbart har behandlats ingående och redovisas i skriften.

Möjligheter och inviter

Länsstyrelsen ger omvärldsanalyser, kunskapsförmedling, inspiration och rådgivning. Skriften visar exempel på hur länets rika möjligheter kan utnyttjas och hur bebyggelsen kan planeras för att motsvara kraven på en attraktiv och hållbar utveckling. Exemplen är översiktligt sett realistiska och genomförbara, men

Modellbyggande som framtidsplanering. Kan vi göra hästbyar i Katrineholm? En ny kulturmiljö vid kyrkan i Kattnäs? Kan vi laga trasigheter i Oxelösund?

sskiss

varje objekt måste bedömas utifrån sina närmare förutsättningar, exempelvis marknad, finansiering, markbeskaffenhet, fornlämningar, miljöförhållanden. De är inte formellt granskade och godkända av någon kommun eller myndighet. Skisserna betyder inte »Fritt fram«. De betyder »Möjligheter – i positiv dialog med kvalitetshöjande krav«. Var och en kommenteras med invändningar och svar under rubriken »Är det möjligt?«.

Länets kommuner har en bred repertoar av möjliga platser för attraktivt och hållbart byggande. Se kommunernas hemsidor och kontakta deras plankontor. Exemplen i denna skrift kan tillämpas även på andra stadsdelar och byar i länet med likartade förutsättningar och utmaningar. Vill du göra verklighet av några av skriftens tankar? Letar du efter platsen att bo på, bygga, driva företag, investera? Kontakta kommunernas politiker och tjänstemän.

Med länets arealer och miljöer möter vi tillväxten i Stockholm Mälardalsregionen. Den skall planeras och gestaltas som sörmlänningarna vill ha den. Då behövs ett fortlöpande offentligt samtal med debatt och opinionsbildning, delaktighet och inflytande och med hjälp av skickligt yrkesfolk. Denna skrift är ett inlägg.

Syftet är att inspirera, mana och stödja. Angivna författare står för sakinnehållet.

Nyköping i maj 2004

PETER EKLUND, *utvecklingsdirektör, projektledning*

CARINA JÖNHILL, *samhällsplanerare, projektledning*

PER ÖHRLING, *länsarkitekt, idé och projektledning*

Ledord för innovativ stadsutveckling

ARBETSGRUPPEN FÖR SÖRMLAND BYGGER presenterar på följande uppslag sig själva, sina utgångspunkter och arbetssätt samt uppläggningen av denna skrift. Under arbetets gång har ett antal ord kommit att användas allt mer. Vårt bidrag till målet God bebyggd miljö kan sammanfattas i dessa ledord – för framtida skapande av genuina stadsdelar och byar:

BLANDA	bostäder, arbetsplatser, handel, utbildning, service
SAMORDNA	trafik, bebyggelse, natur – till en fungerande helhet
REGLERA	så att alla vet vad som gäller, redan från början
BEVARA	genom att lyfta fram det gamla, med ny inramning
KOMPLETTERA	med det som saknas, bygg inte allting likadant
VARIERA	arkitektur, hyresnivåer, funktioner, material
FLANERA	längs stadens gator och upptäck det som saknas
FÖRBÄTTRA	det som redan är byggt med det nya som tillkommer
STOLTSERA	med det nya, gärna på vykort och i marknadsföring
FÖRVÅNA	med annorlunda lösningar, undvik slentrianhus
UPPTÄCK	glömda platser och historiska spår
KONKURRERA	med bebyggelse vid vatten, utsikt, kulturminnen
RUSTA	nedgångna miljöer med det som fattas
STRUKTURERA	så att den som bygger först vet vad som kommer sen
INSPIRERA	genom att lära av utländska framgångar och idéer
UPPMUNTRA	enskilda att komma med egensinniga förslag
BEFOLKA	nedlagda industrilokaler och ödegårdar
ATTRAHERA	genom möjligheter och förutsättningar, inte färdiga lösningar där allt är uttänkt i förväg
INNOVERA	eftersom det bästa sättet att förutsäga framtiden är att hitta på den
FANTISERA	om vad som skulle få en skåning, en norrman, en lett, en affärskvinna i Bryssel eller en stockholmsböna att välja just din stad som sin plats på jorden

ARBETSGRUPPEN FÖR SÖRMLAND BYGGER

Sörmland, den 15 maj 2004

Experimentet i Sörmland

DET BÖRJADE SOM ett experiment i Pelles Lusthus i ett vintrigt Nyköping. Drygt 150 sörmlänningar var samlade för »kick-off« för projektet Sörmland Bygger. Frågan gällde: vilka stadstyper vill vi se mer – alternativt mindre – av i Sörmland? Ska vi ha mer stenstad, funktionalistisk stad, småstad, radhusområde eller kanske visionära projekt av typen »kommunalrådets vision«? Minus och plustecken gav snabbt en tydlig viljeinriktning. På topp hamnade i nämnd ordning: småstad, trädgårdsstad, villastad och stenstad. I botten den funktionalistiska höghusstaden och kommunalrådets vision. I rutan för »din egen favorit« fanns många hänvisningar till den oskiftade radbyn i Blacksta i Gnesta kommun, liksom mer av sjöstad, blandstad och gamla industriområden återupplivade för nya verksamheter och nytt kreativt boende.

JERSENIUS/ARKEN/EKOLOGIGRUPPEN/SÖDERLIND

De stads- och bytyper som vaskas fram som hållbara enligt utvärderingen med värderosen (se sidan 10) har gemensamt att de byggs upp av gatunät. De är alltså inte formade som enklaver med återvändsgator enligt den teori om »var sak i var sitt område« som modernismen lanserade.

I de rekommenderade stads- och bytyperna är stadsväv och gatuväv ett; de är uppbyggda av kvarter och gaturum utifrån en mycket enkel »stadens eller byns DNA«. Plockar man bort ett kvarter får man ett torg, plockar man bort ett annat får man en park.

Kvarteren kan vara tätt eller glest »möblerade«: stenstad, småstad, trädgårdsstad och villastad är väldigt olika i täthet men alla är kvartersstäder.

Gaturummen kan också vara »möblerade« med olika proportioner av gående, cyklande bilister, trottoarkaféer, träd, p-kapacitet, etc. Olika stadstyper har använts i de olika kommunillustrationerna för att ge önskvärd gatuväv. Rätt fördelad ska väven av stora och små gator, från boulevard till gränd, filtrera den genomströmning eller avvägda »översilning« som behövs för att ge stadsdelen betingelser för näringsidkande. Lagom översilning innebär att gaturummen förblir gaturum och inte förväxer till barriärer.

DETTA VISAR FLERA saker. Alla tycker inte likadant. Det finns inte ett »rätt« svar på hur Sörmlands städer och orter ska utformas eller ett sätt att möta människors och företags önskningar och krav. Det visade också att de flesta verkade föredra stadstyperna med flera ägare av mark och hus, med varierade gator och en blandning av arbetsplatser, bostäder, affärer.

Detta var startskottet till en rundresa till Sörmlands alla kommuner med grundfrågan vilka miljöer vi vill lämna över åt våra barn och barnbarn. De svar vi där fick ligger till grund för de visioner om Sörmlands framtid vi lägger fram i den här boken.

Politiker, tjänstemän, markägare och lokala eldsjälar hjälptes åt att bygga modeller – med frigolitklossar som små hus och ibland uppknutna skosnören som nya gator och broar – på flygfoton och kartor över städer och byar.

Här deltog politikern som länge motsatt sig att över huvud taget diskutera att bygga på en viss plats. Men som, när hon själv fått placera ut nya hus, slingrande gator, små parker, formulera sin egen dröm om det mest fantastiska stället att bo och arbeta på i Sörmland, ersatte tvivel med frågan: »När kan vi börja?« Här var representanten för den stora industrin som alla förväntat sig skulle säga direkt nej till något annat än fortsatt tillverkning på sin tomt. Men som tvärtom menade att »Javisst, om vi bara får en annan, lika bra plats att vara på, lite längre ut, då kan det kanske bli bostäder, skolor eller kontor här«. Här var trafikplaneraren som fick visa hur en öde landsväg kunde omvandlas till levande stadsgata. Här var kulturminnesexperten som började formulera riktlinjer för hur nya kulturmiljöer kunde skapas. Och här var ekologen som föreslog försiktigt byggande längs en vacker strandkant där man också kunde skapa helt nya fågelöar.

Det är dessa experiment vi redovisar i den här boken. I form av planer och kartor, perspektiv och referensexempel från när och fjärran. Så har visionerna, impulserna, önskedrömmarna, farhågorna och de goda viljorna sammanställts till vad som redovisas i denna bok.

VI SOM HAR ARBETAT med workshops och seminarier och skrivit och ritat den här boken är också en blandad skara – inte alltid överens om allt, men vi binds samman genom att vi drar åt samma håll. Tre konsultbolag, en forskare, två journalister, en kommunal planerare, en grafisk formgivare liksom en professionell fotograf. Tillfälliga arbetsgrupper kan ibland skapa mer av

JEANETTE ANDRERSSON

Järnvägsstationen ligger centralt i Strängnäs. Ökad rörlighet skärper kraven på staden. Vi kan välja var vi vill vara.

nytänkande än väl samordnade och konsekventa konstellationer där alla tänker likadant.

Vi presenterar i boken åtta olika teman för nytänkande vid framtida bebyggelse. Varje förslag är baserat på konkreta platser i Sörmland och framsprunget ur idéarbete tillsammans med kommunens representanter. Här ligger den stora och svåra utmaningen. Att formulera enstaka projekt för bebyggelse som harmonierar med en idé om Sörmlands framtida struktur.

Vi som har sammanställt resultaten från mötena i kommunerna har enats om en sak. Vi behöver inte vara eniga!. Hellre låter vi en vild idé – som husbåtarna i framtidsskissen för Nyköping, sommarstugorna vid vattnet i Österåker eller bostäderna i järnvägsvagnarna i Eskilstuna – finnas med, än att radera allt som alla inte gillar. Även om detta aldrig kommer att förverkligas så sår man kanske ett frö till något annat. Något man faktiskt inte tänkt på.

Detta är alltså visioner. Nu hänger det på dig som läsare om idéerna ska förverkligas.

Tre utgångspunkter

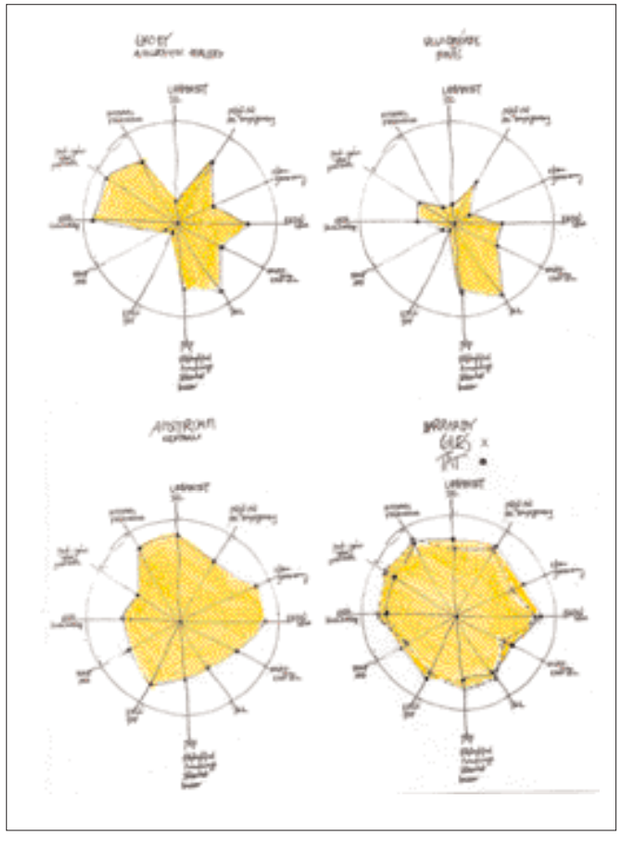
Tre tankegångar hamnade i fokus. Som det gällde att ge fysisk form åt. För att börja bygga ikapp bristen på bostäder – och möta efterfrågan på genuint sörmländska platser:

Ersätt restriktionstänkande med attraktionsplanering.
Dagens medborgare efterfrågar inte bara praktiska och ekonomiskt överkomliga bostäder med bra kommunikationer. Sörmlänningarna vet hur de vill ha sin stad och tätort om de blir tillfrågade. Vackra, variationsrika, ofta småskaliga och gröna, nära service, kommunikationer, mötesplatser och inspirerande utsikt.

Vidareutveckla Sörmlands kulturmiljöer.
Skapa samhällen som är lika bra som dagens mest uppskattade platser, vykortsmiljöer och populära turistmål. Kulturarvet kan tas som inspiration för det nya, inte bara ses som ett värdefullt arv att bevara och skydda.

Sörmland är bra på att vara Sörmland.
Det moderna näringslivet blir alltmer oberoende av närheten till naturtillgångar. Spännande närmiljö i kombination med bra kommunikationer blir ett viktigt konkurrensmedel i den internationella ekonomin.

Värderosen – ett hjälpmedel för att ha koll på hållbarhetens olika dimensioner.

Värderos – bärkraft på fyra ben

Det är lätt att planlöst föreslå bebyggelse vid attraktiva platser. Att kombinera attraktivitet med hållbarhet är svårare – men inte omöjligt. För detta har vi använt oss av en annan bild – parallellt med diagrammet över de olika stadstyperna.

En värderos är en cirkel med fyra olika riktningar som beskriver vad som är hållbart, ur fyra aspekter. Social bärkraft handlar till exempel om platser för möten, kulturell förankring och miljö för socialt engagemang. Ekologisk bärkraft beskriver grönstråk, lokala kretslopp och hur mycket man måste resa för att klara av vardagslivet. Teknisk och ekonomisk bärkraft kompletterar bilden. En plan för en stadsdel eller en hel ort kan testas med värderosen. Är det till exempel mycket lätt att öppna en butik (bra läge vid en gata, parkering fixad, rimlig hyresnivå) sätter du en prick längst ut på cirkeln på den punkten. Är det mycket svårt, hamnar pricken i mitten av cirkeln. Fortsätt utvärderingen med andra frågor. Sammanbind sedan alla punkter med varandra. Lägg en färg innanför den linje som uppkommer. Ju större den täckta ytan är, ju mer »rosens blad« vecklar ut sig, desto högre är bärkraften. Det är med begreppet »hållbarhet« ungefär som med en pall. Ju fler ben den har, desto stadigare står den.

Värderosen visar också en annan sak. Planeringen är mångfasetterad. Det är helheten som är viktig. En stad som bara får höga värden på några få delaspekter fungerar knappast. Varken på kort eller lång sikt. Så är det också med en region. Sörmland är inte – och har aldrig varit – en isolerad ö. Som vår korta exposé över den sörmländska historien visar har landskapet och länet alltid levt i en speciell symbios med Mälardalen och Stockholm. I parabolernas tid, i snabbtågens, mobiltelefonernas, lågprisflygets och de globala företagens tidevarv, är vår gissning att sörmlänningarna är väl rustade – mentalt förberedda sedan århundraden – för en värld där det lokala alltid har en global aspekt.

Därför försöker vi också här teckna en långsiktigt hållbar struktur – i den stora skalan – som ramverk och infattning till enskilda projekt och möjligheter. Storstockholms bebyggelse kan – på mycket långt håll – liknas vid en sjöstjärna med en tung och kompakt kärna och med armar som slingrar sig utåt. Satellitbilden av Sörmland blir den motsatta. Ett nätverk av sammankopplade orter och länkar dragna genom ett förunderligt vackert landskap. En struktur med klara paralleller till Internet. Inget självskrivet centrum. Ingen traditionell hierarki där en nod dominerar över alla andra. Sörmlands identitet kan beskrivas som samverkande platser där information och kontakter rör sig i friare former än i den traditionella storstaden med sitt enda centrum. Ett nätverk intill en sjöstjärna. Det öppna stadssystemet invid det traditionella. Den urbana landsbygden i samspråk med den utglesade storstaden. I vår beskrivning av Sörmlands storskaliga bebyggelsemönster försöker vi ge en bild av landskapets olika tyngdpunkter och struktur. Idag och för framtiden.

Framtidsskisser i städer och orter

Framtidsskisserna – våra förslag till bebyggelse – är valda för att exemplifiera hur en bebyggelse längs försörjningsbara stråk för spår och buss kan samordnas med andra stråk – bilvägarna liksom skogarnas och vattnens, de vilda djurens och växternas mera hemliga stråk. Även friluftsmänniskornas och jordbrukarnas perspektiv måste tas med i beräkningen, liksom synliga och

gömda spår ur det förflutna. Förslagen kan delas in i tre grupper:

1. Läkning, uppstädning och förbättring i de större orterna. Det kan vara en fristad i ett industriområde i Eskilstuna, en sammanbindande ny stadsdel där rivningsraseriet grasserat i Oxelösund eller omvandling av ett stökigt industriområde till blandad stadsdel i Strängnäs. Det kan också vara ihopkoppling av ett bostadsområde med centrum i Nyköping eller ett nytt stadsstråk runt vattnet i Katrineholm.

2. Komplettering och försköning i mindre orter. Återskapande av ett levande och attraktivt stationssamhälle i Vagnhärad. Nya stadsfronter vid vattnet i Trosa. Eller urban sjöstad på gammal industrimark vid vatten i Sparreholm i Flens kommun.

3. Förtätning och rekonstruktion av historien i byar. Långsam utbyggnad i Kattnäs och Laxne i Gnesta kommun. Förtätning och sommarboende i Österåker i Vingåkers kommun. Att ingå »samboavtal« mellan det forntida, det nuvarande och det framtida.

I DE FLESTA SKISSER ligger ny bebyggelse intill dagens. Förslagen i Kattnäs och Österåker, de minst urbana, diskuterar hur efterfrågan på boende på landsbygden – permanent och på sommarhalvåret – möjligen kan styras till ett fåtal platser i stället för att spridas ut över hela länet. Förslagen är sorterade i åtta olika teman tillsammans med andra kortare exempel, intervjuer, referenser och tankegångar. Motivet är att frågeställningarna gäller hela länet, inte bara de platser där tankarna illustreras och prövas. Temat om fristaden i Eskilstuna kan även provas som Avantgarde Hälleforsnäs, eller Freetown Flen. Temat om kulturarvet som källa till det nya har sin giltighet även i Strängnäs och Nyköping och kan också verka som inspiration för andra orter som behöver stärka sitt »varumärke«.

Bilden av möjligheter i Sörmland blir därmed medvetet kalejdoskopisk. Mångfasetterad och öppen för tolkningar. Vissa exempel är mer realistiska än andra. Vissa intervjupersoner är inte representativa för sörmlänningen i gemen – andra är det. Precis som på vilken mötesplats som helst. Och vi vill hellre lyfta fram pionjärer, eldsjälar och annorlunda tänkare än visa fram ett städat genomsnitt. Framtiden skapas av individer, grupper och sammanhang, där det nya tillåts växa och frodas i harmoni – och i konkurrens – med det gamla och beprövade.

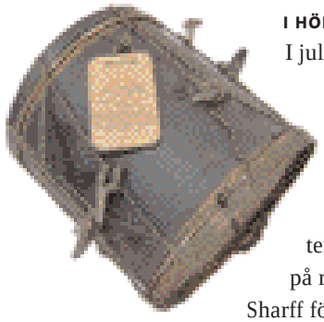
Vid mötet i Pelles Lusthus hade en enda person gjort ett plustecken i stadstypsdiagrammet för »kommunalrådets vision«. Det bådar gott för framtiden. Dels visar det att Sörmlands framtid skapas av många människor som agerar tillsammans. Dels finns det ett – säkert egentligen flera – kommunalråd som inom sig bär på en vision, kanske en än så länge hemlig idé, som kommer att slå omvärlden med häpnad. Kan denna bok inspirera henne eller honom – eller dig som läsare – att förverkliga en egen idé om Sörmland, då har projektet Sörmland Bygger lyckats.

JEANETTE ANDRERSSON

Gnesta på gung. Nytt boende på historisk mark. Där barnen trivs, dit flyttar familjen.

Sörmland – The Story

I HÖLÖ KYRKA hänger en trumma.

I juli 1719 härjade den ryska flottan den svenska kusten och brände och skövlade. Karl XII var död och här var hämnden för hans krig i öst. Ryssarna hade redan bränt Nävekvarn, Nyköping och Trosa och var nu på väg mot Södertälje. Hörningsholms slott på Mörkö stod i lågor och nu stod Hölö på tur. Eftersom den krigströtta svenska hären oftast lade benen på ryggen när ryssarna kom så insåg Hölöprosten Paulus Sharff förtvivlat att socknens öde snart skulle vara beseglat. Det var då han fick sin ingivelse.

Han kallade i hast samman bygdens bönder, gamlingar, kvinnor och barn och uppmanade dem att samla ihop allt de kunde slå på och skramla med och att sprida ut sig i skogen. När ryssarna kom inom hörhåll gav han tecken och ett våldsamt oväsen utbröt. Ryssarna som trodde att de nu stod inför en överlägsen svensk armé flydde hals över huvud. Och som ett minne av mannen som räddade Hölö hänger nu prästens porträtt och den trumma han själv skrämde ryssen med över dörren till sakristian i kyrkan.

VAD SÄGER DÅ denna historia, mer än att den är bra? Jo det ger prov på vad en inspirerad, informell ledare kan uträtta mot alla odds. Och vad människor kan uträtta även när hoppet känns ute. Det berättar också om en anda som alltid funnits i Sörmland. Och om hur den känsla av hopplöshet och uppgivenhet många hyste, efter de stora nedläggningarna av industrier i Hälleforsnäs och Katrineholm, förbyttes i framtidstro och nytt självförtroende. På samma sätt som den gången 1719 då man åter igen byggde upp landskapet ur askan. Och inte minst – historien om Paulus Sharff är en del av Sörmlands unika historia, den är en del av Sörmlands tradition och den är faktiskt en del av vad vi idag skulle kalla Sörmlands varumärke.

Varje klok marknadsförare är medveten om vikten av att deras produkter inte bara har en funktion utan också en berättelse, att de är förankrade i historien. Vi vet vilken betydelse sånger som Olrogs »Violen från Flen« eller »Samling vid pumpen« har haft genom att sätta orten på Sörmlandskartan. Var fanns pumpen? Vem var egentligen Violen? En av våra mest effektiva »storytellers« för Sörmlands del var Selma Lagerlöf som i sin välkända »Nils Holgerssons underbara resa« presenterar Sörmland i kapitlet »Den sköna lustgården«, idag Katrineholms varumärke.

Traditionen bärs också av Ivar Lo och av författarna i de sörmländska litterära syrentorpen. Men idag är det också Towa Carsson, Christer Lindarw, Fredrik Lindström och världsstjärnor som Kent som är bärare av Sörmlands varumärke. Vi kan fråga oss om vi förvaltar det tillräckligt bra eller om vi låter andra göra det. Allt kul härstammar faktiskt inte enbart från Stockholm. Och visst välkomnar vi statsministern Göran Persson tillbaka till sin barndoms landskap. Han är också en betydelsefull del av vårt varumärke.

PER-ERIK ADAMSSON

Sörmlands historia börjar redan när istiden släppte sitt grepp för 9 000 år sedan.

PER-ERIK ADAMSSON

ATT UNGDOMAR rör på sig och flyttar ut är helt naturligt. Men många flyttar också till Sörmland. Närheten till arbete är inte längre något krav för var vi väljer att bosätta oss. Det ställer helt andra krav på bostadsorten idag och allt mer efterfrågade faktorer är platsens identitet, karaktär och historia. Inte minst i form av bevarade byggnader och miljöer. Efter rivningarna på 1950- och 1960-talen uppvärderar vi idag åter den historiska staden. Och här har Sörmland oerhört mycket att bidra med. Vi vill bo i städer med en historia. Annars känner vi oss rotlösa.

»Jag har flyttat många gånger och det är först när jag känner det nya områdets historia som jag egentligen känner mig hemma. Jag har lättare att känna en samhörighet med området när jag vet hur det uppstått. Innan dess är det mest en plats där man sover eller arbetar«: Anders Hedman, avdelningschef, Riksantikvarieämbetet.

DÄRFÖR ÄR SÖRMLANDS VARUMÄRKE också »Sörmland The Story«. Sörmland har alltid stått i ett aktivt förhållande till Mälarbygden och framförallt till Stockholm. Kommunikationerna har också stått högt på agendan i Sörmland sedan urminnes tider. Här gick Eriksgatan och riksvägen söderut och idag har kommunikationsaspekten fått ny energi i varumärket »Navet vid havet«.

Från begynnelsen utgjorde havet och vattenlederna viktiga kommunikationsstråk in i landskapet. Trosaån var den kanske viktigaste pulsådern in mot Mälaren för ett par tusen år sedan och Vagnhärad är faktiskt en av landets fornlämningstätaste orter. Här finns lämningar efter betydelsefulla kungsgårdar och stormannagravar. Den nuvarande lågprisladan Hulo i Vagnhärad ligger på platsen för en »husby«, ett av Svearikets kungagods, och kanske direkt på kungsgården Norra Husbys forntida ladugårdsgrund. Så nära snuddar historien vid oss när vi stannar till för att köpa ett par nya gympadojor i en lågprisbutik på 2000-talet. Men vem vet det om ingen berättar om det?

CARL-JOHAN OHLSON

Skeppsta, ett av många sörmländska gods, där järnhantering bedrivits i århundraden.

Sörmland har, på grund av sitt läge, alltid varit ett gravitationslandskap till Stockholm där huvudstadens dragningskraft påverkat bygden, vilket inneburit att sörmlänningarna alltid har befunnit sig nära händelsernas centrum. Men Sörmland har också varit skådeplats för många av de viktiga hållpunkterna i landets gemensamma historia. För mer än 9 000 år sedan, när den senaste istiden nyss släppt sitt grepp över vårt land, var de högsta höjderna i landskapet, i Kolmården och Mälarmården, en utskärgård med fångstboplatser.

Men de mera bofasta stenåldersbönderna vallade djuren och odlade den bördiga myllan för mer än 5 000 år sedan vid Vrå

Sörmland är ett av landets fornminnestätaste områden, där kultplatser och hövdingagravar ligger inbäddade i det nutida landskapet.

RIKSANTIKVARIEÄMBETET

I Skottvång finns en väl bevarad sörmländsk gruvby.

och på den gamla exercisplatsen för Sörmlands regemente – legendomspunna Malma Hed.

På 1000-talet blev S:t Eskil ihjälslagen i Strängnäs och led den så kallade martyrdöden här. Han fick sedan sin gravplats några mil västerut vid johannitermunkarnas gård Tuna som sedan fick namnet Eskils Tuna. Tala om gammalt varumärke. Klostret låg där Köpmangatan går fram idag. Och i och med S:t Eskils dystra öde lades grunden för Strängnäs som centrum för kristenheten i området och som stiftstad.

Historiens vingslag fläktar ständig över Sörmland och en av de mer kända berättelserna är den om Nyköpings gästabud. På 1300-talet bodde kung Birger på Nyköpingshus. Eftersom han var i fejd med sina två bröder, hertigarna Erik och Valdemar, så bjöd han dem på ett försonande gästabud i december 1317. Men allt var ett svek och på natten lät han gripa de rusiga bröderna och kasta dem i en fängelsehåla. Och för att vara säker på att de skulle svälta ihjäl därnere kastade han nyckeln i Nyköpingsån. Många hundra år senare hittade en pojke en stor magisk nyckel i ån. Kung Birgers nyckel var återfunnen trodde många. Sant eller inte men den har sedan länge varit Nyköpings symbol och varumärke.

Bergsbruket i Sörmland har en lång historia. I Tunaberg till exempel fanns hyttor och masugnar med rötter ner i medeltiden. Och särskilt under Karl IX:s tid blomstrade järnbruken i den sörmländska bergslagen. Karl IX var sin tids innovatör om än med hårda nypor. Han besatt kunskap om Sörmlands tillgångar, han hade internationella kontakter framförallt med holländska finansiärer och skickliga yrkesmän från Belgien och Tyskland. Och han hade till och med en egen alkemist som försökte göra guld i en liten hytta invid Nyköpingshus

Bergshanteringen lade grunden till Sörmland som industrilandskap. Under 1600-talet fanns i Sörmland inte mindre än 26 järnbruk. Bruket i Nävekvarn anlades 1623 och här finns idag en av landets äldsta industrier som fortfarande är drift. Tala om rötter, om historia, om varumärke. Tänk bara att berätta för en amerikan att man arbetar på en industri som är nästan 400 år gammal. I Eskilstuna byggdes landets första lokomotiv av verkmästaren Munktell och genom yrkesskickligheten och kreativiteten i Eskilstunas industrier nådde staden världsrykte. Här lades grunden till Sveriges internationella anseende som världens mest högtstående industrination.

UNDER STORMAKTSTIDEN ökade andelen adelsägd jord. I Sörmland var adelns andel av jorden år 1654 hela 82 procent. En av orsakerna var att kungen belönade stormaktstidens inhyrda adelsmän och krigare genom att ge dem gods – den tidens »fallskär-

Fortfarande kan man utmed vägarna se de gamla milstolparna som göts till exempel på Näfveqvarns bruk.

PER-ERIK ADAMSSON

PER-ERIK ADAMSSON

mar«. Pengarna behövdes till de ständigt pågående krigen. Och de sörmländska slotten byggdes ut i full barock skala med pompa och ståt. Men bönderna var nu underställda adeln.

Efter Karl XI:s reduktion, där man tog tillbaka en stor del av adelns tillgångar och privilegier, inleddes eran av herrgårdsjordbruk eftersom adeln nu måste försörja sig själv. Många av godsen blev kulturbärare och säten för bildning, nya idéer och moderna jordbruksmetoder. Här frambringades till exempel gastronomiska höjdare som äppelsorterna Åkerö och Säfstaholm. Hela små samhällen uppstod kring herrgårdarna. Och härmed föddes också jordproletariatet – statarna. Och här uppstod också kontrasten mellan godsägarna och de egendomslösa som i mycket också präglat landskapet. Ett modernt sprängstoff, beskrivet inte minst av sörmlänningen Ivar Lo-Johansson. Historien om de sörmländska statarna är numera en del av arbetarrörelsens varumärke.

Befolkningen i städerna uppgick aldrig till mer än tio procent fram till början av 1800-talet. Främst var det Eskilstuna och Nyköping som expanderade. Under 1700- och 1800-talen skedde stora förändringar i jordbruket. Man har talat om den »agrara revolutionen«. Skiftesreformer hade splittrat byarna och maskiner kom allt mer att ersätta mänsklig arbetskraft i jordbruket. Allt fler drog sig nu mot de framväxande industrierna i städerna.

Den industriella revolutionen hade nått Sörmland. I Eskilstuna trängdes yrkesskickligt folk och här framställdes knivar och saxar, sågar och verktyg och med tiden k-pistar, svärd, mätinstrument, domkrafter och mycket, mycket mera. Den här kulturen förebådar vår tids moderna industrier som SSAB i Oxelösund och high tech och läkemedelsindustrin i Strängnäs.

Sedan är Sörmland också fullständigt unikt i sin skönhet och magi med orörd skärgård utanför Vålarö, glittrande Bråviksströmming och mytiska insjöar som Båven, poesin i prins Wilhelms Stenhammar eller i gastkramande historier om Pintorpafrun på Eriksberg. Historia eller varumärke, eller både ock. Vi väljer. Hela vårt landskap är fullt av skatter som fortfarande döljs i oberättad historia, i sly och buskage eller i undervärderade stadsmiljöer.

Idag flyger Nils Holgersson dagligen in och ut över Sörmland via Skavsta. Och över ett landskap med möjligheter som Selma Lagerlöf inte skulle kunna tänka ut i sin mest vilda litterära fantasi.

I ekan i Harpsund har världens stora rott ut på sjön och andats in doften från den sörmländska granskogen. De forna slotten blev så småningom konferensanläggningar och godsen drömmen om det goda livet för människor som gjort sin lycka i Stockholm. Hästgårdar med stadsjeep är också ett naturligt inslag i landskapet, men vi ska inte återvända till godskulturen. I det framtida Sörmland ska det finnas plats för alla. Sörmland är hett idag. Upp till 100 000 människor beräknas flytta till länet fram till år 2030. De ska alla beredas ett gott liv, ett individuellt liv, ett liv med nya möjligheter. Det är för detta det framtida Sörmland vi bygger.

Och det hade Hölöprosten Paulus Sharff gillat.

Fast, vänta nu. Ligger Hölö i Sörmland? Ja, i landskapet Sörmland. Även om Stockholms län för tillfället har annekterat Hölö. Men historien går vidare, gränserna löses upp, kartan ritas om. Det är inte Stockholm som breder ut sig över Sörmland. Det är tvärtom. Sörmland växer. Det ska stockholmarna vara glada över. Välkommen till Sörmland! Det hade också Paulus Sharff gillat.

PER-ERIK ADAMSSON

Var det verkligen kung Birgers nyckel pojken fiskade upp ur Nyköpingsån?

Skärgården och fisket har alltid haft en stor betydelse i länets historia. Ett bra exempel är skärborgarnas Trosa.

Kraftfält och utmaningar

JERKER SÖDERLIND

Tältläger på Hultsfredsfestivalen. Framtida generationer dras dit de trivs, där det händer saker. Platser för självförverkligande.

SÖRMLAND KAN BARA KONKURRERA med utlandet genom högre utbildning, förädlingsindustri, specialisering. Tillverkning av kläder, mat, möbler, porslin, datorer, bilar sker alltmer i låglöneländer – i Sydostasien, Kina eller det gamla Östeuropa. En tydlig illustration är »Den svarta dagen« i Katrineholm. I oktober 2001 kungjorde företagen Scania och FCI sin flyttning respektive nedläggning av verksamheter i Katrineholm. Tillsammans med Flextronics nedläggning försvann totalt 1500 arbeten. Det globala blev plötsligt lokalt – och ett intensivt arbete inleddes för att stärka stadens attraktivitet. Kommunens starka viljeinriktning kungjordes i en helsidesannons i Dagens Nyheter: »Katrineholms fördelar kan ingen ta ta ifrån oss. Viljan, styrkan och enigheten driver oss framåt.« En »ambassad« i Stockholm, ordentlig omvärldsanalys, ny fabrik från PEAB, bättre vägar och etablering av kontor för Försäkringskassan i staden är några resultat av kraftsamlingen.

Stadsplaneringen utgör ett allt viktigare verktyg i städernas konkurrens. Internationellt uppmärksammade forskare som Manuel Castells och Saskia Sassen ger denna bild av den globala ekonomins utveckling:

Informationsteknologin har gjort det lättare för företagen att välja var de vill vara. Ett viktigt konkurrensmedel är charmiga, levande och kulturellt blandade städer och orter. Anställda vill ha närhet till service, kultur och nöjen. Detta är en orsak till uppvärderingen av våra historiska, täta stadskärnor.

FÖR DEN MEST KUNSKAPSINTENSIVA delen av ekonomin, som styrning, kapitalhantering, innovationer och produktutveckling, är den geografiska friheten mer begränsad. Det finns en frihet i att strunta i nationsgränser, men ett beroende av att finna en plats med etablerad kunskapskultur att dra nytta av. Beroende på vilket kunskapsområde det rör sig om får vissa städer och regioner specialiserade roller i den globala ekonomin. Strängnäs är ett exempel. Det är svårt att planera fram sådana kunskapsmiljöer. Men man kan inventera vilka kunskapskulturer som finns i regionen och stödja dessa. Eskilstunas klustersatsning är ett exempel.

All ekonomi är emellertid inte global. Vi glömmer ofta bort att cirka två tredjedelar av kommunernas ekonomi utgörs av den lokala marknaden. Från en kommuns synpunkt kan därför all ekonomi utanför kommunen betraktas som global. Det finns kanske en kunskapskultur på det regionala planet, värd att beakta!

DET GÖR OCKSÅ en viss skillnad om de företag som verkar i en kommun har sin bas i kommunen eller om de ägs av någon utanför. Lokala företag tenderar att köpa tjänster lokalt och att spendera sitt överskott mer lokalt än andra. Lokala företagare bidrar till sammanhållningen och utgör en del av ortens varumärke, identitet. En viktig lokaliseringsfaktor även för andra företag. Grafikens Hus i Mariefred är bara ett exempel på en unik verksamhet, som i brist på lämpliga platser i Stockholm – pris- och lokalmässigt – valde den mindre orten, det unika läget. Och som skapat stora spinn off-effekter i form av utbildning, företagsidéer, nätverk, varumärke, identitet, besöksmål. Cirkus Cirkör – den första svenska »nycirkusen« – hamnade av omständigheternas spel i Botkyrka kommun. Lokalerna i Stockholm hade blivit för dyra och opraktiska. Genast fann kommunen en ny profil – upplevelseindustri! En enda unik verksamhet kan locka dussintals andra till platsen. Utmaning och spaningsuppgift: Vilken vild företagsidé, vilken eldsjäl, har ännu inte hittat sitt perfekta sammanhang? Kombinera pris, unik lokal, svängrum, snabb hantering av bygglov, service, utbildning. Kommuner i samverkan, javisst. Men också stenhård konkurrens.

Hammarby Sjöstad i Stockholm, verkar det kul? Stella och Boris Söderlind synar stadsplanerarnas visioner. Internetgenerationen har hela världen att jämföra med.

JERKER SÖDERLIND

JEANETTE ANDRERSSON

Tolerans och öppenhet, attraktiva mötesplatser, unika stadsmiljöer. Magneter som drar till sig framtidens företag. Företag handlar om människor, inte bara maskiner.

Kreativa städer och toleransens ekonomi

»NI KAN BEHÅLLA era skattesubventioner och era nybyggda motorvägar. Vi etablerar oss där de kompetenta människorna finns.« Det förklarade Hewlett Packards vd Carley Fiorina i ett möte med USA:s guvernörer för några år sedan. Uttalandet speglar den moderna ekonomins nya villkor. Företag på jakt efter kreativa och engagerade människor – som i sin tur väljer att bo där livet går bäst att leva. Richard Floridas bok »The Rise of the Creative Class: And How it's Transforming Work, Leisure, Community, and Everyday Life« ger en bild av ett samhälle där teknologi, kreativitet och tolerans dominerar ekonomin – och i förlängningen även stadsutvecklingen. Teknisk och ekonomisk kreativitet får allt oftare näring från artistiska och kulturella aktiviteter.

Den kreativa klassen arbetar som forskare, ingenjörer, arkitekter, designers, utbildare, konstnärer, musiker eller med underhållning. Kring dessa samlas yrkesverksamma inom finansekonomi, juridik, hälsa och liknande. De arbetar med komplex problemlösning som kräver hög utbildning, kreativitet och breda kontaktytor. De kräver också spännande boende, kulturellt utbud, kulturell blandning och tolerans för oliktänkande. Ju mer välkomnande och öppen en region är för till exempel homosexuella, bohemer av olika sorter, invandring från andra länder och kulturer – desto bättre trivs high tech-industrierna. En tredjedel av alla företag som startades i Silicon Valley under 1990-talet startades av invandrare.

I denna kamp om lättflyktiga människor och företag knappar Europa in på USA. Enligt rapporten Europe in the Creative Age har särskilt de nordiska länderna en stark fördel, baserad på nordiska värderingar som jämställdhet, jämlikhet, öppenhet, en icke auktoritär ledarstil och avsaknad av starka dominerande religiösa grupper. Den »kreativa ekonomin« har sitt eget »ekosystem«, där det avvikande och udda trivs. Stark nationalism och fundamentalistiska riktningar inom politik och religion skrämmer bort den kreativa klassen. Sverige, Danmark och Nederländerna ligger överst på den mätning som gjorts av »tolerans« bland femton industriländer. USA och Portugal ligger längst ner.

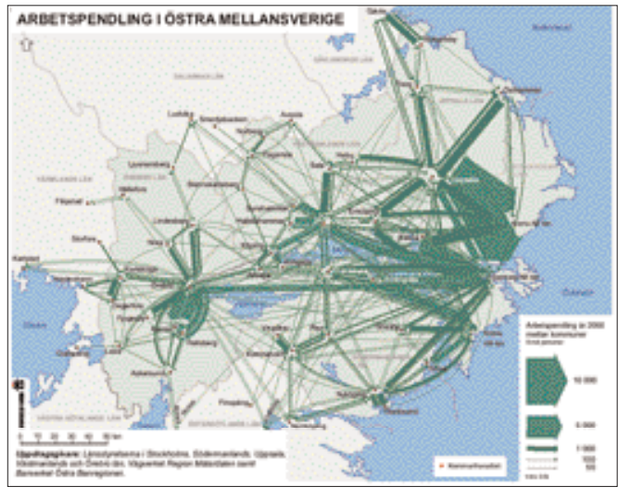
Både stora täta städer och småstäder med charm och genuin atmosfär lockar framtidens företagande. Den »etniska« ekonomin, med både restauranger, nöjen, hantverk och kultur, är betydligt större i England och Danmark än i Sverige. En orsak är att bärarna av de nya kulturerna har slagit sig ner i städernas mitt, inte som i Sverige i avskilda och isolerade bostadsområden, långt borta. Vilka sörmländska »Chinatowns« eller »Etiopiska kvarter« ligger och väntar på det rätta tillfället?

Den nya rörligheten

MÖJLIGHET ELLER HOT?

VAR FJÄRDE SÖRMLÄNNING är idag pendlare, dvs arbetar i en annan kommun än där de bor. Drivkraften är inte bara ökade möjligheter att resa. Forskare som arbetar med »den nya ekonomiska geografin« menar att den fundamentala förutsättningen för modern ekonomisk tillväxt – paradoxalt nog – är närhet och täthet. Ökad specialisering ger möjlighet till långa produktionsserier. Samtidigt kan företagen placera olika delar av produktion, marknadsföring och forskning på skilda platser. Arbetsmarknaderna blir geografiskt större och färre. Den gamla kopplingen mellan arbete och bostad, där man arbetade nära jobbet, ersätts av valfrihetsexpansionen. Vi kan välja mellan att bo kvar och byta jobb eller ha kvar jobbet och flytta.

DE SOM RESER längst i Stockholm Mälardalsregionen är högutbildade män. De väljer boende mer fritt, efter »bästa läget«, och har samtidigt färre specialiserade arbetsplatser att välja mellan. Men beslutet om boplats blir alltmer en familjefråga. Familjefadern bestämmer inte längre allt. Sörmland kan växa genom att erbjuda attraktiva miljöer för både boende och verksamheter. Ökad

Arbetspendlingen ökar. Den som flyttar till bästa stället att leva på, kan i nästa steg ta med sig jobbet. På heltid eller deltid.

pendling är ett faktum. Ett problem eller en möjlighet, det handlar om hur man »tar passningen«, hanterar nya förutsättningar. Lustans och önskningarnas principer tar över en del av det gamla tvånget. Länet växer sommartid med 10 000-tals sommargäster.

Gamla fasta strukturer ersätts av andra. Som skapas just nu.

INFLYTTARNA

På jakt efter det goda i livet

PÅ 60-TALET FLYTTADE norrlänningarna till jobben i Stockholm. Av dagens nyinflyttade sörmlänningar är det bara var tredje som byter jobb när de lämnar till exempel Stockholm. De flyttar för att bo bättre, billigare, trevligare. De främsta motiven är jobb/utbildning, vacker stadsmiljö och natur, bra pendlingsmöjligheter.

HÅKAN JERSENIUS

Den typiska inflyttaren är oftast i »barnskaffaråldern«, bor i lägenhet i södra Storstockholm och drömmer om ett småhus på en vacker plats, nära golf, ridning, bra barnomsorg, småstadskänsla – ett sammanhang snarare än bara en plats att bo på. Att bo handlar om att leva. »Att bo« heter på engelska »to live«.

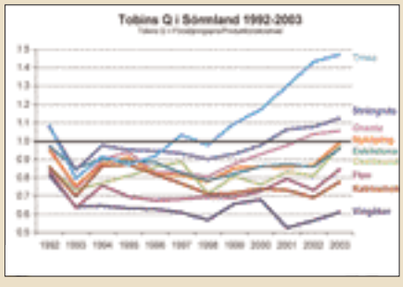
Mälardalsrådet undersökte 2002 i studien Pendlingsekonomi vad en fyra personers familj skulle tjäna på att flytta från en Stockholmskommun till en mindre ort, med en förälder som pendlade till jobb i storstaden. Västerås och Eskilstuna låg för långt bort och hade för dyra bostäder. Flen, Strängnäs, Enköping och Nyköping gav de största fördelarna. Samtidigt har prisutvecklingen för småhus – en vanlig värdemätare på efterfrågetryck – ökat över genomsnittet i landet i Nyköping, Strängnäs och Eskilstuna. Om huspriserna kan pressas ned – av ökat byggande – och om till exempel »Sörmlandspilen« mellan Vingåker – Katrineholm – Flen – Gnesta – Stockholm får en tät tidtabell. Då ökar de ekonomiska – och mänskliga – argumenten för Sörmlandsboende ytterligare.

Den gamla mjölkpallen vid landsvägen. Rotfast produktion ersätts av människor på jakt efter nya rötter. Transport + vacker miljö = ny boplats.

150 000 nya sörmlänningar på 35 år?

STOCKHOLM MÄLARDALSREGIONENS BEFOLKNING har ökat med 200 000 personer under 1990-talet. Det är 70 procent av hela Sveriges befolkningstillväxt. Fram till 2030 beräknas ytterligare 800 000 personer leva och verka här, varav mellan 50 000 och 100 000 i Sörmland. Det är hela 95 procent av Sveriges totala befolkningstillväxt. Prognoserna tecknar bara framtiden med en viss grad av sannolikhet. En ökning från dagens 256 000 till 410 000 sörmlänningar år 2040 är inte osannolik. Var – och hur – ska de leva?

Huspriserna i Sörmland på väg upp. Olönsamma lägen blir bra affärer.

Tobins Q visar förhållandet mellan priset på en »begagnad« bostad och kostnaden för att bygga en ny – med samma standard och på samma ort. (Ta priset på ett befintligt hus, dividera med produktionskostnaden för en nybyggd bostad = Tobins Q). Är siffran över 1 lönar det sig att bygga nytt. Omöjligt att påverka? Nej. Tre saker påverkar vad ett hus är värt: läget, läget, läget. Som fastighetsmäklarna brukar säga. Attraktiva lägen får höga Q-värden och mindre attraktiva får låga. Därför kan Tobins Q variera kraftigt inom en och samma kommun. Att en kommun som helhet har ett värde under 1 betyder inte att nybyggnation är olönsamt överallt i kommunen. Stadsplanering handlar om att välja läge. Möjliggöra lägen. Att gilla läget eller förbättra det – det är planeringens val.

Bara under de närmaste fem åren behövs cirka 5 000 till 7 000 nya bostäder i Sörmlands nio kommuner enligt länsstyrelsens och kommunernas prognoser. År 2003 påbörjades knappt 500 nya lägenheter. I relation till befolkningen är behovet störst i Strängnäs, Trosa och Gnesta följt av Nyköping, Eskilstuna och Oxelösund. Efterfrågan är lägst i Katrineholm, Flen och Vingåker.

Gapet ökar mellan nödvändigt och verkligt byggande. Kommunerna kan inte – som på 70-talet – »bestämma« och finansiera vad som ska byggas. Allt sker numera på byggföretagens, marknadens, investerarnas villkor – stora som små. Men kommunerna kan påverka efterfrågan – människors vilja att betala för något de vill ha genom att undanröja hinder för byggande, göra planer på intressanta platser, förenkla bygglov och påverka markpriserna. Finns det väldigt många byggfärdiga tomter på lätt åtkomliga och vackra platser – då är det svårt för en markägare att ta ut överpris för tomterna. Men det kan han, eller hon, ta igen på att sälja många tomter i stället för få. Om den planlagda marken ligger på de rätta ställena.

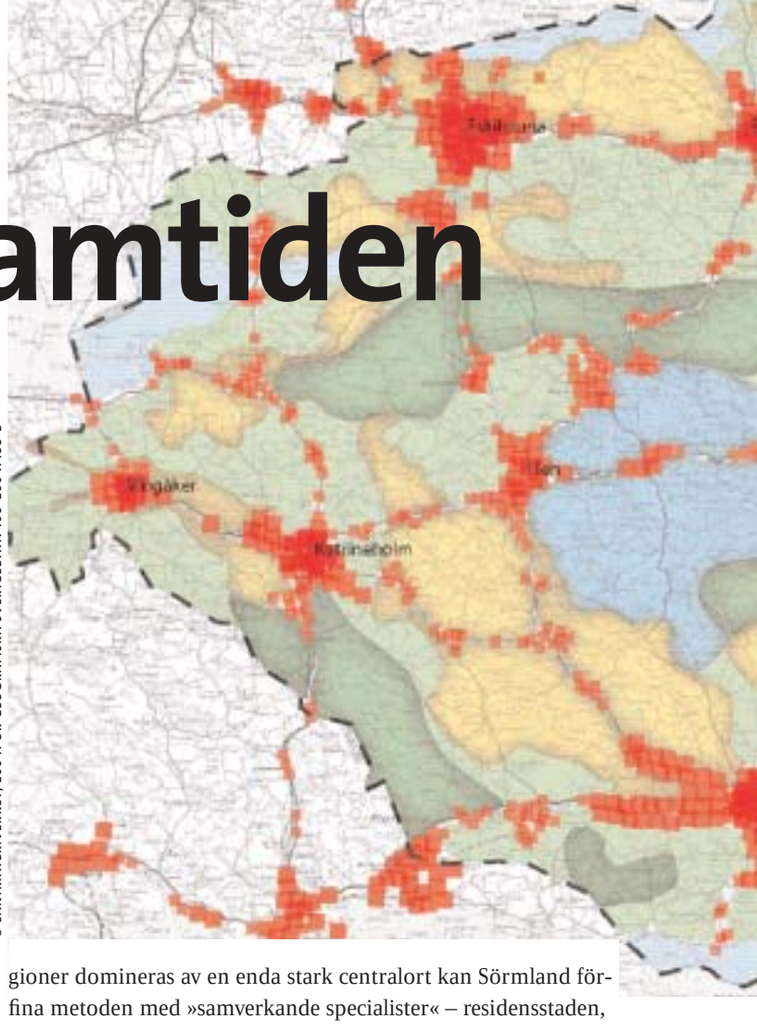
DE FLESTA AV DESSA hinder kan åtgärdas på kommunal nivå. Lagar och regler kan påverkas, förändras och nytolkas, genom kontakter med regering, riksdag och myndigheter. Lagstiftning är en kontinuerligt pågående process. Dagens regler är lika passé om 200 år, som Gustav IV Adolfs lagstiftning är idag.

Att undanröja hinder

	Hinder	Orsak	Aktion
1	Brist på välbelägen, byggbar mark – intressant för både byggföretag och framtida boende.	Ett fåtal stora markägare. För kort framförhållning med byggbara planer. Höga priser för byggbar mark. Planer på »fel« platser.	Bryt upp stora markinnehav i mindre delar öppna för småföretag och enskilda. Gör planer nära dagens gator och ledningar och på platser där människor verkligen vill bo och leva. Sälj kommunal mark utan vinstkrav.
2	Långsam kommunal planering. Protester mot nytt byggande.	Det är främst kommunen som tar initiativ till att planera. Många projekt överklagas – av till exempel grannar som inte får någon nytta av den nya planen.	Markägare som nekas planläggning av kommunen får rätt att överklaga. Privat initiativrätt att planlägga mark. Tidiga breda diskussioner, »workshops«, innan färdiga planer läggs fram.
3	Monopol och konkurrensbegränsning.	Små företag och entreprenörer som inte har råd att göra egna planer eller vänta på besked i flera år utesluts i praktiken från att bygga. Dyra byggvaror och stelbent lönesättning.	Öka konkurrensen genom kommunala projekt där småföretag släpps in att bygga. Ekologiskt hållbara planer för permanentboende i sommarstugor. Friare import av byggvaror.
4	Det byggs för få eller inga hyreslägenheter.	Hyreslägenheter står tomma helt i onödan. Hyresregleringen. Priset på hyreslägenheter bestäms inte av betalningsviljan utan av politiska beslut och byråkrati.	Ändra eller gör en ny tolkning av lagstiftningen. Vad säger regeringen?
5	De verkligt attraktiva lägena, till exempel vid vatten, är oåtkomliga.	Ett stort antal restriktioner finns beskrivna i översiktsplaner och andra dokument för att skydda kultur- och naturvärden.	Planerare och byggare måste lära sig att bygga med respekt för platsens värden.

Varför byggs det så lite? När efterfrågan är så stor? Det mesta kan påverkas lokalt. Kommunerna har bollen!

Nätverk för framtiden

© LANTMÄTERIVERKET, 2004. UR GEOGRAFISKA SVERIGEDATA 106-2004/188-D

HUR SER SÖRMLAND UT om 300 år? Skulle vi känna igen oss om vi såg kartbilden? Lyckades vi med vårt arbete att ge Sörmland förutsättningar för en hållbar utveckling?

Om våra ofödda släktingar ska bli nöjda med vårt arbete måste vi ge Sörmland en god struktur, en kartbild med ett hållbart bebyggelsemönster. Visst kan vi känna igen flera karaktäristiska drag av idag i framtidens Sörmland. Flera av dagens viktiga kommunikationsstråk har utvecklats och förstärkt nätverket mellan tätorterna. Ser vi trehundra år tillbaka anar vi också de spår som präglar vår tids mönster. Det urgamla stråket längs Mälaren har till exempel utvecklats till E20 och Svealandsbanan.

Den största förändringen de senaste 300 åren är att stadens produktion och verksamheter tagit över landsbygdens produktion. För trehundra år sedan fanns folklivet intill landsbygdens jordbruksmarker, i gårdar, byar och herresäten. Idag lever de flesta av oss i städerna, där arbetet i fabriken, kontoret, skolan, etc ger oss bröd för dagen. En annan förändring är den som järnvägsnätet har åstadkommit, i vars spår städer som Katrineholm, Flen och Oxelösund har utvecklats. Om någon drastisk förändring av bebyggelsemönstret skulle uppkomma inom de framtida trehundra åren är den förknippad med transportsystemen. Att kombinera energieffektiva och bekväma transporter med människors krav på ett gott liv är en viktig utmaning.

Respektfullt möte mellan bebyggelse och det gröna

Vi vill ha ett bebyggelsemönster som fungerar och som inspirerar och som skapar tillgänglighet till attraktiva lägen där människor verkligen vill vara. Det har att svara mot många krav. Både tids- och energieffektiva transporter och inspirerande mötesplatser. Både klok hushållning med produktiva skogar och jordbruksmarker och det vackra landskapet, en av turismens hörnstenar. Ett respektfullt möte mellan bebyggelse och grön struktur där biologisk mångfald och kulturhistoria kan samsas med människors rekreation. I Sörmland ska det vara nära mellan historia, kultur, stad, landsbygd och vildmark.

Nätverket – en gammal sörmländsk idé för hållbar utveckling

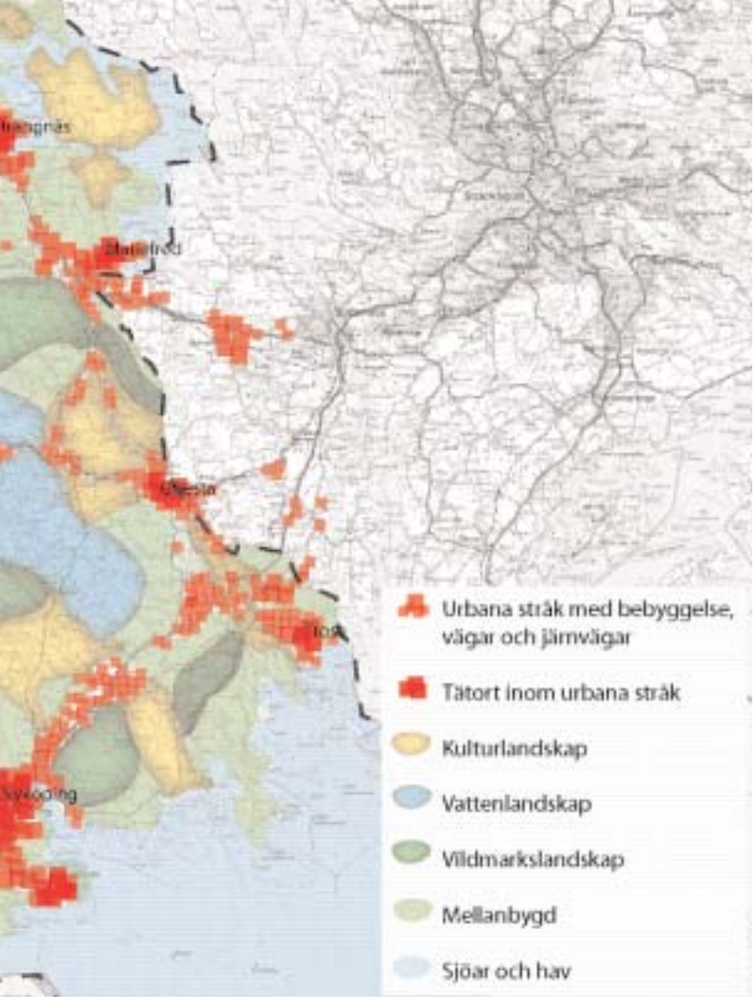
Sörmlands månghundraåriga nätverk mellan landskapets samhällen ger en stark egen identitet. Nätverket har utvecklats i takt med moderna krav på snabbare utbyte av varor, idéer och resmöjligheter. Nätverket har många fördelar framför storstadens stjärnstruktur. Istället för en enda stjärna rymmer nätverket en hel stjärnhimmel. Varje sörmländskt samhälle kan utveckla en egen identitet och ett unikt varumärke. Alltmer intensiv samverkan och utbyte mellan tätorterna är redan på gång. Mångfalden – olikheter inom nära avstånd – kan bidra till en ekonomisk och social hållbarhet av annan karaktär än storstadens. Där andra regioner domineras av en enda stark centralort kan Sörmland förfina metoden med »samverkande specialister« – residensstaden, universitetsstaden, stiftsstaden, hamnstaden. Kanske även i framtiden »nöjesstaden«, »pensionärsstaden«, »naturbyn«, »upplevelsebyn«, »konstnärsorten«, »ungdomsparadiset«, »teknologikvarteren«, »spelhålan«, »viltjaktsnästet«, »odlingsmarkerna«, »glömskans boningar« eller »tystnadens vikar«. Olikheter inom nära räckhåll. Inte likheter staplade på varandra.

Mångfald är också – bland ekologer och naturvetare – en av den hållbara utvecklingens viktigaste begrepp. Med stjärnhimlen som inspiration kan tätorterna utvecklas.

Inom samma region samsas naturlyriken runt Stenhammar och Flen, storpolitikens Harpsund, Oxelösund med djuphamn och världens renaste stålindustri SSAB. Nyköping ruvar på arketyper ur rikets historia men erbjuder också kultur och det internationella nyckelhålet via den expanderade flygplatsen i Skavsta. Här finns turisternas skärgårdsidyll Trosa och Vingåker som också stoltserar med ett av Sörmlands mest populära turistmål – kostymfabriken Tiger. Här finns det moderna Sveriges framväxt i berättelsen om Eskilstuna, nu med modern högskola med input till high-skill, liksom vetenskap med internationell horisont genom läkemedelsindustrin i Strängnäs. Bredden i erfarenheter gör Sörmland unikt. Och ett unikt län är ett framtidslän.

Värdet i stråk och mellanrum

Detta mönster kan beskrivas som ett skelett av olika stråk, där mellanrummen är lika viktiga som stommen. Hållbara stråk är obrutna, kontinuerliga. Hållbara kärnområden är hela, odelade, utanför och placerade mellan stråken.

Ett tänkbart bebyggelsemönster som bygger på mycket översiktliga analyser. Inte en regionplan, men en illustration av några principer för hållbar regional utveckling.

Till de värdefulla stråken hör:

- Urbana stråk: för bebyggelse och kommunikationer.
- Ekologiska stråk: naturmark med spridningsvägar för biologisk mångfald.
- Rekreativa stråk: naturmark med stråk för rekreation och turism.
- Kulturhistoriska stråk: med fysiska och sociala samband i landskapet. Både kulturlandskap, fornlämningar och bebyggelse.

Till de värdefulla kärnområdena hör:

- Kärnområden för produktion: för skogsbruk, jordbruk eller fiske.
- Värdekärnor för rekreation: naturområden med särskilt höga kvaliteter för besöksnäringar.
- Värdeområden för kulturmiljön: där helheten är viktig för förståelsen av värdet.
- »Ostörda områden«: utan samlad bebyggelse, större vägar eller mänsklig aktivitet.
- Värdekärnor för biologisk mångfald: för skyddsvärda arter.

Den urbana strukturen – framtida mönster

Sörmlänningarna – liksom grannlänens befolkning – rör sig allt mer. En större arbetsmarknad för specialiserade yrken ökar motiven för vissa sorters »nyttoresande«. Den kunskapsintensiva arbetsmarknaden liksom specialiserad tillverkning och service kräver fler mänskliga möten. Kraven på transporternas energieffektivitet ökar också. Om inte helt nya energilösningar presenteras (i nivå med fusionsenergi) kan tillgången till, och priset på, energi bli en kritisk faktor inom några decennier. Den nya rörligheten, där »nyttotrafiken« minskar medan det »sociala resandet« ökar (för att träffas och umgås, uppsöka unika miljöer och platser) kan understödja en ökad andel spårburen trafik. Nya – och nygamla – järnvägsspår är en viktig mönsterbildande faktor.

Värdet mellan pärlorna

Hållbarheten vinner på att bebyggelse koncentreras. Men alla behöver inte trängas i storstäderna. Andra former är tänkbara: från den lilla landsortsbyn med natur och kulturlandskap inpå knutarna till mindre sörmländska städer med det mesta inom gång- och cykelavstånd.

Med bebyggelse i stråk ges förutsättningar för effektiva transporter. Stråket ger byggare och planerare möjligheter att skapa urbana byar eller nya stadsmiljöer med trygghet, mötesplatser och bra service. Tätheten varierar – från pulserande stad till landsbygdens ro. Ett stråk kan inom korta avstånd – i kilometer eller i restid – erbjuda hög variation i täthet och karaktär. Ett pärlband av närbelägna och olika stads- och bymiljöer. Och däremellan ett sagolikt landskap.

Den urbana landsbygden

Dagens stråk av vägar och byar är omfattande och finmaskigt. Bebyggelsen bör därför koncentreras till de särskilt lämpliga stråken – annars blir utspridningen för stor. De tre öst-västliga stråken är starkast: Mälarstråket med Svealandsbanan och E20. Västra stambanans stråk med vägarna 57 och 52. Ostkuststråket med Ostlänken och E4.

De tvärgående nord-sydliga stråken behövs för att nätverket ska fungera. Stråket mellan Eskilstuna och Nyköping blir viktigare när kontakterna med västra Mälardalsregionen förtätas. I

Översiktsplan i stråk

En översiktsplan är ofta en tjock lunta med kartor och målsättningar för hur en kommun ska utvecklas. När tjänstemännen i Gnesta skulle förklara för sina politiker vad översiktsplanen gick ut på – egentligen – gjorde de den här bilden. Två axlar som följer vägarna. Med tätorter och fritidsområden som kan användas till permanent bebyggelse. Streckade ytor visar de opåverkade områden som ska skyddas mot exploatering. Bebyggelsen placeras längs stråk som kan koppla ihop järnväg, pendeltåg, busslinjer. Gnesta tätort i mitten av axlarna. En enkel bild som fångar både natur och bebyggelse.

En kaj mot det gröna

Sörmlands vägval – att styra utvecklingen till stråk, kraftpunkter och samband, där den egna platsen har en naturlig koppling till helheten. Inte i första hand styrning med förbud. Hellre genom att välja ut och erbjuda attraktiva platser för bebyggelse. På så sätt kan andra, känsligare naturområden och gröna stråk, skyddas. Naturen och staden lever bäst sida vid sida, där båda har närhet till varandra, men inte försöker vara både-och. Någon har sagt att »staden, det är ett naturskyddsområde för människor«. Tydliga gränser mellan stad och land kan planeras fram – som exemplet på bilden. Bebyggelsen formas som en »kaj mot det gröna«. Rådjuren kan smyga fram till människornas hus, kika in genom fönstren. Men inte in i trädgårdarna. På något ställe kan en park läggas tvärs igenom bebyggelsen. Den fungerar som spridningskorridor för arter som behöver röra sig över större områden – »gröna stigar« – för växter och djur. En utsikt mot äng och skog kan också fungera som garant mot att bebyggelsen växer vidare, okontrollerat, allt längre och längre ut. De som bor med bra utsikt brukar göra sina röster hörda om det planeras nytt. Konsten är att bestämma var någonstans gränsen ska gå. En kaj mot det gröna. Mellan stad och land.

ARKEN ARKITEKTER

väster ett starkt nord-sydligt stråk mellan Kungsör och Norrköping, som med väg 56 och 55 löper genom Katrineholm. En diagonal längs väg 55 genom Strängnäs, Flen och Katrineholm. En annan diagonal mellan Nyköping och Katrineholm. De större urbana stråken och de finaste kapillärerna i nätet har god kontakt. Med en förstärkning av de urbana stråken får landsbygden bättre kommunikation, service och mötesplatser. Utan att förlora alltför mycket av sin ostördhet. Boende och verksamma i urbana stråk får nära till landsbygdens kvaliteter.

Vårt eviga beroende av ekosystemen

Natur- och bebyggelselandskapet har transformerats radikalt på trehundra år. Bara ett fåtal arbetar med jordens och skogens produktion. Arbetet bestämmer inte längre var vi bor. Men jord- och skogsbruket får allt fler munnar att mätta. En uppvärdering av naturmiljöns och landskapets värden och produkter står för dörren. Från tillhandahållare av dricksvatten, virke, pappersmassa, vilt och bär. Till den stora skalans vatten- och luftrening, klimatutjämning, strövmarker och skönhetsvärden. Vi är fortfarande »bundna« till jorden, fast med andra och bekvämare band än torparen som åt sin kvällsvard i sitt anletets svett.

Gamla näringar blir som nya

Eftersom jordens tillgångar ska räcka till så väldigt många fler kommer de areella näringarna att öka i betydelse. Vi kan med fog gissa att långväga transporter blir dyrare, vilket kan leda till ökad efterfrågan på lokala produkter. Sörmland har idag en god möjlighet att försörja sin befolkning med de egna jordarna och ändå bidra till försörjningen av till exempel Stockholm. Framtidens krav på ökad lokal produktion kan också följas av ökade

Strukturplan mellan Mariefred – Läggesta – Åker. Bebyggelse lagd i ett försörjningsbart stråk. Attraktiva lägen + kollektivtrafik = hållbart. Arken Arkitekter gjorde planen.

krav på lokala kretslopp. Närsalter från avloppsbehandling måste återföras till odlingsmarken. De sörmländska jordbruksmarkerna kan ta hand om närsalter från en stor befolkning.

Vi bör inte bebygga våra bästa jordbruksmarker. De behövs för framtida generationer. Jordbruks- och skogsmarker bör inte delas i alltför svårbrukade smådelar. Även den vilda naturen är mer produktiv i stora, sammanhållna områden. Där har vi störst möjligheter för fungerande ekosystem. I vår kartbild för framtiden bevarar vi därför stora, obrutna naturområden.

Kulturlandskapet – Sörmlands identitet

Hur förhåller sig dessa stråk och kopplingsmönster till Sörmlands identitet och berättelser, människor och öden? Kulturlandskapets former och kontraster är ett av de mest tongivande särdragen. Den vindlande brutenhet som finns i landskapet – och som Selma Lagerlöf så tydligt formulerat i »Nils Holgersson« – skapar det helt unika:

»Pojken kunde se ut över havet, och han såg, att inte heller havet fick breda ut sin vida yta, utan att det bröts sönder av en mängd öar, och öarna fick inte heller bli särdeles stora, förrän havet tog vid igen. Det var ett ständigt ombyte. Barrskog bytte om med lövskog, åkrar med mossar och herrgårdar med bondstugor.«

Avsnittet kallar författarinnan »Den sköna lustgården«. Och Sörmland har fog för att få kalla sig Sveriges lustgård. Landskapets artrikhet har förädlats av bönders och torpares idogt arbetade åkrar, ängar och hagar. Ur det brukade landskapet och maktkamper på stormaktstidens slott och säterier har historier och legender vuxit.

Kopplingen mellan identitet och hållbar utveckling är viktig. Utan identitet mister platsen dragningskraft och fäste för kreativitet. Människor och boende är en förutsättning för att hålla landskapet öppet. De blir länken mellan landskap och stad. Sörmland har fler landsbygdsboende än det svenska genomsnittet. Det kan bli hållbart just genom att landsbygden ligger nära större orter. Det är fortfarande behagligt att bo på landsbygden. Ett modernt boende med tidens mått mätt.

Bevara stora, orörda områden för rekreation och turism

Efterfrågan på rekreation i naturmark är i stigande. Befolkningen i Europas tättbefolkade delar uppskattar Sveriges exotiska värden, med stora områden där naturen fortfarande härskar oinskränkt. När människors fritid ökar, samtidigt med alltmer stillasittande arbete, ökar suget efter fysisk rörelse. Promenader, skidturer, cykling, vandringsleder, bergsbestigning, kanotpaddling tillhör också den kaleidoskopiska framtiden. Att röra sig i vacker – och av människors bebyggelse obruten natur – blir en konkurrensfördel. Turismen utnyttjar förmodligen bara en liten del av dagens potential, såväl på den internationella som den lokala marknaden. Naturturismen i Sörmland kan expandera stort med förbättrade kommunikationer. De internationella kopplingarna, som Skavstas flyg och Oxelösunds hamn, ökar tillgänglighet och framtida marknader.

På rätt spår – mätbara mål!

Hur avläsa att kartbilden utvecklas åt rätt håll? De femton nationella miljömålen som anpassats för sörmländska förhållanden är en första utgångspunkt.

Flygbilder och geografiska informationssystem kan mer i detalj visa förändringar över tiden. Samlas bebyggelse kring kartans stråk? Styckas »orörda områden« ytterligare? Bevaras unika kultur- och naturvärden? Ökar tätheten i urbana kärnområden?

Två mätbara mål för uppföljning är:

»Ny bebyggelse anläggs till 90 procent inom kartans urbana stråk«.

»Regionala och nationella transportstråk och knutpunkter lokaliseras till 100 procent till kartans urbana stråk.«

Uppföljning kan ske lokalt. Med årliga uppmätningar av urbaniserade ytors storlek. Med sammanställning på kartbilden av antal beviljade bygglov och antagna planers samlade bebyggelseytor. Med avläsning av transportarbetets intensitet och investeringsplaner för infrastruktur.

Framtiden är mätbar – och påverkbar!

Stora, orörda områden för rekreation och turism är en avgörande naturresurs, liksom tillgången till tätortsnära naturområden. Planera väl utformade rekreativa stråk intill tätorter och för naturturism. Kanotlederna i Marvikarna är bara en början.

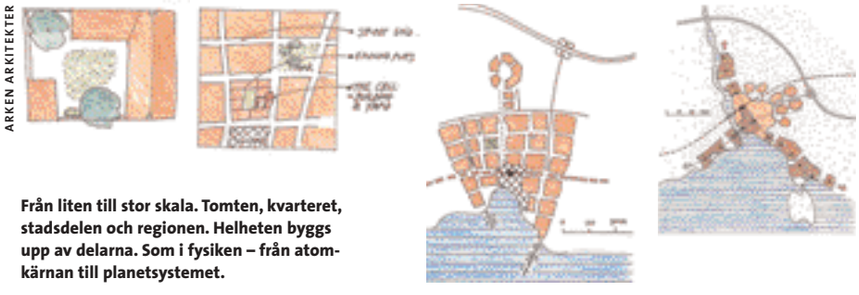
De värden vi lämnar efter oss

Framtidens sörmlänningar kommer att döma oss hårt om vi spelar bort dagens naturvärden. Den myllrande mångfalden av växt- och djurarter, ett rikt kulturlandskap med förfädernas och förmödrarnas historia. Kulturlandskapet är en omistlig del av den samlade attraktiviteten.

Med ekologisk expertis kan naturvärdekärnor, ekologiska spridningssamband hanteras som tillgångar och inte restriktioner. Med respekt för vår historia och med kulturhistorisk sakkunskap kan nya bostäder knytas an till kulturhistoriska miljöer. Kulturarvet ger identitet till det nya.

Sörmland om 300 år är en hisnande resa. Att vi idag inte kan ana oss till framtidens värderingar och livsstilar kräver ett ödmjukt förhållningssätt. Att bygga vidare på de strukturer som fungerat i århundraden kan bidra till framgång på vägen till en hållbar utveckling. Låt oss bygga med vår historia, med våra sinnen och med vårt förnuft. Med känselspröt både mot historien och framtida möjligheter.

ARKEN ARKITEKTER

Från liten till stor skala. Tomten, kvarteret, stadsdelen och regionen. Helheten byggs upp av delarna. Som i fysiken – från atomkärnan till planetsystemet.

Näringslivets nya platser

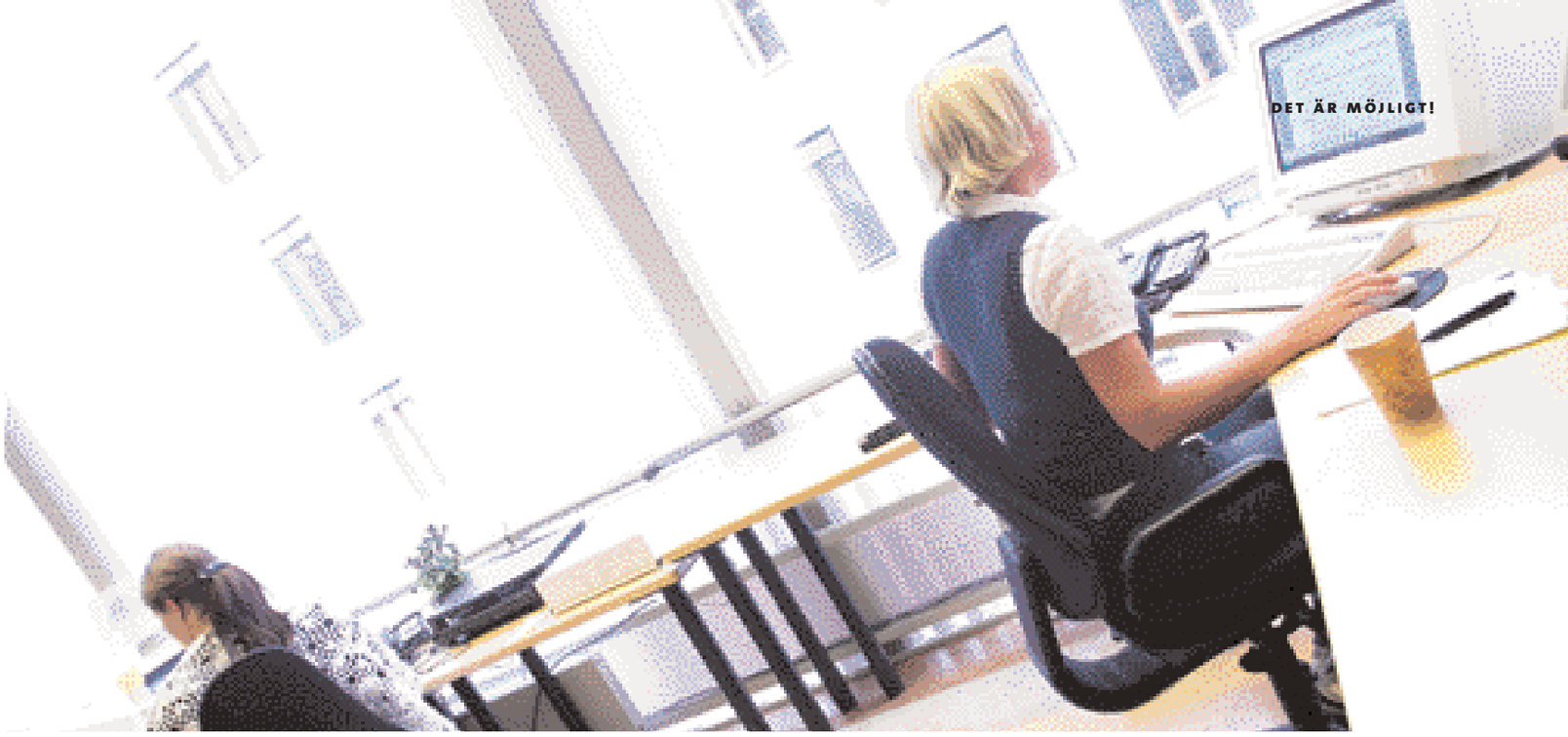
»När det gäller fabriker vill man inte ligga i en storstad men gärna nära. Fördelarna med Strängnäs är traditionen, att platsen är bra placerad i förhållande till universitet. Orten blir alltid jämförd med alternativa platser i världen.«

LENA ROMANDER, *ingenjör, Pfizer Health, Strängnäs*

Storängen i Strängnäs. Ombyggd till stad på framtidsskissen på sidorna 28–29. Nere till vänster på bilden ligger Kilenkrysset.

STRÄNGNÄS KOMMUN

SCANPIX

Från maskiners »dunka-dunk« till high tech-erans »digi-surr«

FRÅN 1900-TALET har vi ärvt stora industriområden med breda vägar. Men ingen kommun kan konkurrera om nya investeringar med en skylt vid infarten med texten »byggbar industrimark ledig«. Tvärtom. Lediga platser = dålig beläggning. Är det tomt i restaurangen är det svårt att få in de första gästerna. Stadsutveckling fungerar ungefär likadant som diskotek, inneklubbar, barserveringar, klädaffärer och teatrar. Dit de populäraste, trendigaste, mest moderna går, dit söker sig även ickekändisarna. Vi vill vara »where the action is«. På liknande sätt fungerar industrier och företag. Sedan drygt 50 år har Strängnäs varit värd för läkemedelsindustrin. Då, långt ute i skogen, idag nästan centralt, vägg i vägg med bostäder, utbildning, affärer. Samtidigt en del av det regionala biotekniska klustret, med förgreningar till företag i Södertälje, Stockholm och Uppsala, universitet och högskolor i Stockholm Mälarregionen. Att planera den lokala miljön för en liten del av en global koncern, som till exempel Pfizer, är en utmaning i sig. Den centrala koncernledningen på Manhattan kanske inte ens vet var Strängnäs – eller Sverige – ligger. De övergripande besluten tas på allt längre avstånd. Medan tillgången på kvalificerad och nöjd arbetskraft, själva förutsättningen för att företaget ska ha skäl att stanna kvar på platsen, beror just på platsens kvalitéer. På hur den lokala miljön fungerar. Möjligheten för företagen att bygga ut, expandera, måste balanseras mot nuläget. För vem trivs med att arbeta på en permanent byggarbetsplats, traska till jobbet över framtida »expansionsytor« år ut och år in? Om städer och regioner alltmer antar karaktären av varumärken med egen inneboende lyskraft – Gnosjö är kanske det starkaste svenska exemplet – då kan platsen i viss mån parera den globala osäkerheten i beslutsfattandet genom att stärka platsens själ och identitet. Och möjligen få koncernledningen att tänka ungefär så här: »well, Strangnas, det är väl den där trevliga produktionsanläggningen i Schweiz där vi spelade golf med så positiv personal och hade så trevligt på det medeltida strandcaféet? Där ska vi inte lägga ner verksamheten…«

ALLT HÄNGER FÖRSTÅS INTE på miljön, på stadens attraktivitet. Men så här skrev regeringen i sin regionalpolitiska proposition 2001: »Företagens konkurrenskraft avgörs i allt större utsträckning av förmågan att snabbt anpassa produkter och tjänster till kundernas efterfrågan. Detta ställer krav på innovation, flexibilitet och ständigt lärande, vilket är förmågor som i hög grad utvecklas i samspel mellan olika aktörer. Geografisk närhet är viktig i detta samspel. Samtidigt utmärks dynamiska lokala miljöer också ofta i hög grad av öppenhet och ett rikt kontaktnät utanför den nära omgivningen, såväl nationellt som internationellt.«

Tillämpa dessa tankar lokalt. För anpassning och utmaning mot de globala spelarna.

Utmaning

Om arbetsområdet inte längre domineras av skorstenar och tunga lastbilar. Om platsens attraktivitet och varumärke – snarare än råvaror och stora lagerytor – drar till sig företagen. Om arbetskraftens kompetens blir den viktigaste råvaran? Kan det bli plats för mer liv och möten där vi arbetar? Föreslå ett modernare ord än »arbetsområde«.

Stadslivet lockar ungdomarna

ARNE RUTGERSSON, UTVECKLINGSCHEF, STRÄNGNÄS KOMMUN:

JEANETTE ANDRERSSON

Anneli Ablett på spaning mot våren längs vattnet i Eskilstuna. Strängnäs utmanar idag »storebror« Eskilstuna. Stadsmiljö och bostadspriser är en del av konkurrensen. Har Strängnäs gått om – om 300 år?

»Att ›bygga med attraktion snarare än med restriktion‹ ska prägla kommunens inställning till nya projekt och vägleda de kommunala besluten.«

UR STRATEGISK PLAN 2003–2005
KOMMUNSTYRELSENS MAJORITETSFÖRKLARING 2002, STRÄNGNÄS KOMMUN

»STRÄNGNÄS HAR UNDER de senaste åren haft en tillväxt som är bland de snabbaste i landet.

På trettio år har kommunens befolkning ökat med 50 procent och vi ökar med i genomsnitt 300 personer per år sedan början av 1980-talet. Vi har byggt bostäder, kommunikationerna har radikalt förbättrats och inte minst har vi fått en snabb tillväxt på näringslivssidan.

På 1960-talet var Strängnäs en slumrande idyll och tillväxten var måttlig. Men den historiska staden är numera en del av Stockholm/Mälardalen och människorna som bor här jobbar på den stora arbetsmarknaden. Kommungränserna får allt mindre betydelse. Idag flyttar man till en plats för att platsen är attraktiv och 40 procent jobbar utanför Strängnäs kommun. Men det är inte så att Strängnäs förvandlas till en sovstad. För samtidigt ökar antalet platsbundna arbetstillfällen kraftigt. Regionen ökar ju faktiskt inte bara för att människor flyttar hit utan också företag. Och dessutom får företagen på orten en kompetensinjektion genom inflyttningen.

Väldigt många av de så kallade »framtidsbyggarna« – gruppen 25–44-åringar – bor i Stockholm. Men när barn nummer två har kommit letar man efter en större bostad och efter ett boende med andra kvaliteter. Många av dem upptäcker nu Strängnäs.

Många som flyttar härifrån gör det efter gymnasiet för att se sig om i världen. De har låga inkomster medan de som flyttar hit har ganska bra inkomster och bidrar med cirka 45 miljoner i tillskott årligen. Det stimulerar självklart det lokala näringslivet i form av ökad köpkraft.

Villapriserna har ökat i snitt med cirka 100 procent sedan Svealandsbanan invigdes. Vi har nu ont om bostäder. Det står tusentals personer anmälda till de olika hyresvärdarna på orten. Vi behöver bygga.«

»Strängnäs var en dold pärla på den svenska läkemedelskartan. Men Strängnäs vann en viktig tävling om var framtida läkemedelsinvesteringar skulle göras – i tävlan med bland andra Singapore och Puerto Rico – tack vare klustrets arbete och att Pharmacia, innan de köptes upp av Pfizer, hade pekat ut Strängnäs som den främsta produktionsanläggningen i världen. Hög kompetens, utbildningspotential, kvalitetssäkerhet, stadens struktur, läge och goda service placerade Strängnäs i en särklass. För att bedriva kvalificerad bioteknisk produktion måste den bäddas in i en stads- och livsmiljö där »rätt« personer vill leva och verka.«

BÖRJE HAAG, *fd Platschef Pharmacia Strängnäs, idag »klustermotor« i biotechvalley.nu*

JEANETTE ANDRERSSON

Högteknologin i Storängen dold bakom skräpiga industrilokaler – än så länge!

Storängen – en oslipad diamant

STORÄNGENS INDUSTRIOMRÅDE. Det nya Strängnäs. Något annat än turistbroschyrernas historiska småstad – där Gustav Vasa valdes till kung den sjätte juni 1523 och därmed nationaldagens datum kom att sättas. Det gamla Strängnäs, med stadsrättigheter sedan 1280, växte fram som en offer-, handels- och tingsplats där vattenvägen över Mälaren mötte landsvägen söderut. Det nya Strängnäs lades ut som industriområde med biltrafiken och Europaväg 20 som ny livgivande transportled. Storängen är det gamla Strängnäs motsats – stort, vildvuxet, dynamiskt och som växer och förändras ständigt. Högteknologisk biotechindustri vägg i vägg med glass- och betongtillverkning, bilförsäljning, bioteknisk utbildning och Sibylla snabbmat. En vandring längs Mariefredsvägen – den trottoarlösa »industrilandsvägen« genom området – förbi Gunnebostängsel, kvarglömda gamla magasin, biluppställningsplatser, industrilådor i plåt och tegel, lager och vildvuxna buskage döljer lätt att här ligger Strängnäs framtid.

AMERIKANSKA PFIZER (tidigare Pharmacia) med 300 anställda är en av världens främsta biotekniska produktionsanläggningar och har 90 högutbildade akademiker för minutiös kvalitetsgranskning av läkemedel. Denna lilla fabrik i Strängnäs omsätter mer än det dubbla (cirka 9–10 miljarder) mot världens främsta handelsstålverk som finns i Oxelösund och har cirka 2 500 anställda.

Glöm idén om ett industriområde med rader av långtradare som lastar och lossar dygnet runt. Produktionen mäts i milligram. Några lastbilar om året räcker. Kvalitet, inte kvantitet! Nederländska koncernen DSM Anti Infectives med 26 000 anställda i Europa, Amerika och Asien rekryterar nya medarbetare direkt från det kompetenscentrum vid Ekbacken som koordineras av klustret Biotech Valley.nu. Ekbacken har blivit ett nav där Europaskolan, Sveriges första kvalificerade yrkesutbildning i läkemedelsteknik, samsas med Sveriges första mastersutbildning i kvalitet inom bioteknik och läkemedel. Totalt finns det närmare 250 studerande. Ekbacken erbjuder möjlighet för små bioteknikföretag att hyra in sig och ta del av den avancerade utrustningen och kompetensen. I klustret Biotech Valley.nu samlas i dag gräddan av svenska biotekniska företag. En del har verksamhet i Strängnäs, men de flesta på andra platser runt om i norden. Pfizer och DSM ligger på båda sidorna om Mariefredsvägens ödslighet. Men här ska inte bli någon slentrianmässig »företagspark« som i Uppsala, Linköping eller Lund. »Företagsparker« är ofta ett gäng företag uppställda bland parkeringsplatser, av planerare medvetet isolerade från resten av staden. Nej, detta är Strängnäs. Punkt och – fortsättning! Kommunen vill ha stadsmiljö för klusterutveckling, små avknoppningar vägg i vägg med stora internationella elefanter, lunchrestauranger för oväntade möten och affärsidéer hellre än interna kantiner. Från »område i utkant« till modern stadsdel. Utan att förhindra nödvändig utbyggnad. Industriområdet rättar till slipsen – that´s it!

Från industriväg till stadsgata

❶ Den nuvarande Europaväg 20 flyttas till en ny förbifartsled utanför och väster om staden. Uppgift: gör om motorleden till stadsboulevard så att inte alla kör förbi. Det vackra i Strängnäs börjar redan vid Kilenkrysset. En första ny rondell vid brandstationen markerar stadens entré. Flerhundraåriga ekar vid vägen hälsar välkommen och anlägger tonen: Strängnäs dubbla identitet – månghundraårig historia i samspel med ultramodern teknik.

❷ Strängnäs Boulevard, avsmalnad från fyra till två körfält. En ny – och större – Storgata än i gamla Strängnäs. Här går shoppinggatan, söndagspromenaden, kanske raggarrundan? En ny sorts köpcentrumområde med butiker längs gator med parkeringsfickor och trottoar, cykelbana, buss och alléträd. Som man numera gör i USA.

❸ Golfbanan kan få en rad exklusiva bostäder – till halva Stockholmspriset – kanske med drivingrange från den egna uteplatsen?

❹ Larslunda Hage och S:t Petri Kapell som stadsparker i ena änden av Fårhusvägen, omvandlad till ny stadsgata med rondell som kopplar samman det som tidigare varit åtskilt.

❺ Mariefredsvägen som stadsgata, med korsande trafik och övergångsställen, plank och nya kåkar, i stället för sumpiga diken och metallstängsel. Kristallkrone-effekten i stadsplaneringen (ni vet, hänger det en sådan i taket brukar man uppföra sig värdigt). Parkering och störande verksamhet kan vara kvar – men bakom rejäla plank med vackra färger.

❻ Villorna i Finninge inte längre utanför stan, undanskuffade bortom trafikkaruseller och bullervallar. Vi kan gå hem från krogen eller rasta hunden längs upplysta småstadsgator, utan hotfulla tunnlar eller ödsliga fält. Förbi Pfizer och ner till vattnet.

❼ Mot Lärkträdsvägen och Finninge har testats att lägga ut en del av gamla Strängnäs stadsplan, med Domkyrka och allt. Det passade så bra in. Men på »domkyrkans plats« har blivit tomt för skola eller viktigt kontor.

JEANETTE ANDRERSSON

Vykortsmodellen i planeringen: Vilka vykort säljer bäst i kommunen? Kan vi göra mer av den stadstypen – eller bättre?

❽ Skanska tillverkar både bostäder och betongbalkar. Med en bra plan för trevliga nya hem eller verksamheter – kan det löna sig att flytta på betongfabrikationen i Storängen? Fabriksbyggnaden kan stå kvar ett tag – Mälardalens högskola flyttar in år 2012? Häftig, annorlunda och billig högskolearkitektur. Återanvändning behöver inte vara tråkigt!

❾ Ordentligt med expansionsområde för den moderna industrin. Men innan tomter bebyggs – snygg park eller lekplats, inte ful ödemark.

❿ Storängens stora parkstråk, trevligare utsikt från arbetsplatsen, det gröna som sammanbindande lunga.

⓫ Ett stort lyft kan ske på sikt. När Storängen vuxit sig starkt nog att ta språnget över till Mälarstranden. Visst, sådant kostar pengar – bro eller tunnel under järnvägen, marksanering, besvärlig grundläggning? Men. Här finns möjlighet att bekräfta att även det nya Strängnäs är en Mälarstad. Riksintresset Mälaren – sett från naturvårdssynpunkt – skulle få stryka något på foten. Andra »riksintressen« – som att behålla och attrahera globala företag och människor – skulle kanske stärkas. Det kallas »waterfront development«, rekreativa, gnistrande miljöer som drar till sig både turister, investeringar och förälskade par längs händelserika strandstråk. Och attraktiva bostäder!

⓬ Vem vet? Idag en hamnpir för industrisamhällets råvarutransporter. Om 20 år kanske en annan sorts »hamn« för kunskapssamhällets »råvaror« – människor med idéer, kompetens och höga krav. Sveriges mest exklusiva SPA-anläggning? Läget är mer än perfekt. En magnet för alla Strängnäsbor. Dagens och framtidens.

PEER-OVE SKÅNES

Nya torg och gator kopplar ihop Storängens separata delar. Värdiga platser för kunskapssamhällets mer kräsna medarbetare.

7
5
12
9
10
11
8
3
2
5
10
10
1

Med tro på Sörmland

Jag sålde mina hus i Eskilstuna och gjorde en mycket lyckosam affär, säger fastighetsägaren Rolf Lydahl.

ROLF LYDAHL HAR SEDAN mitten av 1990-talet köpt cirka 40 fastigheter i Sörmland. Han har jobbat inom SE-Banken på 1970-talet, varit vd på finansbolaget PROBO till 1985, vice vd i Nordstiernan (idag NCC) till 1991. Under åren 1992–1995 var han engagerad i avvecklingen av de dåliga krediterna efter Gota Bank. Han arbetar idag med styrelsearbete i såväl små som större bolag, till exempel börsnoterade charkföretaget Sardus och statliga Jernhusen som äger de flesta järnvägsstationerna i Sverige. Han började investera i fastigheter i Sörmland när priserna rasade i dessa orter efter finanskrisen på 1990-talet

»Men ska man köpa när ingen annan vill ha så är det naturligtvis viktigt att man inte tror att det är så för tid och evighet. Och anledningen till att det blev här var min mångåriga sommarförankring i Sörmland. Skulle jag långsiktigt äga fastigheter så ville jag ha dem nära mig.

Relationen till Sörmland började i början av 1970-talet när familjen köpte ett litet hemman i Floda. 1989 köpte jag en större jordbruksfastighet söder om Flen och 1994 började jag köpa hyreshus. Först ett litet bestånd i Vingåker och en fastighet i Flen. Det var mitt i finanskrisen. Jag såg ju i min verksamhet efter Gota Bank att det var många fastigheter som befann sig i obeståndsstiuationer och som ingen var intresserad av att köpa. Det fanns ett stort utbud och få köpare. Bankerna var skakade och det var finansieringssvårigheter. I och med att jag höll på med sådana saker hade jag ett bra namn hos kreditgivarna. Ofta tog jag över ett hus och de låg kvar med hela köpeskillingen som lån. Och husen var både tekniskt och ekonomiskt i dålig kondition. Ofta var det ägare som inte hade orkat renovera och släppt in vilka hyresgäster som helst.

Varje hus har ju någon slags egen själ. Ibland är den misshandlad men ibland bibehållen. Och då är det roligt om man kan påverka detta genom hur man hanterar huset.

Jag äger ett område, Höjden, i Flen som jag absolut inte vill ändra på. Det har alltid varit väldigt populärt men ser ut som vilket miljonprogramsområde som helst. Det är märkligt med tanke på att Flens kommun tvingats riva liknande områden som inte fungerat. Det här kan du inte förklara med några hårda värden. Men en starkt bidragande orsak tror jag är att en och samma portvakt skött om huset från början.

Idag har jag ungefär 30 hus i Katrineholm, Flen, Malmköping och Vingåker. Jag hade också ett tiotal fastigheter i Eskilstuna. Men orten fick ju en väldig skjuts för några år sedan och de husen har jag sålt och jag har gjort en mycket lyckosam affär där kan jag säga.

Kommunikationerna till Stockholm har blivit förbättrade och med tåg tar det numera kring en timme. Vi ser ju redan på villapriserna att de skjuter i höjden. Här har vi nog haft en uppgång på 20–30 procent om året de senaste åren. Men för att få riktig skjuts vad gäller nyproduktion så behövs några år till med den här prisutvecklingen.

Och det tror jag man kan räkna med.

Tittar vi långt fram i tiden så ligger husen jag köpt i Sörmland faktiskt i Stockholm.«

»Det finns två sorters stadsmiljöer. Det vidsträckta, monotona villaområdet där alla har samma fördomar. Och det där människor möts och utväxlar tankar och idéer.«

FRÅN WORKSHOP OM STORÄNGEN I STRÄNGNÄS

ÄR DET MÖJLIGT?

Invändningar och utmaningar kring framtidsskiss för Storängen – för fortsatt utvecklingsarbete

INVÄNDNING Varför skulle någon vilja bo längs gamla E 20? Intill glassfabriken?

UTMANING Så bor många människor i de flesta större städer. Lägenheter i blandade innerstäder är oftast dyrare än lägenheter i förorter. Trafikens hastighet kan bromsas upp, med trafikljus, övergångsställen, intressanta affärer med skyltfönster.

INVÄNDNING Hindrar inte planen Bio-industrins utbyggnad? De behöver expansionsutrymme för framtiden.

UTMANING Planen bestämmer inte vad som ska byggas. Bara hur gator, kvarter, parker kan ordnas. Ramen, strukturen, kan göras idag. Innehållet är öppet.

INVÄNDNING Skanskas betongelementfabrik är jätteviktig för sysselsättningen.

UTMANING Skanska kan aldrig tvingas att flytta. Planen är ett erbjudande. Om många flyttar till Strängnäs går markvärdena upp. Då, men bara först då, kan det löna sig att flytta på fabriken.

INVÄNDNING Jag skulle aldrig vilja bo i en villa intill en golfbana. Det dummaste jag hört!

UTMANING Likhetsplaneringens tid är förbi. Idag kan vi planera för olika intressen och önskemål. Det räcker med att några vill bo på ett visst sätt, för att det ska vara »rätt«. För just dem.

INVÄNDNING Mälarstranden är helig. Att bara tänka sig att bygga nere vid vattnet är ett lagbrott.

UTMANING Tänk om vi resonerat på samma sätt när det gamla Strängnäs skapades. Beklagar vi idag att Östra och Norra Strandvägen längs Mälaren är bebyggda? Strandskyddets tillämpning är en viktig framtidsfråga. Framtidsskissen öppnar för diskussion. Den förtydligar möjligheter och problem. Inget är bestämt.

PRESSENS BILD

Nya företagsidéer föds inte på sammanträden eller av stora kommittéer. Planera för mänskliga möten – och företagandet blomstrar. Om tycke uppstår vill säga...

Efter personalmatsalarna – serendipitet!

FÖRR KUNDE MAN gå till arbetsförmedlingen för att söka jobb. Bära plank på sågverket – det var bara att hugga i! Fler jobb var enkla, färre direkt kopplade till yrkesskicklighet. Idag handlar allt mer om kontakter, social kompetens, att känna rätt personer – och samtidigt ha rätt kunskap, förstås. Antag att alla personalmatsalar och bespisningar slog igen och ersattes av lunchrestauranger. Lättare att mötas, skolbarnen lär sig bättre bordsskick om det finns vuxna vid bordet intill, kanske företagshemligheter skulle sippra ut, med nya avknoppningsföretag som följd.

Nästan alla nya IT-företag i Stockholm under förra högkonjunkturen startades på restauranger vid Stureplan. Nästan inga ute i arbetsområdet Kista. Ett samhälle kan planeras som en gammal stordator där all information skickas ut från en central kommandocentral. Eller som Internet, med korsande nätverk och noder där information sprids både slumpvis och medvetet. Där det går att hänga på en idé, kombinera två vanliga produkter till en helt ny. Som kamera och mobiltelefon. I stadsplaneringen finns ett ord för detta: Serendipitet – att av en slump göra en lycklig upptäckt. Du träffar en gammal bekant eller okänd person på stan. Ni går och tar en öl eller kaffe. Ljuv musik eller en företagsidé uppstår. Motsatsen till planerade kontakter, invanda relationer, förutbestämda möten. Ordet myntat av författaren Horace Walpole (1717–1797) som i en saga beskrivit »Serendips tre prinsar«: De var alltid kloka nog att hitta saker de inte letade efter. Ekonomiska forskare har upptäckt att »företagsbyar« inte duger för verksamheter som kräver stora kontaktytor.

MEN DET GÅR ATT PLANERA för det oförutsedda. Inte exakt vad som händer. Men förutsättningar kan programmeras in i stadens system. En stad kan ses som en slumpmaximeringsmaskin. Platser kan skapas för att ge tillfällen att mötas. Av den anledningen kan vattenfronter få stor social – och ekonomisk – betydelse. De lockar, drar till sig, ger anledningar att röra sig bland främlingar, en sorts basförutsättning för serendipitet. Restaurangerna vid kajen i kontorsområdet Nacka Strand (Stockholm) lyfter ett annars ordinärt arbetsområde. Mötesplatser, färjor som angör, folkvimmel, där man träffas, metar, går på gym eller tar en promenad i stället för att hasta hem direkt när klockan slår fem. Offentligt liv kan inte beordras fram. Men det kan planeras bort!

I Medevi företagspark i Linköping är företagarna isolerade i sitt eget område, trots att universitetet ligger på andra sidan motorleden. Alla äter i varsin kantin. Forskare och företagare träffas inte. De nya företagsidéerna blir aldrig verklighet. Det har stadsplanen sett till.

HANS GILLGREN

PETER ELMLUND

PETER ELMLUND

Poundbury i England. En nybyggd medeltida stad, med moderna företag och begränsad biltrafik. Förebild eller ej? Poängen är: det går att välja!

POUNDBURY

Fabriker i ny medeltidsstad

ATT DET ÄR Englands Prins Charles som initierat byggandet av Poundbury skymmer det faktum att detta är ett av de mest intressanta exemplen på nybyggd stad som kommit fram under efterkrigstiden. Efter att under lång tid ha varit beskylld för att vara ett utslag av konservativ nostalgi, har Poundbury nu hamnat i centrum för brittisk stadsplanedebatt. Regeringen Blairs bostadsminister, John Prescott, har vid ett flertal tillfällen deklarerat att Poundbury är en mönsterstad för hållbar stadsutveckling.

Det går alltså att bygga en ny miljövänlig småstad med blandade funktioner, traditionella gator och torg även i vår tid. Staden har inte bara blivit mycket lönsam för byggherren och uppskattad av sina invånare, dess täta struktur har också kommit att kopieras på flera håll i landet trots att det första spadtaget togs så sent som 1993.

Poundbury började byggas på åkermark utanför Dorchester för tio år sedan enligt receptet för blandad småstad. Funktioner blandas alltså inte som i den svenska ABC-staden med ett köpcentrum och en parkeringsplats i mitten och hyreskaserner runt omkring, utan här är boende, arbetsplatser och butiker rumsligt integrerade i stadens gatunät. För att få bilarna att sänka farten utan vägbulor och trafikskyltar i varje kvarter, ringlar de smala gatorna på medeltida vis. För att markera att fotgängare och cyklister står i centrum för gatulivet har bilparkeringen huvudsakligen förlagts till husens baksidor.

Det mest anmärkningsvärda med Poundbury är att det ligger tre fabriker mitt inne i staden: en chockladfabrik (The House of Dorchester), ett stort bageri (Dorset Cereals) och en tillverkare av lasersikten (Thales). Därmed bryter man mot en av de strängaste regler som finns inom samtida stadsplanering, den som förbjuder att industri blandas med boende i nybyggda områden. Därutöver finns naturligtvis kontor och butiker i staden.

Även den sociala mixen utmanar konventionell planering. 20 procent av bostäderna är hyresrätter med subventionerade hyror för låginkomsttagare. De är jämnt distribuerade i beståndet och det är omöjligt att avgöra vilka lägenheter eller hus som är subventionerade.

Arkitekturen markerar också ett nytänkande. Variation inom ett fastlagt tema. Stilen är här inspirerad av traktens historia och byggmaterial som sten, skiffer och puts har hämtats från den lokala miljön.

Poundbury är ett 25-årsprojekt. Fas ett avslutades 2002 och man är nu i färd med att bygga fas två. När det hela är färdigt kommer ytan om 200 hektar att rymma ungefär 2250 bostäder

Ett eget hyreshus tack

I ETT HYRESHUS på Alpvägen i Hälleforsnäs bor konstnärsparet Stig Edlund och Hermine Keller. Alltså inte i en lägenhet – utan i alla lägenheter. De har slagit ut väggarna på första våningen och gjort ett stort kök med kombinerat vardagsrum på 130 kvadratmeter, tillsammans med ett bildredigeringsrum och ett bibliotek där också en av trappuppgångarna inlemmats i bostaden. Vackra mosaiklinjer visar var väggarna en gång stod. Stig har sin ateljé i ytterligare en lägenhet och Hermine har sin i källaren där trapphus, soprum och cykelrum bevarat den udda känslan av hyreshus. På övervåningen finns tre lägenheter kvar som används för uthyrning. Bland annat till Kolhusteatern. Hermine Keller:

»Det är roligt och inspirerande och ger ett extra mervärde i vårt boende när de bor där. Vi bodde tidigare norr om Stockholm men när ungarna blev stora och flyttade så började vi leta efter någonting nytt. Men att hitta ett boende med två ateljéer är ju rätt hopplöst.

Men så läste vi en artikel om några konstnärer som flyttat in här på bruket.

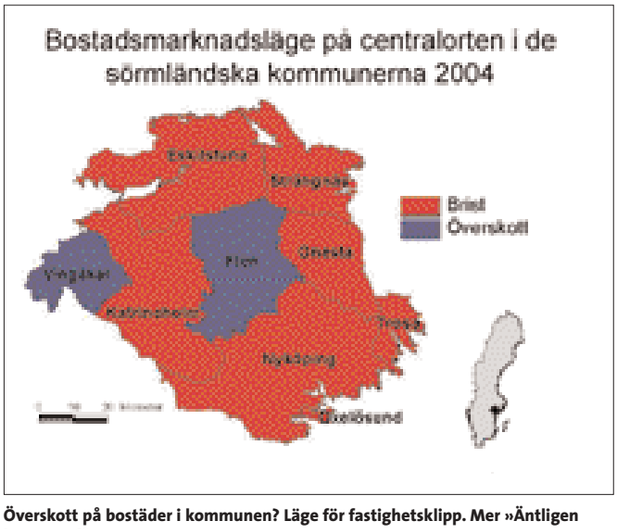
Vi hörde av oss och man tipsade oss om det här huset. Med alla de möjligheter det innebar så löste sig allt för oss. Och priset vi betalade var i princip renoveringskostnaderna.«

JERKER SÖDERLIND

Skulptörerna Stig Edlund och Hermine Keller fick 200 kvadratmeter bostadsyta och varsin ateljé i ett eget hyreshus.

Överskott på bostäder i kommunen? Läge för fastighetsklipp. Mer »Äntligen hemma« för pengarna.

KAPITEL 6

Frihetens nya gränser

JEANETTE ANDRERSSON

Spelregler för kreativitet

LAND SKA MED LAG BYGGAS. Annars blir det bara kaos och konflikter. Men lagar måste anpassas till tidens krav. Vara i takt med utveckling inom teknik, ekonomi, näringsliv och människors värderingar och livsstilar. Under 1700-talet hotades Sveriges industriella utveckling av den gamla tidens regelverk. Det menade i alla fall Samuel Schröder, direktör för finsmidet i Sverige – idag skulle vi säga konsult med statligt uppdrag.

Manufaktursystemet, där bruksledningen kontrollerade ofta hårt skuldsatta hantverkares produktion och lönen betalades in natura i stället för med pengar, inverkade negativt på effektivitet och arbetslust. Hantverkare som bedrev smyghandel var inte ovanligt, dvs försäljning vid sidan av lönearbetet (den tidens svartarbete). Skråväsendet, som begränsade antalet yrkesutövare inom varje yrke, liksom tunga skatter och tullar förhindrade investeringar och införande av ny teknik. Schröder skrev efter ett besök i Birmingham, England: »Här har hantverkare frihet att slå sig ned så många som vill och … idka vad näring eller hantverk som helst. Inga skrån eller societeter är här hantverkarna emellan, utan en fullkomlig frihet. Den som arbetar bäst och för lindrigaste priset har mesta avsättningen, varför det händer att hantverkarna tävlar med varandra i arbetets godhet.« (Bror-Erik Ohlsson, Eskilstuna Historia, Eskilstuna kommun, 2001)

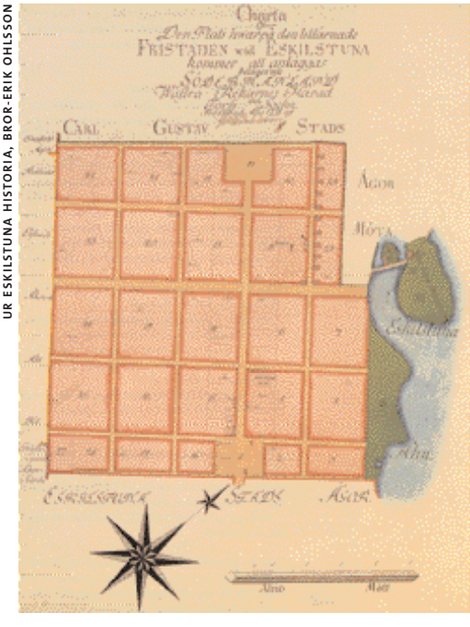
Englands snabba industriella revolution var möjlig genom regler som gynnade specialisering, fri etablering och småföretagande menade Schröder. Efter långa förhandlingar och visst motstånd från de etablerade fabrikerna i närheten, Tunafors bruk och Garl Gustafs stads bruk, utfärdade regeringen, den 16 april 1771, kungörelsen angående inrättande av en fristad i Eskilstuna. Mark köptes, för statliga pengar, av bruket i Carl Gustafs stad och en rutnätsplan upprättades med två torg och tjugofem kvarter, med plats för åtta större eller 12–16 smärre gårdar med »nödige uthus, gårdsrum och kryddtäppor« för självägande näringsidkares boningshus och smedjor. Schröder adlades, antog namnet Schröderstierna och utnämndes till fristadsdirektör. Inflyttare erbjöds tullfrihet, betesmark, skråfrihet, hjälp att bygga bostäder med full äganderätt, statliga lån etc. 1787, då fristaden gått om den Gamla Stadens befolkning, tillkom nya detaljerade regler, för att skapa bättre ordning i nybyggarsamhället – om bråk, ovarsamhet med eld, olovliga spel och fylleri, kontroll av byggnader och mått, övervakande av kontrakt och arbetsförhållanden, sjuk- och begravningskassa, beskattning, domstolsväsende.

Fristaden var ingen idyll och saknade heller inte ordningsregler. Men reglerna var annorlunda än i den Gamla Staden, med vilken fristaden slogs samman 1833. Först 1846 avskaffades skråväsendet i hela Sverige. Fristaden Eskilstuna hade visat vägen – för den nya ordningen.

Kring arenan i Munktells gamla industrilokaler kan en modern fristad växa fram. Nya tider – nya regler.

Stadsplan för den gamla Fristaden i Eskilstuna. Bara det ena torget kom att byggas – Fristadstorget.

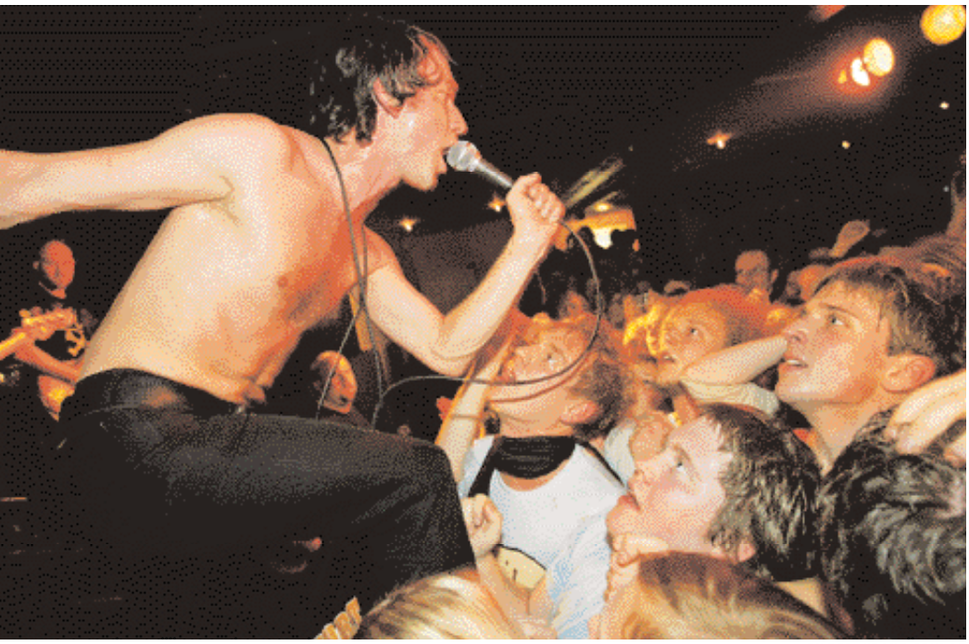
UR ESKILSTUNA HISTORIA, BROR-ERIK OHLSSON

Möjlighet

Om det är »förbjudet« att bygga våra drömmars stad. Om kartan och terrängen inte stämmer överens. Om olika regelverk – som miljönormer och önskan om en blandad stadsbebyggelse – står i konflikt med varandra. Vilka välmotiverade regler och normer behöver en tydligare tillämpning? Vilka av dagens värderingar och samhällskrav saknar ett hjälpande regelverk?

»Hur kan Eskilstuna konkurrera med en etta på Södermalm i Stockholm? Jo, hundra kvadrat loftliving i en industrikåk.«

HANS EKSTRÖM, *kommunalråd, Eskilstuna.*

BILDER: GRAND PRIX AB

Sångaren Thomas Öberg i Bob Hund live på Blå i Eskilstuna. Industrisamhällets gamla kåkar intas av vår tids nya näringar – upplevelseindustri, spontana kluster och fullt ös på dansgolvet.

Planer för det oförutsägbara

ESKILSTUNA ÄR JUST NU länets största stad och en av de viktigaste i Mälardalen. Framtidsskissen lyfter fram möjligheter i dagens centralt belägna industriområde, som en arena där nya idéer kan mötas och födas. Utan platser som är öppna för nytänkande, där nätverk och kluster kan utvecklas, kommer framtiden att skapas på andra platser.

Ofta uppstår kluster – nätverk av oberoende och informellt samarbetande företag och personer – av en slump, ett infall, en enskild persons eller liten grupps idé. Att Georgia i USA står för nära hälften av världens mattproduktion – beror på tonårsflickan Catherine Evans i Dalton som 1895 gav bort ett tuftat överkast i bröllopsgåva. Det uppskattades, hon fick fler beställningar, fabriker drog igång. De skoltrötta punkare i Hultsfred, med en medelålder på 15 år, som 1986 startade föreningen Rockparty hade knappast tänkt sig att skapa Sveriges största rockfestival, en företagsby med 70 anställda, 250 utbildningsplatser i musikbranschen och Sveriges industriella utvecklingscentrum för musik och upplevelseindustri. De ville ha kul och lyssna på bra musik. Och fick hyra gympahallen för konserter. Ericssons och Nokias väg in i mobilindustrin hängde på ett fåtal envisa ingenjörer som stretade på i motvind, inhysta i billiga lokaler, med knappa resurser och stor entusiasm.

KLUSTER UTVECKLAS OFTA i nätverk, bygger på personliga relationer, gynnas av geografisk närhet där olika specialister trivs, möts och samarbetar. Det menar forskarna i ämnet. Sett i det perspektivet har Eskilstuna en oanad potential – ett industriområde nästan mitt i stan, till skillnad mot normala industriområden utslängda i periferin. I Eskilstuna har upplevelseindustrin samlas i ett eget kluster, IDEA Plant, som har ett 80-tal företag som medlemmar. De har en gemensam lokal i närheten av högskolan och inte långt ifrån stadens rockscen BLÅ. Jämför med Liverpool, Manchester eller Ruhrområdet, där nedgångna industriområden i snabb takt tagits i anspråk av nya så kallade »creative industries« – radio, tv, press, reklam, kultur, evenemang, nöjesliv.

Eskilstuna kan – som på 1700-talet – återigen ta ledningen i att utveckla nya tolkningar av regler för framtidens stadsutveckling, annorlunda livsstilar, nya krav och möjligheter. Avskaffade är de gamla föreställningarna om välordnade, färdigbyggda, förutbestämda och händelsefattiga »bostadsområden«, »arbetsområden«, »högskoleområden« och »centrumanläggningar«. Här pulserar livet ständigt framåt, här byggs och rivs och byggs till och om, i takt med invånarnas och entreprenörernas egna idéer, fantasi och plånböcker. Men det är inte fritt fram för vad som helst – även fantasin behöver sina regler och sin särskilda spelplan.

FÖRSLAG: Alla fastigheter är små och ingen får äga mer än ett helt kvarter. Hus ska stå längs gator och gränder och bygga upp gemensamma offentliga rum och platser. Stora ödsliga parkeringsfält, motorleder och höga hastigheter är förbjudna. Bottenvåningar – i hus högre än till exempel två våningar – ska vara öppna för aktiviteter som berikar gatulivet. Kontorshus ska till exempel kunna ha restaurang, affär, ateljé eller kiosk i sin bottenvåning. Men, det är tillåtet att bo, arbeta, ordna försäljning och festivaler i varje kvarter. Det som idag är verkstad kan vara sporthall i morgon, studentbostäder i övermorgon och högskola om tio år.

Dansgolvet är också en mötesplats.

ROCCO GUSTAVSSON:

Plötsligt bara »tokvände« Eskilstuna

Rocco är kreatör och en viktig motor i det nya, unga Eskilstuna. Han har sina rötter i musikvärlden och driver idag bland annat nattklubben BLÅ med restaurang, livekonserter och teater. Företaget Grand Prix Event gör också större konserter med hela Sverige som arbetsfält, bland annat Kalasturnén. Han driver företaget tillsammans med Martin Roos, som också är manager för superbandet Kent.

»ESKILSTUNA VAR TIDIGARE en hård industristad där det handlade om att jobba och producera, om stål och industri. Men så ser det inte ut längre. Eskilstuna byter image.

Och där är högskolan otroligt viktig i och med att vi får in studenter, nya människor. Det blev också helt okej att jobba med musik. Det var det ju inte innan. Eskilstuna var en sportstad. Sport, sport i all oändlighet. Fotboll, handboll, speedway…

Politikerna har nu fattat vad som måste göras även om folk inte accepterat det. De insåg att om Eskilstuna ska ha en framtid, om folk ska stanna kvar här så måste man förändra mycket. Och det har man gjort både genom stadsplanering, arkitektur och grönområden.

JAG ÄR UPPVÄXT i Katrineholm och har spelat och jobbat med musik sen jag var liten. Och musikföreningen i Katrineholm kan inte nog uppskattas. Där fick man lära sig att man faktiskt kan vara med och påverka. Musikföreningen formade en rad människor som sedan tog sig vidare till Stockholm och i vissa fall ut i världen som Marcus Gahnfeldt, Stefan Björk som spelat med bland andra Wilmer X och Stefan Sundström, Anders Lindström, »Boba« i Hellacopters som ju turnerar över hela världen – från lilla Katrineholm. Hade inte musikföreningen funnits så hade ingen av oss hållit på med musik.

Jag flyttade till Eskilstuna 1984 och insåg snabbt att jag kom från en ganska tråkig stad till en ännu tråkigare stad.(Skratt). Det fanns ingenting att göra som 18-åring så vi började hitta på saker själva. Med frivilliga krafter startade vi Kulturklubben och ordnade konserter, poesiaftnar och teaterföreställningar. Folk skakade ofta på huvudet och sa att vi inte var riktigt kloka. »Det kommer inte att komma en enda människa«. Men det var precis tvärtom, det kom massor av människor. Det fanns ett stort sug.

NÄR ESKILSTUNA 1998 utnämndes till »Årets popstad« så var det i grevens tid. Det kom precis rätt och kommunen vaknade och fattade att det här var bra. Man fick fokus på sig och bra press. Exportrådet hade ju samtidigt insett att svensk musiknäring omsätter väldigt stora pengar och det lokala bandet Kent blev stora i samma veva. Vi började få allt större respons från kommunen. Man fick ge dem en hint om vad de skulle komma på och så kom de på det och det fungerade väldigt bra (skratt). De fick ta äran.

Nu blev det också lättare med allt, replokaler, konserter, banklån. Och det gav spin-off effekter som vi ännu inte sett alla resultat av än. Och från att ha varit en ganska ful stad – vi fick ju en radda negativa utmärkelser som ›fulaste parkeringshus‹ m m – så har Eskilstuna ›tokvänt‹. Man har till exempel förvandlat en fyrfilig motorväg utmed ån till en strandpromenad. Man har gjort om Drottninggatan, planterat träd, lagt gatsten. Trots gamla Eskilstunabors protester. Men man kan inte ställa gatsten och att plantera träd mot att ge pensionärerna bättre service och skolbarnen bättre mat. Det är också nödvändigt att investera i framtiden. Och där stod politikerna tack och lov på sig.«

JEANETTE ANDRERSSON

När Eskilstuna utnämndes till »Årets popstad« så kom det precis rätt och kommunen vaknade och fattade att det här var bra. Rocco Gustavsson.

»Under 60- och 70-talen begicks ett antal hemskheter. Hela Nyforsområdet som såg ut som gamla Hagalund i Solna revs. Man skövlade totalt och byggde en kopia av en förort i Stockholm. Jag har orginalfilmer som byggmästarna tog innan man rev för att visa upp för eftervärlden. ›Titta på det hemska vi rev och vad fint det blev‹. Men det är precis tvärt om. Jag blir gråtfärdig när jag ser det.«

Från maskinhallar till loftliving

Bruna hus = finns idag.
Gula hus = kan byggas.

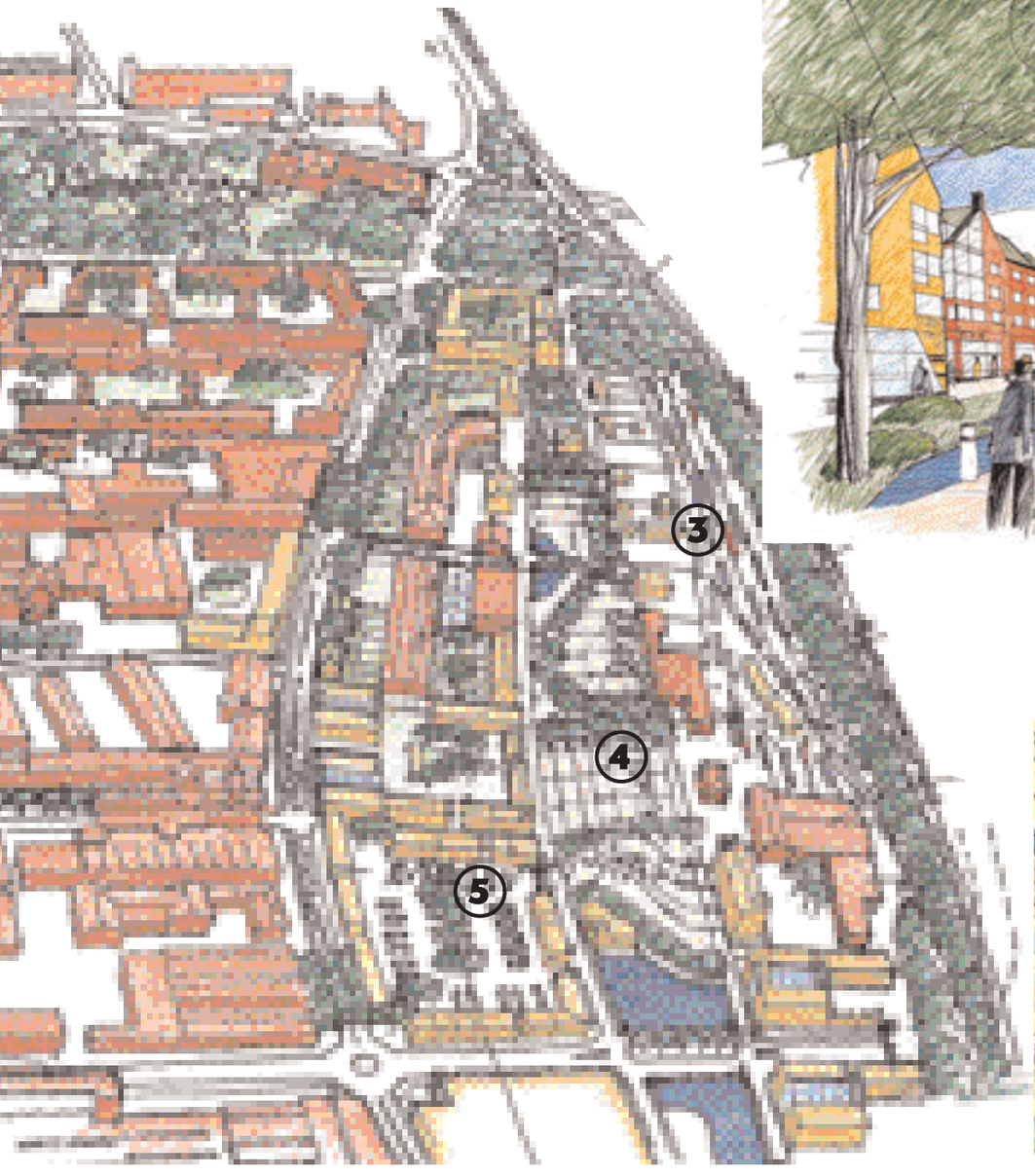
❶ Västra Storgatan bromsar ner vid Munktellarenan – »arenan med många möjligheter«. Generösa torg och öppna ytor för besökande, cyklar, evenemang, tillfälliga installationer, serveringar och parkering under nya trädkronor. Inte ett »kulturskyddat område« isolerat från resten av staden. Tvärtom. Härifrån sprids nya insikter som vågor på vattnet.

❷ Ett triangulärt nytt torg samlar kvarteren mot vattnet med på- och ombyggda industrihus med beteckningen ABC, för arbete, boende, service. En småstadsgata längs vattnet gör det tryggt att ta en promenad även på kvällen.

❸ På spårområdet ger överblivna rälsar och lokstallar plats för den nya tidens rörliga livskrav. Längs järnvägen en infartsparkering och ett nytt bostadskvarter inbäddat i grönska. Närmast spåren en planterad bullervall och bevarade järnvägsrälsar. Här kan en järnvägsvagnsstad växa fram – Sveriges första – där bostad, kontor eller tillfällig affär i renoverade järnvägsvagnar kan kopplas ihop eller ifrån – i takt med grannsämja och behov. Högskolans mest eftertraktade studentbostäder. El och vatten kopplas på vid nedgrävda kontaktpunkter. Associationer från populärkulturen: Neuromancer, Total Recall, Bladerunner, Matrix, Futurama, Dark Angel, Det Femte Elementet, Gotham City, Mona Lisa Owerdrive.

❹ Det långa böjda torget med vattendammar och tillfälliga parkeringar. Mer ordnade byggnader kan skapa ordning i det kreativa kaoset. Små tomter, ingen får äga mer än en! En enkel fristadstanke: ingen plats behöver vara den andra lik. Ett spännande stråk för dem som inte trodde de hörde hemma i Eskilstuna längre.

❺ Möjligheterna är obegränsade. Mixade kvarter i spårtrafikens gamla hallar. Radhus med minimala tomter i det böjda lokstallet. Tajta småkvarter där nytt möter gammalt. Mot rondellen ett stort husvagnskvarter, kringbyggt med låga byggnader för service och hotell. Mobila hem behöver också en fast punkt i tillvaron. Annorlunda campingplats på

PEER-OVEN SÅNES

Välordnat långtorg intill järnvägsområdets mer fria bebyggelse i järnvägsvagnar.

sommaren, populär träffpunkt för byggnadsarbetare, försäljare, konsulter och äventyrare under resten av året.

❻ Gamla, slitna och inte helt vackra hus är bra att ha. De är billiga och finns redan. Stora industrihallar kan användas för parkering. Är användningen fri hänger det mesta på fantasin. Plånboken behöver inte vara tjock för att ge tillträde till en plats mitt i stan. Uttjänta kåkar ger efter hand plats för nyare och dyrare hus och verksamheter. Men kom ihåg: En halvfärdig jättelägenhet eller loftliving i en industrihall kan vara nog så intressant som en välordnad trång bostad där varken flygel eller biljardbord får plats. Om alla inte tycker likadant – varför ska vi bo identiskt?

❼ Nya gator och små kvarter knyter ihop Kungsgatan och promenaden längs ån. Bostäder flyttar in bland industrierna. Ett centralt triangulärt torg, den centrala mötesplatsen.

❽ Ett stort kvarter med byggnader i mitten. Basar för studentliv eller hotell? Det ensamma bostadskvarteret mot Rinmansparken integreras med staden. Befolkade gatustråk, gatlyktor och upplysta bostadsfönster ökar tryggheten för kvällsvandraren.

❾ En förstärkt stadspark ända upp till spårområdet. Parken markerar också gränsen – och sammanbindningen – mellan den gamla och den nya fristaden.

❿ Ny och enklare gatukorsning. Rinmansgatan dras tvärs igenom mot den stora obebyggda tomten i kvarteret Nätet. Tre olika stora parker. Parker är – nästan – lika viktiga som hus i städer man vill vara i. Städer som har »det«.

⓫ En ny spektakulär bro, nästa vykortsmotiv. Trafiken flyter lugnt för säkerhetens skull. Och de förälskade parens skull, när det är fullmåne. Bilisterna anpassar sig till stadens rytm, bussarna glider förbi och speglar sig i det neonupplysta vattnet. Vacker bro – inte tråkig trafikled!

⓬ Små och låga bostadskvarter längs ån. En ny strandgata innanför.

HANS EKSTRÖM, KOMMUNALRÅD, ESKILSTUNA KOMMUN:

En stad föddes på nytt

Han kallas »Mannen som vände Eskilstuna«. Eldsjälen och kommunalrådet Hans Ekström. Och att den nya strategin för den gamla industristaden gett resultat bevisas av kalla siffror. Som högst var Eskilstunas befolkning uppe i 94 000 invånare och minskade som mest till 88 000. Nu är man tillbaka på 91 000 så det är 3 000 upp från lågvattenmärket. Nästan hälften av 30 års tillbakagång är återhämtad på fem år. Varför lyckas vissa orter och inte andra? Och vad kännetecknar dem som lyckas?

»När vi började jobba med utvecklingen för Eskilstuna i början av 1990-talet då jobbade vi efter en strategi som vi döpt till KRAM«.

K STÅR FÖR KOMPETENS. »Högskolan har betytt väldigt mycket för pånyttfödandet av staden. Vi ökade från 1 000 studenter till 6 000–7 000 idag. Men vi har också arbetat kvalitativt och har satsat på egen forskning, professurer m m. Vi har jobbat hårt, inte minst med lobbying uppåt för att få mer resurser.«

R STÅR FÖR RÖRELSE. »Det viktigaste målet var att få igång järnvägstrafiken igen. Rörelse vidgar arbetsmarknaden för dem som bor på orten. För en investerare i till exempel fastigheter minskar ›riskpremien‹ i investeringen. För människor som bor på en plats så ökar möjligeterna att ta jobb någon annanstans utan att flytta. Företag på orten kan rekrytera människor på en större marknad. Högskolan har till exempel kunnat rekrytera bland tre miljoner människor istället för 90 000.«

A STÅR FÖR ATTRAKTIVITET. »Orter blir idag allt mer konkurrensutsatta. Tidigare var det så att om man fick en hyggligt stor industri etablerad på orten då var människor som tog jobb där tvungna att bo där – egentligen i vilken bostadsmiljö som helst. Har man en integrerad bostads-, arbets- och studiemarknad på tre miljoner människor då väljer människor scenen för sitt liv på den marknaden. Och då blir orten ett varumärke.

Eskilstuna har haft en hel del problem. Inte minst med hur staden sett ut rent fysiskt. Traditionellt har Eskilstuna, som andra industristäder, attraherat män i ›mogen‹ ålder; därför har vi medvetet jobbat med att utveckla ungdomsprofilen, bland annat med högskolan. Ett aktivt kulturliv är också viktigt för att kvinnor ska tycka att en ort är attraktiv.

Ett viktigt datum var när järnvägen skulle invigas 1997. Hur skulle man då möta Eskilstuna? Ja, dels handlade det om hur det såg ut längs järnvägen när man kom in i stan. Så vi jobbade med att försöka fixa till miljön så att vi inte visade upp en baksida. Nästa del var hur det såg ut när man kom till centralstationen. Drottninggatan såg rent ut sagt för jäklig ut. Det var nedlagda affärer, tomma skyltfönster. Lite spöklikt, nedgånget och förfallet. När högskolan byggdes ut i anslutning till Drottninggatan försköts centrum hit. Vi gjorde om det till en attraktiv stadsgata, bland annat genom att plantera träd och lägga gatsten (den så kallade Ekströmsparketten).

Sen har vi jobbat ihop med fastighetsägarna för att få igång bra verksamheter i fastigheterna. När man kom med bil in i stan låg det en stor, ful trafikled längs Eskilstunaån. Ur det föddes Hamngatsprojektet och hela ombyggnaden av åfronten. Och nu jobbar vi vidare med huvudinfarten från E20 efter samma tanke. Det visuella är viktigt. För även om man inte väljer var man ska bo efter hur det ser ut, så kan det ändå leda till att orten väljs bort redan innan tävlingen har börjat.

Det handlar också om att kunna erbjuda attraktiva bostadsmiljöer. Vi hade till exempel cirka 3 000 attraktiva fritidshus vid Mälaren där människor ville bo men inte fick. Här har vi jobbat med att möjliggöra permanentning av fritidshus. Vi har lagt ner enorma investeringar i vatten och avlopp. Och eftersom allt fler människor vill bo i innerstan har vi också försökt få loss fler bostäder där.«

M STÅR FÖR MÖTESPLATSEN. »Vi har medvetet jobbat med att skapa scener där människor möts och där intressanta saker kolliderar. Det kan vara ett idélabb där näringsliv och högskola möts

ÄR DET MÖJLIGT?

Invändningar och utmaningar kring framtidsskiss för Eskilstuna – för fortsatt utvecklingsarbete

INVÄNDNING Hela Munktellområdet har ett kulturhistoriskt värde och ska även i fortsättningen ses som en odelbar helhet. Kvarter ska inte splittras upp. Man ska även i framtiden kunna utläsa att området har ett gemensamt historiskt förflutet.

UTMANING Det stämmer. De publika verksamheterna kring Munktellarenan gynnas av väl utformade gator och torg, så att även omgivande kvarter kan inspireras och dra nytta av sport- och kulturverksamheten. Området bör respekteras, men inte isoleras.

INVÄNDNING Det är inte lämpligt med bostäder inom bangårdsområdet så länge vi har tågtrafiken kvar. Här passerar ju också godsvagnar nattetid. Här borde vi snarare ha byggnader för högskolan. Boende i godsvagnar upplevs inte som positivt av alla människor. Det kan snarare få stämpeln av låg boendekvalitet och slumområde. För dem som åker tåg är detta Eskilstunas entrésida och bör därför utformas som en sådan.

UTMANING Uppfattningarna är olika. Ett friområde kanske skulle få fler att stiga av tåget av ren nyfikenhet, inte bara åka förbi. Högskolan får också plats. Var och om en »fristad« är lämplig kan diskuteras. Frågan är snarare: på vilka villkor, med vilka regler, med vilka begränsningar? Eskilstunas gamla fristad fick 25 nya paragrafer 1787 för att stötta fristadens utveckling. Christiania har haft för få – och på vissa områden alltför »liberala« regler.

INVÄNDNING Behövs det verkligen en till bro över Eskilstunaån? Ska vi inte försöka minska biltrafiken totalt i stället för att ge den mer utrymme och öka risken för smittrafik?

UTMANING Trafiken kan silas igenom en stad eller koncentreras till ett fåtal högt belastade gator som

»Om man har sjötomt på landet, sätter man piskställningen vid sjön eller sätter man kaffemöblerna där?«

eller den »krockplats« i Munktellområdet där näringsliv och offentlig sektor kan mötas. Vi skapar också en ny kulturscen och ett nytt konstmuseum ihop med en teknikparklösning i Munktellområdet.

Det offentliga ska inte ordna verksamheter så mycket som vi har gjort tidigare. Det är bättre om vi kan hjälpa till med att ordna möjliga platser. En viktig scen som har skapats i Eskilstuna är den restauranggata som uppstått mellan den nya fontänen vid Eskilstunaån och torget, där det på sommaren är fullt av uteserveringar där man träffas och visar upp sig.

Norrköping har inspirerat oss att omanvända det redan byggda. På Munktellområdet har vi fantastiska arkitektoniska pärlor av bland andra Ferdinand Boberg som har varit gömda i staden samtidigt som de ligger vackert vid forsen. Som andra industristäder har Eskilstuna vänt baksidan mot vattnet. Visst finns det problem. Här finns markföroreningar, problem med bestämmelser som gör att det inte är så lätt med funktionsblandningar idag. Bestämmelser hindrar ofta att verksamheter kan finnas blandat med varandra. Men samtidigt är det de blandade stadsdelarna som är attraktiva.

På 1700-talet fanns i Eskilstuna en ›fristad‹ för att man skulle få slippa restriktioner och få fart på hjulen. Området bortom Munktellområdet skulle behöva någon form av fristadstanke. Skulle man tänka konventionellt skulle kommunen gå in och köpa alla fabriksbyggnader och riva dem och sedan skulle man bygga trevåningshus på alltihopa. Men en intressantare förändring skulle vara om man kunde omanvända en betydande del av de gamla industribyggnaderna, göra nya, tuffa bostäder med takljus till exempel. Det kanske inte är hela världen att den lilla verkstaden ligger bredvid bostäderna. Och varför inte butiker och en liten reklambyrå som samsas i kvarteret.

Man omanvänder lokalerna, bygger rätt tillskott av nya hus och lättar på en del restriktioner. Det finns goda syften med regler, bullernormer och miljönormer men i ett sådant här område går det emot vad syftet med bestämmelserna är.«

lätt blir barriärer. Med flera broar minskar belastningen på dagens gator. Kortare omvägar, genare busslinjer, kortare avstånd för cyklister kan minska behovet att köra bil. Blir bilarna för många på bron – sätt upp en stoppskylt för bilar.

INVÄNDNING Marken inom industriområdet är starkt förorenad. Det är olämpligt att föreslå bostäder här. Där är våra regler både tydliga och väl motiverade.

UTMANING Ingen ska tvingas – eller luras – att bo på en plats som hotar hälsan. Men, gör undersökningar från fall till fall. Stiger föroreningarna upp i luften? Kan markföroreningar kapslas in? Kan enkla fläktar möjliggöra »trendigt« boende i industrilokaler – inte som permanent lösning, men under fem år?

INVÄNDNING Får man automatiskt mer spännande stadsmiljöer om man tar bort alla bullerkrav? Frihet från restriktioner är knappast en metod för att få fram kompenserande goda kvalitéer. Det skulle bara leda till sämre miljöer.

UTMANING Det stämmer. I Hammarby Sjöstad i Stockholm fanns miljömål om ett visst antal soltimmar på gårdar och uteplatser. Arkitekterna föreslog högre och skuggigare kvarter. Utan att det därför blev mer urbant, bara högre hus för bättre lönsamhet. Som tur var sade politikerna stopp och hushöjderna fick sänkas. Innan en god regel ska tillåtas att tolkas »flexibelt« krävs tydliga motiv, bevisade fördelar, kraftiga förbättringar. Som att buller vid en bostad verkligen vägs upp av andra fördelar. Och att användarna – de framtida boende – verkligen önskar en sådan lösning.

INVÄNDNING Vem vill – egentligen – bo i en husvagn eller en gammal järnvägsvagn? Är inte uppgiften snarare att erbjuda riktiga bostäder åt alla?

UTMANING Husvagnsboende har flera orsaker – fattigdom, livsstil, ett rörligt arbetsliv. I Stockholm förvisas husvagnsboende från sina uppställningsplatser. Eskilstuna kan erbjuda en värdig plats för dessa grupper. Vill bara 50 personer bo i godsvagnar, är det 50 argument för att försöka. I den kommunala visionen om FriStaden står det: »I FriStaden skall vi lyssna på människornas röster –inte bara räkna dem.«

Christiania i Köpenhamn. Symbol för Danmarks frisinnade kynne. Vilka symboler letar efter nya platser att vara på?

SCANPIX

Fristaden Christiania

– ETT REGELVIDRIGT EXEMPEL

VDN-märkta stadsdelar?

Finns idag välmenande riktlinjer som försvårar det nya företagandet att utvecklas? Hindrar dagens synsätt på trafik, buller, skyddsavstånd mellan bostäder och arbetsplatser, detaljerade planbestämmelser eller väl motiverade ordningsregler nya generationer från att bo som de önskar? Ett exempel. Dagens riktvärden för buller när man bygger nya bostäder eller trafikanläggningar ser ut så här: Max 55 decibel utomhus vid fasad, max 70 decibel vid uteplats intill bostad. Åtta procent av sörmlänningarna upplever ofta buller i sin bostad, det är 14 000 människor. 3 000 bostäder längs vägarna i Sörmland utsätts för buller över normerna.

Bullerstörningar är aldrig bra i sig. Men. Buller är en av kanske hundratals faktorer som påverkar om vi trivs. Någon kanske föredrar att bo mitt i staden, med buller och nära till allt. Någon annan vill ha det helt tyst, för att kunna vakna till fågelsång. Borde vi mäta även det omätbara – den spännande utsikten, den höga takhöjden, läget i staden? Hur ser riktlinjerna år 2071 ut? Kanske har vi gått från idén om »samma norm på alla platser« till olikheternas valfrihet? En VDN-märkning av olika sorters stadsdelar? Där var och en kan välja stadstyp efter personlig värdering och fas i livet. Vissa kläder säljs med löftet »One size fits all«. De passar sällan särskilt bra.

I NÄRINGSLIVET TILLÄMPAS benchmarking, systematisk jämförelse och erfarenhetsutbyte med andra företag, för att lättare se de egna styrkorna och svagheterna. I stadsplanering går det att göra likadant. Till exempel så här:

1971 ockuperade dåtidens fritänkare, hippies och ungdomsrevoltörer ett nedlagt gammalt kasernområde i centrala Köpenhamn. Efter omfattande strider och debatt legaliserades »fristaden Christiania« 1991, med andra regler än resten av staden. Idag betraktat som en del av det danska kulturarvet, Köpenhamns näst största turistattraktion (som inte kostar staden någonting, ett »nöjesfält« utan inträdesavgift), med unik arkitektur, kollektiv äganderätt, en osannolik by mitt i storstaden. 2004 har knarkförsäljningen – äntligen – kastats ut.

Normalisering eller fortsatt fristad? Debatten är intensiv. I opinionsundersökningar vill köpenhamnarna behålla sin fristad, som symbol för Danmarks frisinnade image. Eskilstuna kan dra lärdom av Christiania – men välja andra regler. Välja bort det negativa, självklart hålla rent från knark och brott. En symbol för fristaden Eskilstuna behöver inte nödvändigtvis vara ett torg. Det kan vara en levande stadsdel. Ett kontrollerat stads-experiment. Någonstans i staden. Dit besökarna kommer att flockas. Dit dataspelsutvecklarna helst vill vara. Dit din dotter eller son sen kanske kommer att flytta. Äntligen hemma – på riktigt! Det bästa sättet att förutsäga framtiden – är att hitta på den. Skapa regelverket!

ANNIKA LINDGREN OCH KRISTER OLSSON:

Vi flyttar till – inte ifrån!

VI FLYTTADE FRÅN den anonyma storstaden och det opraktiska livet i radhusområdet i Spånga med köer till jobbet och höga bostadskostnader. Till småstadslivet i Mariefred där vi kunde rita vårt eget hus, efter egen fantasi. Att vi tidigare skaffat sommartorp i Vingåker inspirerade oss att välja just Mariefred. Men vi flyttade inte till »naturen« i Sörmland. Vi är fortfarande »urbana«, jobbar i Stockholm och åker till Ikea för att handla. Vi ville bo i ett »helt« samhälle med gångavstånd till det mesta, där järnaffären faktiskt är stängd på lördag eftermiddag, där barnen kan gå hem från skolan, inte skjutsas hit och dit jämt och ständigt. Vi fasar för den dag då Mariefred skaffar McDonald's och en jätte ICA-MAXI vid motorvägen som slår ut alla småbutiker i stan. I så fall, ja, då får vi väl flytta ännu längre bort. Eller bort och bort, förresten? Vi flyttar ju närmare det vi vill ha...«

JEANETTE ANDRERSSON

Annika Lindgren och Krister Olsson i trädgårdsarbetet med barnen. De bytte radhus i stockholmsförort till egenhändigt ritad kåk i Mariefred.

Från glapp till stråk

Nanna Eriksson och Linna Hyllén trivs på »Ströget« i Nyköping.

JEANETTE ANDRERSSON

JEANETTE ANDRERSSON

Rött, gult och blått i Nyköping. Den hållbara utvecklingen tecknas bäst i flera färger.

Stadens idé – synergi

Möjlighet

Om våra städer expanderar. Och om det går att styra byggandet till lämpliga platser. Kan då det nya fås att förbättra det som redan finns? Går det att koppla samman, förädla, laga glapp och återupprätta missade länkar? Vilka platser i Sörmland kan behöva ett bättre samman-

Isolerad bostadsö eller hus längs gata? Hur gatorna dras påverkar trygghet, grannkontakter och bilkörning.

Diagram från amerikanska nyurbanisterna: sorterad bubbelstad i botten, blandad stad överst. Att planera är att välja.

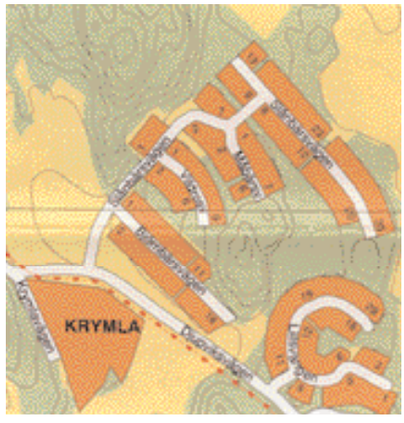
STADENS FORMEL ÄR ENKEL: 1 + 1 = 3. Genom att olikheter läggs bredvid varandra uppstår nya möjligheter, kombinationer, innehåll. Om arbetsplatser och bostäder ligger längs samma gata blir det möjligt att driva en lunchservering. Som kan bli restaurang på kvällen. Läggs varje funktion var för sig, blir det kanske bara matlåda på jobbet och tv-middag hemma. Lite tråkigare, lite mindre sysselsättning, färre mötesplatser. Det svenska ordet för synergi är samverkansfördelar. När städer utvecklas och växer ökar ofta priset på hus och tomter i centrum. Det som förr var lågutnyttjat och baksida hamnar i fokus. Stadens glapp, missade länkar och tomrum kan fyllas med innehåll, kvarter som är trevliga att passera, vara i. Värdet på en fastighet i ett arbetsområde ökar om det bor människor i närheten.

Uppgiften är enkel: se på staden utan de enfärgade glasögonen, det som tänkts ut för 50 år sedan. Lägg vanetänkandets ordmattor åt sidan ett slag. Säg inte arbetsområde eller bostadsområde. Tänk på något trevligt för en stund. Tänk tvärtom. Vilka platser vill du helst vara på, ha en bostad eller driva företag? Var känns luften lättast att andas, var trivs ögon och öron bäst, vart tar du med dig kusinerna eller affärskollegorna från utlandet? Kanske stämningen längs hamnmagasinen i Nyköping, till Slottsparken, till Stora Torget på sommaren. Eller till promenaden längs ån. Mitt i vintern, när snön knarrar som potatismjöl under pjäxorna eller på semesterresan när barnen vill ha paus för att leka och föräldrarna en kopp kaffe på en mer sagolik plats än McDonald's. Testa samma känsla – kanske längtan – på en annan, oväntad plats. En plats som skulle behöva lite mer känsla. En plats som kan länka ihop, koppla samman det separerade. 1 + 1 = 3. Eller kanske fyra?

»Med närheten till vattnet och det goda livet i Nyköping ska vi tillsammans skapa vår regions vackraste och mest eftertraktade stadsdel: Stadsfjärden, som vi med stolthet kan lämna vidare till våra barn.«

SAMMANFATTANDE VISION OCH MÅL, UR SAMRÅD FÖR STADSFJÄRDEN, 2001.

Två sorters stadsplaner i Trosa, i samma skala. Längs återvändsgatan är det lugnt och skönt. För lugnt?

JEANETTE ANDRERSSON

Stadsplanen och kärleken

Arnö bostadsområde i Nyköping. En bostadsö, fast den ligger på fastlandet.

MÅNGA SÖRMLÄNDSKA STÄDER tappade bort stadens möjligheter under efterkrigstiden. Se på kartan över Nyköping. Det mesta som är nytt ligger på behörigt avstånd från det mesta andra. Bostadsområdet Arnö är utplacerat som en ö av bostadsbebyggelse i skogen. Bara den bullriga Arnöleden och ett cykelstråk förbinder stadens olika delar med varandra. Arbets- och handelsområdet Spelhagen fungerar nästan också som en annan ö, med arbetsplatser, lager, handel och båtuppställningar vid vattnet. Jämför med Nyköpings gamla stadskärna, med stadsplan från 1660. Där samsas olikheterna – till allas fördelar – längs gemensamma gator. Inte skulle väl länsresidenset eller kommunalhuset vinna på att placeras i ett särskilt kontorsområde?

Samma kartbilder, samma historia i Trosa. Gammal stadsplan – gator som vindlar och knyter samman. En förälskad tonåring (eller varför inte en senior?) kan utan att rodna alltför mycket knacka på en dörr till ett hus längs Västra Långgatan i gamla Trosa och förklara: »Hej, jag råkade bara ha vägarna förbi.« I efterkrigstidens stadsplaner är det knepigare att ta spontan kontakt med en tilltänkt käresta. Knacka på en dörr till ett hus i en »villabubbla” längs till exempel Slånbergsvägen och pröva samma replik. Svaret kanske skulle bli: »Vaddå? Vilka vägar förbi? Vad vill du?«

Nej, i de »moderna« stadsplanerna finns inte mycket rum för tvekan eller slump. Det gäller att vara målmedveten och rationell, längs vägen mellan punkten A och punkten B. Så tänkte trafikplanerarna förr, gatan och vägen var en transportsträcka. Ungefär som livet självt kan vara ibland – man stretar på och kämpar för ett mål. När det väl är uppnått – då tar man en kopp kaffe och hastar vidare. Nästa transportsträcka, utan något kul under tiden. I gamla Trosa kan främlingar utanför köksfönstret lätt uppfattas som »folkliv«. Längs återvändsgatornas husuppställningsplatser kan perspektivet lätt bli ett annat. Du spanar diskret mot återvändsgatan bakom köksgardinen. Vem är det som går därute? Vad har han/hon här att göra? En försäljare, kanske en inbrottstjuv?

Eller – en uppvaktande friare som äntligen bestämt sig för att göra slag i saken…

Nyköpings bästa stadstyper

ARKEN ARKITEKTER

Småhus vid vattnet. Brandholmen i Nyköping.

NYKÖPING VÄDRADE morgonluft efter 1990-talets lågkonjunktur. Som idyllisk småstad nära Stockholm. Men hur skulle staden växa? Hur såg våra drömmars Nyköping ut? Det var utgångspunkten för ett brett samråd med Nyköpingsborna 2001. Politiker och tjänstemän ordnade offentliga arbetsmöten, seminarier, öppet hus i stadshuset och projektarbeten i skolorna där frågan ställdes: Vilken sorts stadsmiljö gillar vi bäst, vad är trevligt och realistiskt att bygga för framtiden? Konsulterna på Småstaden Arkitekter och SIMS Marknadskonsult utgick från olika stadstyper (se sid 8–9 i denna bok). Och frågade om det går att kombinera sociala, ekonomiska, fysiska och ekonomiska mål.

Svaret blev: Stadsfjärden ska utvecklas enligt stadstyperna småstad och trädgårdsstad. Gator och stråk ska obrutna löpa vidare från centrum, ut mot vattnet och den nya bebyggelsen. Barriärvägar som Hamnvägen och Lennings väg ska göras om till trädplanterade esplanader med ny bebyggelse så att staden hänger ihop, med riktiga övergångsställen och lugnare trafik. Nyköpings stadskärna ska utvidgas längs attraktiva stråk. De nya huvudgatorna ska ha hus längs sidorna – inte ligga som transportleder utanför bebyggelsen, som på 60-talet när planerarna bara hade bilarnas framfart i sinnet. Arbetsplatser, bostäder och affärer ska blandas. Detta är faktiskt en mindre revolution, för den som har studerat stadsplaneringens historia! På några ställen ska staden växa direkt ner till vattnet och avslutas med allmänna bryggor, med brokig och småskalig bebyggelse i »vattenportarna«. Lägg till nya badplatser, parker, fågelholmar och gröna stråk för promenader, som längs ån vid Nyköpingshus – då har vi plötsligt en dubbelt så stor blandad stad, både tät och grön.

En ganska enkel princip egentligen: Se efter vilka stadsdelar som är mest uppskattade – och bygg mer av den sorten. Detta enligt strukturplan för Stadsfjärden i Nyköping. Beslutad anno 2002.

Ett tillägg kan dock göras. Om det saknas en särskild sorts miljö, platser som andra städer kanske är bättre på – gör lite sådant också. Inte en kopia, men en egen tolkning. Innovera, skapa något som slår allt annat med hästlängder. Moderna mobiltelefoner är oftast bättre än gamla. Så kan det vara med stadsdelar också. Sörmland visar vägen.

HÅKAN JERSENIUS

Stenstad

Storgårdskvarter

Funktionalistisk stad

Småstad

Trädgårdsstad

Smalhusområde

Villastad

Småhusområde

Radhusområde

Stadsfjärden runt

❶ Hamnvägen. Förut en hopplös trafikled och stadsavslutare med ett gytter av cykelbanor, avslutade gatustumpar, buller, blåshåls- och ingenmanslands-känsla. I framtiden kan den omvandlas till bred esplanad med vanliga gatukorsningar – som håller nere hastigheterna. Fruängsgatan och Bagaregatan kan kopplas ihop med esplanaden, Brunnsgatan går tvärs över in i Spelhagen där bostäder och affärsverksamhet tar över från lager och plåtlådor.

❷ Bostadskvarter bland industrier? Ja, det går. Med Nyköpingshus som närmsta granne och bevarad grönska på gårdarna. Industrikåkar som får bostäder vägg i vägg blir mer värda på köpet. Det säger fastighetsekonomerna.

❸ Nya småstadsgator ner mot vattnet och Spelhagsvägen, den nya strandpromenaden. Nyköpingshus hamnar mitt i staden, inte i utkanten.

❹ Nyetablerade lågprisafären LIDL får nya grannar, bostäder och affärsverksamhet längs vattnet. Av så kallade »externhandel« blir en butik mitt i staden. Munkvraksvägen fortsätter söderut, en gångväg med bro mot Arnö, för trevligare promenader och cykelturer hem.

❺ Eller, kanske flytande broar med husbåtar förankrade. Det skulle göra promenaden trevligare, mer befolkad. Nyköping erbjuder något verkligt unikt. Förebild: Det flytande varmbadhuset Liljeholmsbadet i Stockholm byggdes i Nyköping. Och bogserades till sin plats i Stockholm. Med ny teknik kan bostäder på vattnet skapas, utan krav på dyr grundläggning. Om inte nu så om 10–20 år.

❻ Måste båtuppställningen ligga på stadens finaste tomt? Med ett rymligare båtupplag väster om Arnöleden – nej, Arnögatan ska den heta – kan vi bo och arbeta med utsikt mot hamnen. Ungefär som på franska guldkusten, i Nice.

❼ Hit kan båtarna flytta på vintern.

❽ Bättre platser för lager och bullriga verksamheter, kanske byggvaruhus och motorgårdar längs Arnögatan. Även det stökiga i staden kan placeras i ett meningsfullt sammanhang, dit det är lätt att hitta även för förstagångsbesökaren. Snygga plank och fasader mot gatan, bråte och frihet att fixa innanför.

❾ Kanaler och fågelöar bland vassen. En stads-vatten-park. Naturen inpå knuten. Stora fågelholkar och små träpaviljonger, som skydd mot regnet eller för vinterns solstunder. Lysande huslyktor i natten.

❿ Den nya stadsfronten, med Stadsfjärden i blickfånget och berget i ryggen. Arnö Strandväg flyttar Arnö flera kilometer närmare centrum. Här kan buss- och cykeltrafik flyta smidigt. Med den nya förbindelsen kan kollektivtrafiken göras så attraktiv att många bilresor blir onödiga. Samtidigt, håll nere hastigheterna! Strandpromenad, inte motorled! Trädgårdsstad med gröna kvarter, egen täppa, hem för självbyggaren – eller nyckelfärdigtköparen – blandat längs samma gata. Många kan hamna på första parkett. Ett nytt blickfång från Kungshagen och Brandholmen.

⓫ Herrhagsvägen och Rosenhillsstråket befolkas, kompletterande små hus och gatlyktor gör vägen hem säkrare och mer händelserik.

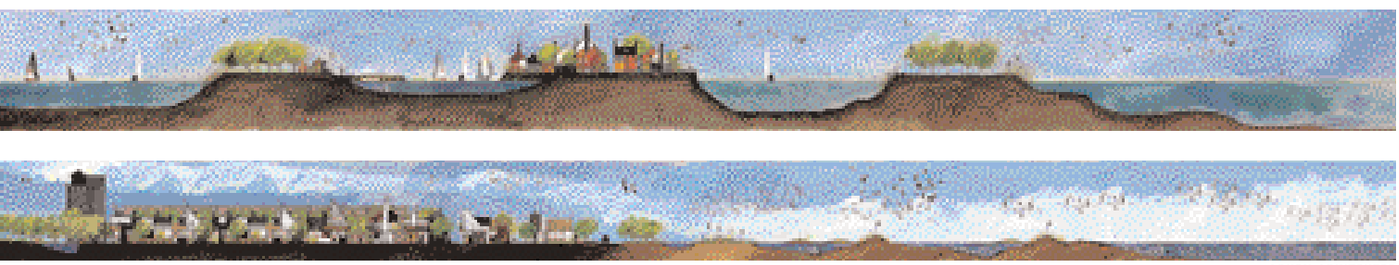
⓬ Arnö allé gör skäl för sitt namn med nya bostäder intill gammalt och halvnytt. Herrhagsskolan hamnar mitt i byn, med nya elever som kan springa och hämta glömda böcker även under tiominutersrasterna. Åt öster fortsätter Nyköping att växa längs vattnet. Det finns plats.

URBAN JÖRÉN

Det flytande varmbadhuset Liljeholmsbadet. Byggt på Byggnads Aktiebolaget Contractors varv i Nyköping 1929–30. Modell för framtida »Nyköpingshus«?

Stadens och människornas boplatser möter vattnet, fåglarnas och fiskarnas revir. Kanaler och fågelöar.

ARKEN ARKITEKTER

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
8

Skavstas ägare, TBI, har ingenstans haft en så kraftig ökning på så kort tid bland sina flygplatser som den på Stockholm Skavsta.

ÄR DET MÖJLIGT?

Invändningar och utmaningar kring framtidsskiss för Nyköping – för fortsatt utvecklingsarbete

INVÄNDNING Bygg inte så mycket. Arnö bör förbli en grön förort på landet.

UTMANING Arnö förblir grönt men mindre isolerat. Man kan gå hem från discot i stället för att bli hämtad med bil. Det kan bli stad även här. Inte storstad, men väl småstad och trädgårdsstad. Som medborgarsamrådet om Stadsfjärden kom fram till.

INVÄNDNING Ni förstör det fina strandområdet med stora naturvärden, som också är en del av Sörmlandsleden. Det är för dyrt att göra om vassområdet till rekreationsområde.

UTMANING Naturvärdena kring Stadsfjärden kan förstärkas om man muddrar och gör kanaler och öar – reserverade för fågellivet. Tomtpriserna kan öka, och delvis bekosta, vattenarbeten. Sörmlandsleden passerar även på anda håll tätare bebyggelse.

INVÄNDNING Bebyggelsen kommer för nära bostäderna i Sjöhagen.

UTMANING Samma invändning kunde ha gjorts innan bostäderna i Sjöhagen byggdes. Varför ska bara ett fåtal – just dagens hushåll – få bo nära stranden?

Men anpassning till Sjöhagen behövs självklart. Frågan visar också en huvudpoäng i denna bok – gör

JEANETTE ANDERSSON

DOT GADE KULOVUORI, VD FÖR SKAVSTA FLYGPLATS.

Miraklet i Skavsta

SEDAN DEN FORNA flygflottiljen F11 i Nyköping förvandlades till den internationella flygplatsen Stockholm Skavsta, så är ingenting sig likt i regionen. Passagerarströmmarna har ökat i snitt med 250–260 procent i månaden under 2003 jämfört med året innan. 2002 hade man 325 000 resenärer och 2003 cirka 980 000. Målet är att bli största flygplatsen i landet efter Arlanda, menar Dot Gade Kulovuori, vd för Skavsta Flygplats.

»Vi har strålande framtidsutsikter. År 2003 hade vi en utveckling som ingen annan flygplats i Sverige har varit med om. Flygplatsens ägare TBI hade inte heller internationellt haft en så kraftig ökning på så kort tid bland sina flygplatser som den på Stockholm Skavsta.

EN STOR TILLGÅNG i den här utvecklingen är den strategi och den uthållighet som har funnits hos kommunen här sedan 1980-talet när man fick tillbaka flygplatsen från F11.

Synergieffekterna är också många och regionen får en positiv injektion på turistsidan, på hotell- och restaurangsidan och flygbussar och taxi. Men inte minst märks det på affärsgatorna Östra och Västra Storgatan i Nyköping.

Det är billigt för engelsmännen att komma hit och ju mer Sörmland blir känt som turistmål desto mer påverkar det regionen runtomkring.

Vår primära uppgift är att skaffa hit flygbolagen och sen gäller det för kommuner och näringsliv att ta hand om de människor som kommer hit. Potentialen är enorm.

Om fem år så tror jag det finns mellan tre och fem miljoner årspassagerarare här. Vi ser ju redan att andra bolag blivit intresserade till exempel genom att Basic Air nu öppnat sin Amsterdamtrafik. Det finns redan en upparbetad marknad här. Och sådant tittar andra flygbolag på. Success feeds success.

Jag tror att när flygplatsen är fullt utvecklad om 15–20 år så kommer vi upp mot 8–10 miljoner årspassagerare. Och då är vi tvåa i storlek i landet efter Arlanda. Men vi är tvåa redan nu i Stockholm – på internationella flighter.

GRUNDFÖRUTSÄTTNINGEN FÖR OSS är naturligtvis närheten till Stockholm. Men det finns också unika möjligheter här. Det är oerhört viktigt att infrastrukturen fungerar. Det är A och O i all tillväxt. Vi har alla trafikslag med närhet till hamn, motorväg och järnväg. Och det pågår också ett spännande logistikprojekt som kallas Navet vid havet. För vi kommer också att få se mera av trafiken till och från Baltikum i regionen.

Det fungerar väldigt bra med vägen och med bussarna men vi saknar järnvägen. Och där jobbar vi med kommunen och länsstyrelsen för att få ett stickspår hit eller på sikt – helt enkelt huvudstationen.

Det handlar idag inte om hur långt bort platsen ligger utan hur snabbt man kan ta sig dit. Med ett huvudspår hit tar det 40 minuter från Stockholms centrum – alltså lika lång tid som det tar till Arlanda.«

JEANETTE ANDRERSSON

Om fem år tror jag det finns mellan tre och fem miljoner årspassagerarare här, säger Dot Gade Kulovuori, vd för Skavsta Flygplats.

JERKER SÖDERLIND

Gatumiljö i Arnö. Välkomnande gest eller omvägsskapare?

stora planer för småskalig bebyggelse – så att inflyttarna vet vad som kommer framöver.

INVÄNDNING Arnö Strandväg blir en smitväg som drar in mycket buller och trafik, även på Herrhagsvägen. Det blir kaos vid Arnöleden med så många utfarter.

UTMANING Strandvägen kan planeras för låga hastigheter, fartdämpande torg och material. För bilisterna måste det fortfarande göras enklare och snabbare att åka som idag. Den tunga förbifartstrafiken bör styras över till Oxelösundsvägen, om Arnöleden omvandlas till stadsgata.

INVÄNDNING Grundläggningskostnaderna blir för höga, både för hus nära vattnet, för vägar och hus i sluttningar. Husbåtar i vattnet är orealistiskt och bryter mot strandskyddet.

UTMANING Ny teknik bör prövas. För bara några år sedan var lätta flervåningshus med trästommar helt otänkbara. Framtidsskissen anvisar möjliga platser, som kan förverkligas när teknik + kostnader motsvaras av betalningsviljan. Flytande hus kan vara möjliga om tio år. Strandskyddet handlar om tolkningar, om ortens bostadsförsörjning kräver strandnära bebyggelse kan sådana beslut tas.

Stadsplanering som erbjudande

JEANETTE ANDRERSSON

Sovloft högst upp, rum till ungarna och nytt vardagsrum längst ner är visionen när Mika Kortesaari bygger sitt drömtorn på den gamla villan i Stjärnhov.

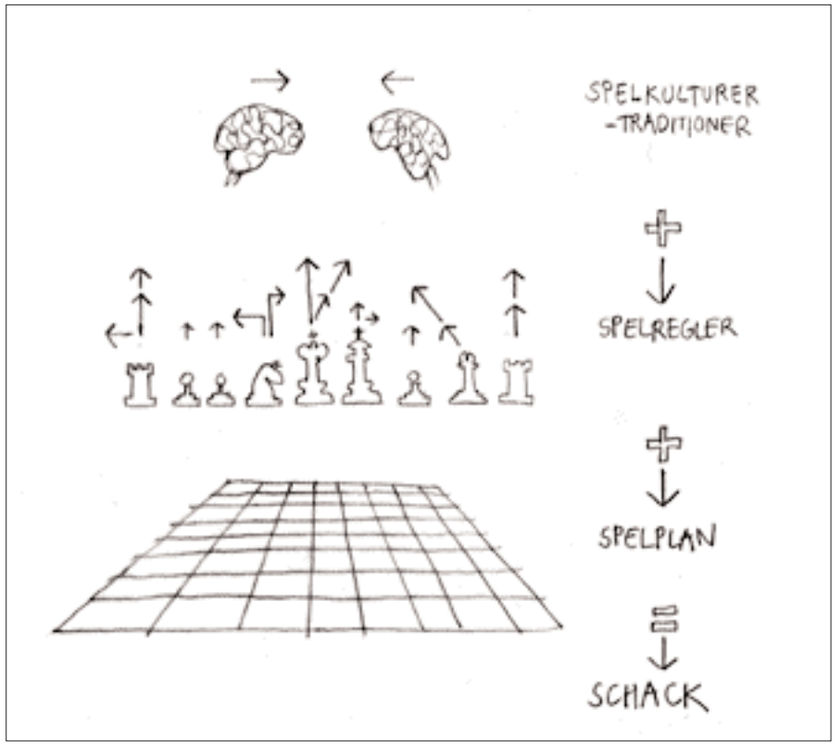
Planer för ökad valfrihet

ATT PLANERA handlar inte längre om att i förväg fastlägga hur allt ska bli. Det fungerade på 1950- och 60-talen då kommunerna hade både mark och pengar, starka kommunala bostadsföretag och statliga subventioner till bostadsbyggande. En plan betydde »så här ska det bli!« Politiker och planerare kunde i detalj utforma nya bostadsområden, centrumanläggningar, skolor, stadskärnor. Idag är det svårare. Vi har blivit mer olika, otåliga, krävande. Vi ställer mer individuella krav. På stadsmiljö, bostad, arkitektur, kläder, service och nöjen. På 60-talet såg alla Lennart Hyland på tv. I parabolernas och fjärrkontrollernas tid väljer vi allt mer otåligt, allt mer olika. Alla vuxna går inte omkring i kostym och kjol. Internet flyttar hela världens musikstilar bara en knapptryckning bort.

DAGENS PLANERARE kan inte – ska kanske inte – tänka ut precis hur allt ska bli, i förväg. Och ändå behövs det någon som tänker innan det byggs. Inte heller byggbolagen kan räkna ut – och än mindre bygga – exakt det vi som »kunder« vill ha. En stad består ju av mer än bara hus. Utsikten från balkongen kanske är lika viktig som hur lägenheten är planerad. Då behöver byggbolagen hjälp med att utforma omgivningarna, sambanden, helheten, känslan, gatan och torget som bolaget bygger intill.

Det har blivit mer som i schack. Planerarna kan sätta grundackordet, utforma spelplanen, anvisa reglerna för hur spelpjäserna får flyttas. Men sedan överlämna åt spelarna själva att fundera över sina drag.

TORBJÖRN EINARSSON

Schackspelet har tydliga regler men är ändå öppet för kreativitet och olika spelstilar. Det ger plats för både drottningar och bönder. I »fia med knuff« är spelplanen enklare, alla pjäser är likadana och det mesta beror på turen. Tur eller skicklighet – hur fungerar din stad?

Möjlighet

Företag och hushåll som inte är nöjda med de platser där de bor och verkar idag. Tag chansen. Erbjud något bättre, som passar både önskedrömmar och plånböcker. Testa efterfrågan med en fyllig »meny«. Vilka olika önskningar kan erbjudas bättre platser i Sörmland? Var då?

Estland konkurrerar om besökare med sin unika stadsmiljö som viktigt argument. Så fungerar det för de flesta svenska städer också.

»Vi kan inte bestämma vad som ska hända. Men vi kan skapa goda förutsättningar. En spelplan för idag okända resultat. Annars kanske inget alls händer.«

CARINA JÖNHILL, *samhällsplanerare, länsstyrelsen i Södermlands län*

En repertoar av stadstyper

FRÅN »ONE SIZE FITS ALL« – den generella standardlösningen som passar alla lika bra eller dåligt – går vi mot repertoartänkande. Kommunen kan visa planer för framtida byggande – innan konjunkturen vänder. Och erbjuda en repertoar av olika stadstyper och möjligheter, för att locka till sig olika intressenter. Vi kan kalla det »erbjudandeplanering«. Ungefär så här:

1. Undersök efterfrågebilden, vad säger fastighetsmäklarna om bostadssökarnas önskningar, vilka – olika sorters – bostadslägen och -typer säljer bäst och mest?

2. Värdera underskottet – vilka lokaler och bostäder efterfrågar de som inte har råd att köpa nytt och dyrt? De »fattigas« efterfrågan – eller de som föredrar att resa jorden runt framför att bo bra – är lika viktig.

3. Gör en bristanalys, vad har vi för mycket av och för lite?

4. Därefter en övergripande platsundersökning – var är det lämpligt, möjligt, ekonomiskt, ekologiskt och hållbart att bygga?

5. Utforma en spelplan och kriterier, vilka krav kan kommunen ställa på byggbolag och intressenter?

6. Lägg inte alla ägg i samma korg – variera det framtida tänkta utbudet. Händelserik stadsmiljö eller pastoral idyll – det kostar ganska lite att rita upp varianter på olika ställen.

7. Ekonomisera efter varierade livsstilar och inkomstgrupper – men se till att vi inte får isolerade områden med bara plats för en enda sort! Apartheid är sällan en bra idé.

8. Överlämna – därefter – genomförandet till marknadens aktörer, privata/kommunala bolag. I slutändan är det – olika sorters – efterfrågan som styr. Vissa planer har växtkraft och fylls snabbt med invånare och hus. Andra stannar på ritbordet.

Det är som det ska vara. Precis som grundreglerna i dataspelet Sim City:

1. Tomter som ligger fel blir aldrig bebyggda.

2. De bästa tomterna går åt först.

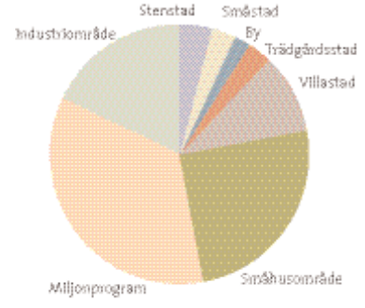
3. »Simmarna« flyttar till andra städer om skatterna är för höga och luften för skitig.

Sim City är ett av världens mest populära dataspel. Hur gator och parker läggs, hur polis och skola drivs bestämmer inflyttningen. Idag ordnas tävlingar mellan olika datastäder på internet. Det är nästan som i verkligheten.

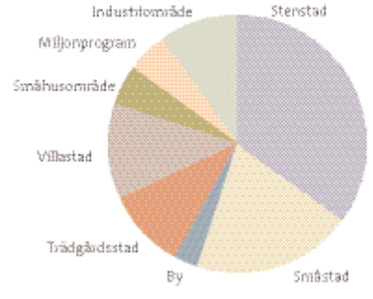
Stadstypsbukett

typ Botkyrka/Huddinge/Rosengård

Stadstypsbukett

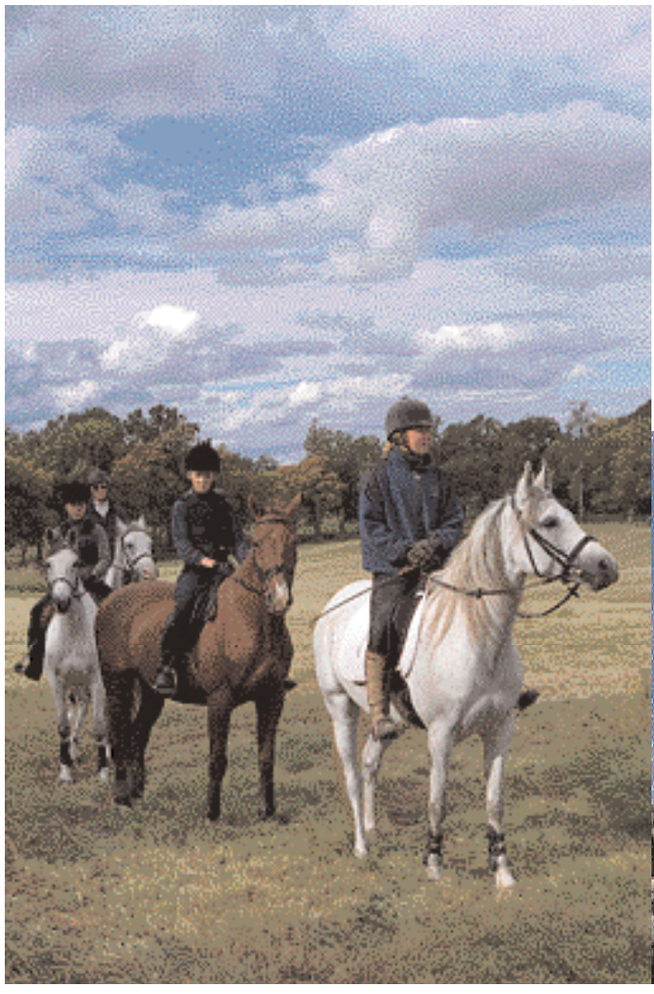
typ Visby/Vadstena/Sigtuna

Vilka stadstyper har vi – och vilka efterfrågas? Vilka stadstyper finns inte alls – och måste hittas på? En bra startpunkt för efterfrågekänslig stadsplanering.

ARKEN ARKITEKTER

FLENS KOMMMUN

HÅKAN JERSENIUS

Varje stad har tusen olika ansikten. Katrineholms mångfald kan flerfaldigas. Högt eller lågt? Grönt eller skönt? Efterfrågan och plånboken styr vad som byggs.

Från stad till landsby på tio röda minuter

KATRINEHOLM HAR EN VISION, ett varumärke och en målgrupp. Vision år 2010: En attraktiv boendeort och centrum för kommunikation och kunskap – i Stockholms och Norrköping/Linköpings närhet. Varumärke: »Katrineholm – för ett rikare liv«. Målgrupp: Barnfamilj i storstad, på jakt efter bättre boende, bättre skola, mer natur, trygghet och stadsmiljö för pengarna. Främsta konkurrensfördel: Attraktiva och lockande livsmiljöer för både familjer och fritänkande entreprenörer. 2003 öppnade Katrineholm som första kommun i Sverige en ambassad i Stockholm. 2004 fokuserar ambassaden, belägen i United Spaces lokaler i Münchenbryggeriet, på näringslivsarbete. Medborgarnas syn på visionen kan läsas på nätet. Bland förslagen: »Gör Katrineholm till Sveriges roligaste stad på sikt.« »Loppmarknad varje vecka i Magasinet.« »Vi vill ha en rockklubb/pub där både kända och lokala band får spela. The Amendments,« »Snabbutredning. Sjönära boende.VAR?«

En sökning på kommunens hemsida under rubriken »Lediga tomter, Katrineholms centralort« gav våren 2004 svaret: »Finns inga objekt för närvarande.« Närmaste lediga tomter ligger utanför stan, Forssjö (fem km) och Bie, Strångsjö, Valla (tio km). Framtidsskissen visar möjligheter på närmare håll. Duveholmssjön runt. En mångfald av miljöer, stadstyper, utsikter, prislägen. Samlade längs ett gemensamt stråk. På sikt kan en ny bro byggas från Duveholmsbadet till den stadsnära landsbygden. I den framtiden kan vi cykla från häststallet klockan sex, svänga förbi hemma och ta tåget tio över. Utan att stressa. På cykel. Eller kanske buss.

FLENS KOMMMUN

Katrineholm – om hästen själv får välja!

Naturen intill knuten. Öppna landskap som marknadsföring och verklighet. Städer kan bygga varumärken – men det är inte bara hus det handlar om.

❶ Försiktig komplettering längs Skalltorpsgatan upp mot Nävertorpsskolan. Ett hus i taget. Billiga tomter centralt. Individuell arkitektur.

❷ Under kullarna längs Stora Malmsvägen ligger rester av ett rivet miljonprogram. Se framåt, se möjligheter. Plats för ett folkligt ett-hundra-program. 100 små hus längs vindlande gränder och backar. Börja med stora kolonistugor. Fortsätt i egen takt. Här är det lätt att få bygglov, billigt att flytta hemifrån. Och gångavstånd till föräldrahemmet för att låna såg eller tvättmaskin.

❸ och ❹ Claestorpsvägens återvändsgata dras vidare norrut. Nävertorps vårdcentral och servicehus får nya grannar. Nävertorpsgatan omvandlas långsamt från transportled till befolkad gata.

❺ Ibland kan cykelbanor omvandlas till trivsamma småstadsgator. Vete- och Korngatan i kontakt med Sjölandsvägen. Trädgårdsstad med småstadsgator, i näst bästa läget.

❻ Värmbols Sjöstad, Katrineholms svar på Bo Noll Ett i Malmö (bostadsutställningen 2001). Kanaler där det är sankt, bryggor, båtar, utsikt, marina, kräftfiske. Guldläge – men inte för överklassen.

HÅKAN JERSENIUS

Trosa längs ån. Motsvarande miljö kan skapas i Värmbols Sjöstad, intill industrikåkarna. En liten kanal kan grävas fram, där marken är som mest sank.

❼ Värmbols industriområde omvandlat till en stad i staden. Kultur, tillverkning, försäljning, reparation, småföretagande och unika bostäder. En blandning av Christiania i Köpenhamn (fast utan knark) och Gnosjö (fast med bättre utsikt).

❽ Från Östdals hage börjar de nya radbyarna växa fram. En by – ett hållplatstorg. Säkrare att vänta vid, enklare att parkera vid, trevligare att mötas vid. Lokalbussen kan i framtiden gå en större slinga, från stationen och arbetsplatserna i Kerstinboda och Värmbol, längs Dalvägens stråk av byar till Djulökvarn i sydöst och åter till centrum längs Vasavägen. För att minska tvånget att köra bil. För att kunna bo på landet, nära stan. För att förverkliga visionen. För att erbjuda en modern och hållbar mångfald. Fast då måste vägen dras vidare, under eller över järnvägen. För atts sluta cirkeln.

❾ År 2004 bor 1 700 hästar i kommunen. Och de blir fler. Ridsportgymnasium och nationella hästtävlingar sätter Katrineholm på Sverigekartan. Men hästar är inte som bilar. De trivs inte ensamma, i varsitt garage. I gamla eller nya lador en bit från landsvägen kan hästarna trivas, tillsammans. Människorna bor inom gångavstånd. Skyddsavstånd mellan hästar och människor kan respekteras – och hanteras till allas fördel. Mamma behöver inte skjutsa till stallet.

❿ På längre sikt, en gång-, cykel- och ridbro in till staden. Kanske även för buss, om inflyttningen blir stor.

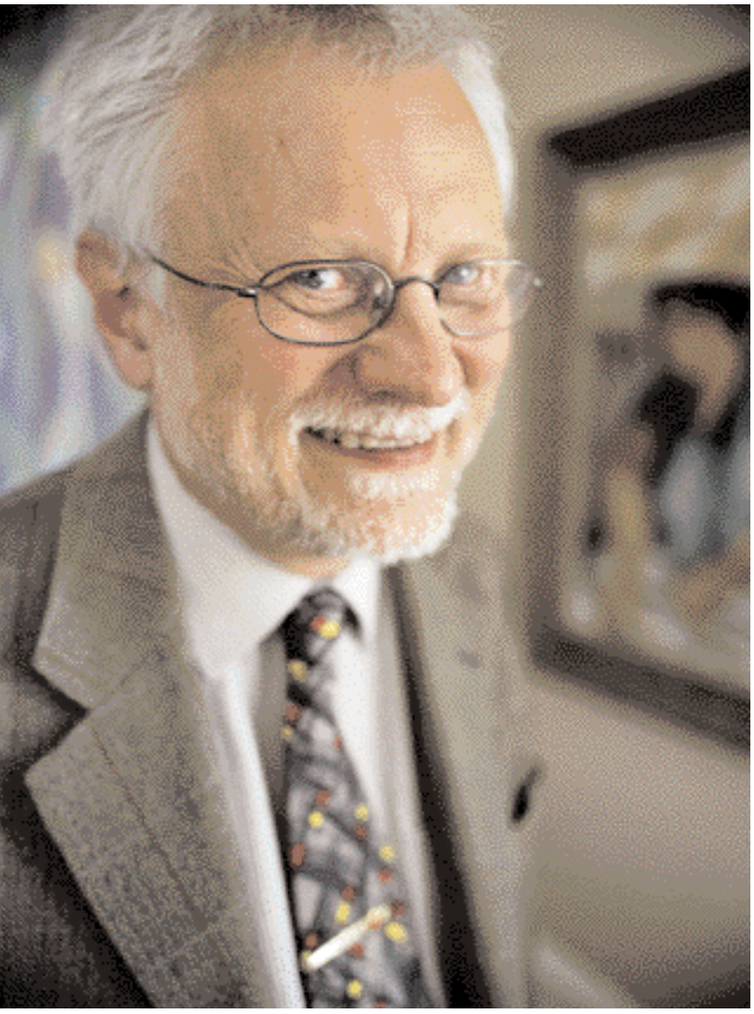
⓫ De gamla hagmarkerna med ek och hassel, värdefulla för biologisk mångfald. Med ny bebyggelse runtomkring blir här en vacker park, en språngbräda vidare mot landsbygden.

⓬, ⓭, ⓮ Framtida byar för hästfolket och andra. Bebyggelseholmar i bevarat öppet landskap. Dagis, lanthandel, verkstad, lokal odling på jordbruksfastigheter. Att kvinnorna dominerar hästsporten snedvrider jämställdheten, fast åt rätt håll. Katrineholm är uppkallat efter Catharina Gyllenhorn, fru på gården Catrineholm vid Näsnaren på 1600-talet. En historia att ta vara på, utveckla. Hur ser framtidens reklamslogan ut? »Hus och hem för våran häst – Katrineholm jag gillar bäst«. Eller kanske så här: »Katrineholm – om hästen själv får välja!«

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
Katrineholm

ERIK HELLQVIST, KOMMUNCHEF, KATRINEHOLM:

Självförtroendet är tillbaka

JEANETTE ANDRERSSON

Det är vi själva som måste visa omvärlden att vi planerar vi attraktiva områden, säger Erik Hellqvist, kommunchef, Katrineholm.

NÄR KATRINEHOLM BLEV DRABBAT och råkade ut för nedskärningar gick luften ur många på orten. Men idag är läget ett helt annat. Med en ny självbild och nya möjligheter väcks ny optimism. Självförtroendet har kommit tillbaka och i Katrineholms kommun blir man allt mer medveten om vad man har att locka med. Ända sedan 1862 har järnvägen varit Katrineholms främsta tillgång. Visionen är nu att utvecklas från industriort vid Västra stambanan till boende- och företagarort i Stockholms närhet.

Erik Hellqvist, kommunchef, Katrineholm:

Det finns en orsak till att vi kallar Katrineholms kommun för »Sveriges lustgård«. Det är genom att erbjuda människor möjligheter att bo nära natur, vatten, småstad och med huvudstaden inom räckhåll vi kan konkurrera. Och det vi talar om idag är inte bara drömmar och visioner. Jag och kommunstyrelsens ordförande har nyligen visat våra intressanta områden i Katrineholms kommun för en storbyggherre för att se vilket intresse som fanns. Och han blev entusiastisk över området.

Men det finns ett »men« och det är marknaden. Kommer människor att flytta hit, finns det ett »drag« i kommunen? Och här är det vi som måste visa på fördelarna. Planerar vi attraktiva områden, med det tryck som finns från Stockholmsområdet så är det klart att vi kan vinna hit människorna. Det är vi som måste visa på möjligheterna.

ÄR DET MÖJLIGT?

Invändningar och utmaningar kring framtidsskiss för Katrineholm – för fortsatt utvecklingsarbete

INVÄNDNING Det är olämpligt att exploatera det vackra naturlandskapet söder om Katrineholm. Stadsnära naturmark är en begivenhet i sig och bör bevaras. Katrineholm har redan idag gott om byggbar mark mer centralt.

UTMANING Byarna söder om staden visar något annat än vanlig stadsbebyggelse. I dagens konkurrens om människor krävs unika koncept. Att bygga trädgårdsstad och småstad, det kan nästan varenda svensk stad göra. Men stadsnära byar, med djurhållning och bra bussförbindelse, det är annorlunda!

INVÄNDNING En ny bro över Duveholmssjön är inte realistiskt. Det kostar för mycket. Den behövs inte.

UTMANING Bron är en möjlighet på sikt. Kanske en flytbro räcker. Men, den är också en symbol för en tanke. Att kunna bo på landet. Och samtidigt vara alldeles intill stadskärnan. Stockholmarna brukar säga att de helst vill bo i en villa på Stureplan. I Katrineholm blir drömmen nästan uppfylld.

INVÄNDNING Bygg inte där man just rivit trista miljonprogramslägenheter som ingen ville bo i. Gör en park i stället. Här vill ändå ingen bo.

UTMANING Tänk symboliskt i stället! Erbjud vanliga människor att köpa marken, till nästan ingen kostnad alls! Låt det bli ett fribyggnadsområde. Där man kan experimentera, bygga mera som man själv vill, med särskilda regler, bara för dessa hundra tomter. Ett egnahemsområde – i folkets händer. På miljonprogrammets ruiner byggs en helt annan dröm.

INVÄNDNING Det går inte att dra en busslinje runt sjön. Järnvägen ligger i vägen.

UTMANING Utred frågan. Tunnel eller bro? Eller en dragning längre söderut, där landsvägen korsar järnvägen. Till en början kan bussen vända vid den sista radbyn längs landsvägen. Med fler boende ökar underlaget. En ringlinje runt sjön gynnar även dem som bor centralt – snabbare och lättare att ta sig ut på landet. Och till campingen och Djulöbadet.

THOMAS HELLQVIST

Annorlunda nybyggd stadsmiljö med 6 000 på kö. Hur ser Sörmlands mest annorlunda stad ut?

JAKRIBORG

Nybyggd Hansastad på den skånska slätten

SÄG JAKRIBORG och de flesta arkitekter och förståsigpåare i stadsplanering får något bekymrat, plågat i blicken. Jakriborg bryter mot alla förutfattade meningar, regler och sanningar. Som att det inte går att bygga lika trevligt idag som för 500 år sedan. Som att moderna människor vill ha »nyskapande« arkitektur. Som att det inte går att bygga hyreslägenheter och tjäna pengar. Familjeföretaget Jakri, Jan och Krister Berggren, började bygga små konstiga hus redan på 80-talet. Spetsiga tak, putsat tegel i glada färger.

De regelvidriga kåkarna uppmärksammades i media. Idag växer deras kopia av en tysk Hansastad vid järnvägsstationen i Hjärup så det knakar. Fem minuter till Lund, tio till Malmö och 30 till Köpenhamn. I skrivande stund cirka 300 hyreslägenheter på 50 till 140 kvadratmeter; många är etagelägenheter. Stan har redan kafé och frisör. Matbutik och skola är på gång och befolkningen ska tiodubblas enligt planerna – till Stockholms storlek kring tiden för Stockholms blodbad. Hyran är 750 kronor per kvadratmeter och år. Drygt 3 500 kr i månaden för en tvåa. Bröderna Berggren har minimal administration, är ute på bygget varje dag, letar själva upp bra och billigt byggmaterial. Blyinfattade fönster, marmor i fönsterkarmarna, smidda järnräcken.

FILOSOFIN LIKNAR IKEAS – mycket värde för pengarna. Fast på hantverksvis, utan massproduktion. Alla hus är olika, garanterat! Lätt för barnen att hitta hem längs kullerstenslagda bilfria gator. Murarna får fria händer att hitta på friser och utsmyckningar. Bra eller dåligt, fult eller fint, tillbakablickande nostalgi eller nyskapande pastisch? Frågan är fel ställd. 6 000 hushåll står enligt tidskriften Arkitektur på kö för att bo här. Slutsats: kopiera inte Jakriborg. Gör något annorlunda, häpnadsväckande, unikt. Det är bara de som skapar nytt som hamnar i historieböckerna. Arkitekterna, Marcus Axelsson och Robin Manger har, hittills, varit helt okända i arkitekternas innekretsar. Det är med Jakriborg som med humlan. Vetenskapligt sett har humlan för små vingar för att kunna flyga. Men det vet den inte om. Den flyger i alla fall.

Stadens DNA

FRÅN BY TILL STORSTAD

SEDAN URMINNES TIDER har städer vuxit fram där vägar mötts. Vägkorsningen blir ett rastställe för resande och handelsmän. Varor och nyheter byter ägare och förs vidare. Byggnader reses vid vägkorsningen, landsvägen omvandlas för en kort stund till gata. Av tyskans Weg blir Strasse, engelskans Road får byggnader längs sidorna och kallas Street. Efter ett tag blir det för trångt vid vägkorsningen, en »smitväg« dras fram i utkanten av radbyn. Mark styckas av och gator dras fram successivt. Mönstret tar alltmer formen av ett spindelnät. En beteshage ges ny användning som marknadsplats, en odlingsfastighet blir allmänning eller park, en lada byggs om till gästgiveri.

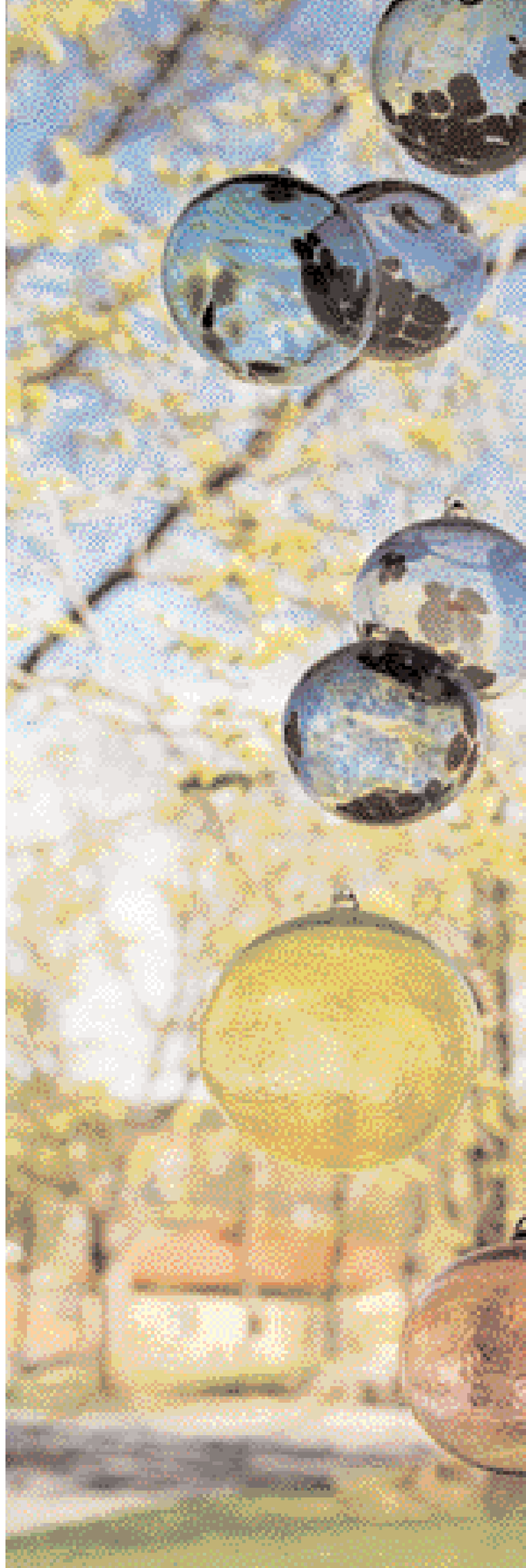
Den medeltida staden byggs inifrån och ut, bit för bit. Inte som 1600- och 1800-talets städer där alla kvarter ritas på ett bräde, likadant och spikrakt. I många av Sörmlands mindre orter finns det ursprungliga mönstret kvar. En sorts byggandets generativa kod, den ursprungliga stadens DNA, som går att utveckla. Idag finns andra drömmar, behov och efterfrågebilder att svara upp till. Till exempel: den hästintresserade familjen, den distansarbetande skribenten, den deltidsarbetande konstnären, den ambulerande snickaren, den pensionerade tjänstemannen med lägenhet i stan på jakt efter en plats att bygga den där stora segelbåten på, småbarnsfamiljen som drömmer om det sörmländska torpet – som tyvärr börjar bli alldeles för dyrt.

I flera av bokens framtidsskisser, till exempel Österåker, Kattnäs, Laxne och Vagnhärad, kan nya årsringar läggas till gamla, enligt spindelnätets princip. Och samtidigt undvika de invanda klichéerna om »område för 55 +«, »fritidshusområde«, »profilboende för golfintresserade«, »hästhållnings-boendeområde«.

Planskiss av Arken Arkitekter för Gnestas expansion norrut. Med hjälp av kartor över ägoindelningar från tiden före skiftesreformerna kan den nya bebyggelsen låna krydda och förankring av både moder jord och fader historia. De gamles spår görs synliga. Dialogen med de döda upprätthålls.

JEANETTE ANDREASSON

Åsa Brandt

BRANDT CONTEMPORARY GLASS

ANDRES BLUME

Glaskonstnären Åsa Brandt har tillsammans med sin man Jan skapat Torshällas kulturella mötesplats.

BRANDT CONTEMPORARY GLASS har blivit Torshällas kulturella mötesplats. Galleriet är vackert beläget högst uppe på Klockberget vid Torshällas gamla vattentorn och har utvecklats till ett kulturellt upplevelsecenter. Hit kommer varje år 40 000 besökare, konstintresserade som kommer för att se utställningarna eller flanörer som bara kommer för att ta en kopp kaffe på terrassen och njuta av utsikten. Initiativtagare är glaskonstnären Åsa Brandt tillsammans med sin man, eldsjälen Jan Brandt.

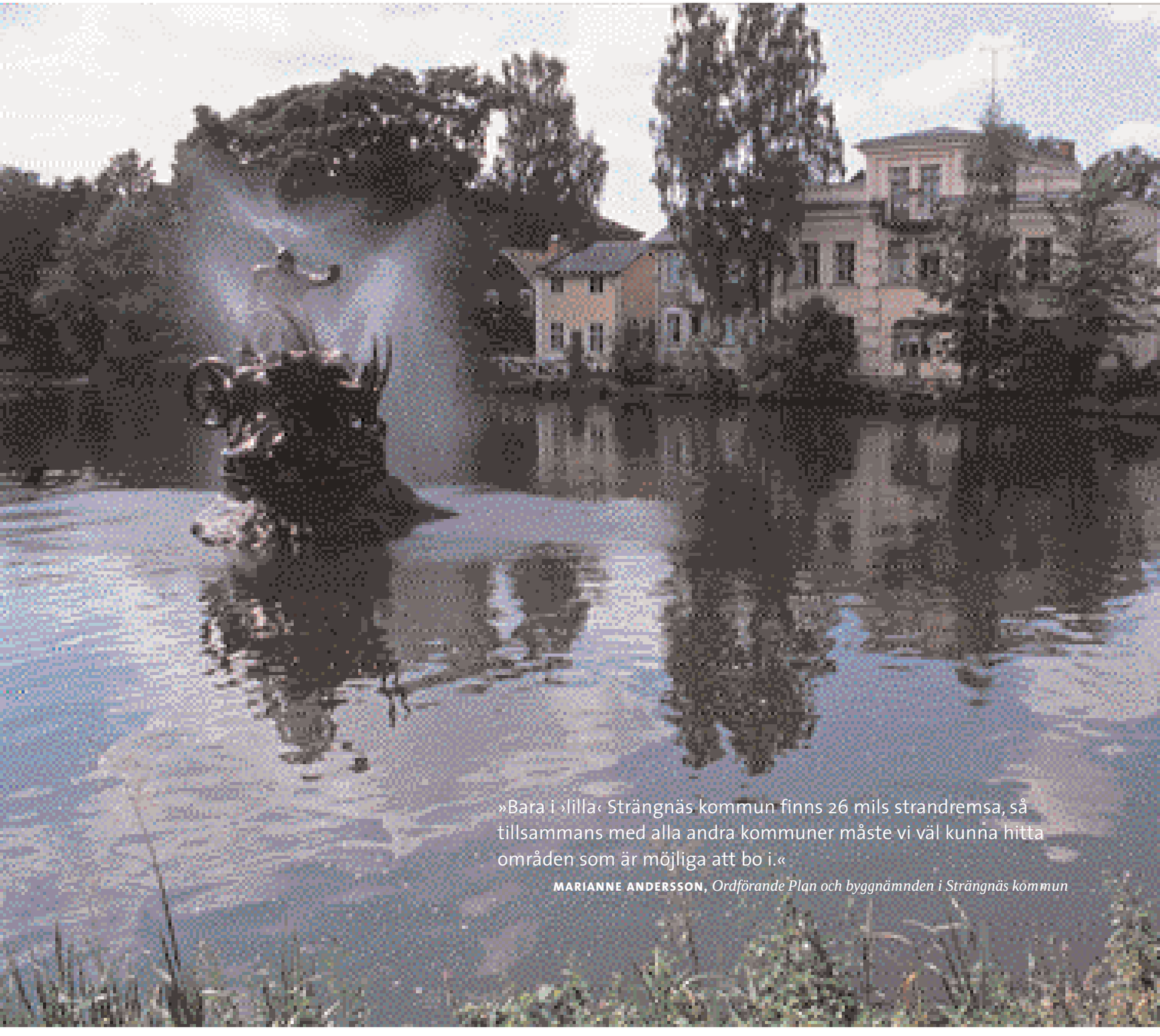
»Här är verkligen en recycling av byggnader. Själva glashyttan är inrymd i det gamla vattentornet och Eskilstunas gamla busstation som vi flyttat hit. En inglasad gång som förenar byggnaderna för tankarna till konstmuseet Louisiana utanför Köpenhamn, tycker många.

Vi har successivt byggt upp verksamheten med studio, glasutställningar, glasgalleri, hytta, glasbod, café och boulebana. Och det har blivit en succé. Kanske för att vår målsättning är att allt man möter ska vara vackert. Man kommer för att uppleva en stund i en rofylld miljö, en estetisk upplevelse i utställningshallen av internationellt kända glaskonstnärer, av arbetet i glashyttan eller bara av en kopp kaffe.

Jag har varit verksam i Torshälla sedan 1968 och här finns mycket av småstadens charm. Framför allt i den äldre delen runt kyrkan som uppfattades som slum när vi slog oss ner där för 40 år sedan. Nu vill alla bo där. Många vill bo i Torshälla idag för att det är en liten idyll och för att den har blivit känd som en kulturstad. Men närheten till Eskilstuna gör att det inte finns någon småstadsmentalitet i Torshälla, vi är mer som en förstad och det gillar jag.

Speciellt roligt är att vi har så många unga besökare. Inte minst unga barnfamiljer. Men så har vi stans bästa caffe latte också…«.

Vatten i sikte

»Bara i ›lilla‹ Strängnäs kommun finns 26 mils strandremsa, så tillsammans med alla andra kommuner måste vi väl kunna hitta områden som är möjliga att bo i.«

MARIANNE ANDERSSON, *Ordförande Plan och byggnämnden i Strängnäs kommun*

Från strandskydd till strandrätt?

HÅKAN JERSENIUS

OM VI ANVÄNT dagens regler när vi byggde förr i tiden skulle de flesta av Sörmlands allra vackraste bebyggda platser inte finnas. En stor del av den gamla kulturmiljön – som skyddas av dagens regler för byggande – bryter ibland mot tolkningen av andra av dagens regler för byggande. Till exempel lagstiftningen om strandskydd. Längs Trosaån och Nyköpingsån är vattnet närvarande och tillgängligt för alla. En tillgång både för boende, arbetande, besökare. Var det rätt att bygga längs vattnet förr i tiden, men fel idag? Självklart inte. Skyddet för stränderna sedan 1950-talet är unikt om man jämför med andra länder. Lagstiftningen handlar egentligen inte om förbud utan om rättigheter. För syftet är utmärkt.

Naturvårdsverket skrev år 2002: »Syftet med strandskyddet är att trygga förutsättningar för friluftslivet och att bevara goda livsvillkor för växt- och djurlivet.« Det gäller normalt 100 meter från strandkanten. Där får man inte bygga, gräva eller utföra anläggningar som inkräktar på tillgängligheten enligt allemansrätten. Skyddet är alltså till för allmänheten. Det är i tolkning och tillämpning som syftet behöver tydliggöras, menar Naturvårdsverket i en kort sammanfattning i broschyrform.

Antag att vi behöll lagstiftningen som den är, men ibland bytte ut ordet »skydd« mot »rätt«. Strandrätt! Då kan kommunerna ställa tuffa krav på den som vill bygga något längs en strand eller å. Kräva att naturvärden förstärks, att strandlinjen är tillgänglig för alla. Ingen privatisering, så som skett i många andra europeiska länder.

Möjlighet

Strandtomter riskerar att bli reservat för de rika. Men stränder är känsliga saker, dit många vill ha tillträde. Kan vi skapa en ny strandpromenad, med plats för både händelser och fåglar? Och samtidigt säkra den biologiska mångfalden. Vilken strand kan förbättras i din stad?

PEER-OVE SKÅNES

At bygga längs stränder ställer stora krav på tillgänglighet.

Boende med flyt

CARL-JOHAN OHLSON

Vad sägs om 110 kvadratmeter flytande bostad och vågorna kluckande direkt utanför fönstret? Att bo i husbåt är inte så vanligt ännu i Sverige men det kommer. Det är Robert Eriksson på Sjömaskiner i Haninge som säljer husbåtar, säker på:

»Kan man göra det mitt i centrala Köpenhamn så kan väl vi bo i husbåt här i Sörmland också. Det är flyttbart, enkelt och bara att ansluta till kommunalt vatten och el.

Det här är framtidens boende. Men det kan ibland vara svårt att övertyga myndigheterna om det. De ligger efter tio år här. Jag tror att ett av problemet är att man tycker att kajerna där folk bor på båtar, till exempel på Söder Mälarstrand i Stockholm, är skräpiga. Det är därför vi bara säljer nyckelfärdiga hus.

Inget byggande. Bara att flytta in. Tomten gratis, bastu i bottenvåningen och vattnet utanför balkongen.«

Boende i flytande kvarter på Sörmlands vatten är en framtid som Robert Eriksson på Sjömaskiner tror på.

Möjligheter i Sparreholm

MITT I SÖRMLAND ligger Flens kommun. På en dryg halvtimme kan man nå Nyköping, Katrineholm, Vingåker, Eskilstuna, Strängnäs och Gnesta – med bil. Huspriserna de lägsta i länet. 2 000 färre invånare än för 25 år sedan. Men utflyttningen är historia. Kommunen börjar vända den nedåtgående spiralen. Trygghet, säkerhet, lekfullhet, stimulerande miljöer, en skola att längta till är ledorden. Vackrare samhälle och bredband. Exklusivt eller annorlunda boende för studenter och seniorer, hästägare och miljömedvetna. Sommarstugeägare – här är ni välkomna att bo året om! 1 500 fler invånare år 2010 är det första delmålet.

Med Sörmlandspilen från Stockholm minskar restider och bilismens miljöbelastning. Bebyggelsetrycket kan öka, som redan skett längs Svealandsbanan. Nästan mitt i kommunen, längs järnvägen, ligger Sparreholm. »An offer you can´t refuse« – som Michael Corleone sa i maffiafilmen Gudfadern. Ett erbjudande svårt att neka till. Men inte ett hot, snarare en möjlighet svår att motstå. Liksom Flens stad uppstod Sparreholm när Västra stambanan drogs fram 1862. Med ångsåg, snickerifabrik, hantverkare och handelsmän växte ett municipalsamhälle fram med närmare 800 invånare 1918. Snickarglädjevillor med Pippi Långstrumpkänsla, bevarat gammalt Folkets Hus med vägkrog, vidunderlig utsikt mot Båven och ett landskap strösslat med historia, boskap, rådjur och slott. Om det ska byggas något i Sörmland är detta platsen! För läget har betydelse. Bankerna säger det själva – du får låna mer på ett hus med sjökontakt. Att prins Wilhelm hade sin »skrivarlya« på Stenhammars slott säger också någonting om platsen. Om lägen för framtiden, om inte annat.

HÅKAN JERSENIUS

Folksamling utanför Folkets hus i Sparreholm. Nya bostäder till salu?

Möjligheter i Trosa

PEER-OVE SKÅNES

Perspektiv mot Öbolandet i Trosa. Uteserveringar och nya bryggor, befolkade stränder, allemansrätten utökad längs vattnet.

DEN FÖRSTA ÖVERSIKTSPLANEN för den självständiga kommunen Trosa, antagen 2001, bygger på medborgarnas vision för framtiden: »Som attraktionsplan visar den på möjligheter hur kommunen kan utvecklas.« Närmare 1 000 nya bostäder, nya företag, förstärkt serviceutbud och besöksnäring, bekväma och miljövänliga transporter och miljövänliga tekniska system kombineras med intakt småstadsidyll, landsbygdsboende enligt sörmländsk tradition, tillgängliga å- och strandområden och estetiskt tilltalande entréer.

Det nya byggandet ska ske genom förtätning och komplettering av tätorterna. Zonering, dvs att bygga separata enklaver för arbete och bostäder, ska undvikas. En levande, spännande, trygg och småskalig stadsmiljö ger också mindre transporter och bättre miljö än nya avlägsna bostads- och verksamhetsområden. Att bosätta sig i sin sommarstuga ska underlättas, om vatten och avlopp kan ordnas. Trycket på ny bebyggelse i den yttre kustzonen ska minskas genom bebyggelseplaner på mindre känsliga men fortfarande attraktiva platser. År 2010 är Trosa en helt integrerad del av Stockholmsregionen, med plats för 3 000 nya invånare. Tradition och kvalitet, modern teknologi och ren natur. Vägg i vägg med storstaden. Allt enligt politikernas vision.

Trosa av idag är ett lysande exempel på hur mer bebyggelse längs stränderna kan tillföra värden till skärgården. Trosa är redan en av de starkaste målpunkterna i Sörmland för det båtburna friluftslivet. Framtidsskissen visar hur ny bebyggelse kan förstärka Trosas dragningskraft. Det är uppenbart att obebyggd strand i Trosa kommer att bebyggas om förslaget genomförs. Men skärgården som helhet kan vinna på den nya bebyggelsen – om den genomförs på rätt sätt!

Öbolandet förtydligar möjligheter – och aktuella frågor. De första torpen – och borgmästarens löneförmån sedan 1700-talet, det egna kobetesområdet på Borgmästarholmen – följdes av fritidshus och vägbanksbro i början av 1950-talet. En helt annan byggnadskultur än Trosa stad, öppet, grönt, luftigt. Samfällighetsföreningen, öns heltids- och sommarboende, har formulerat sin egen framtidsbild. »Öbolandet – en idyll som lyckats förena ett genuint och traditionellt sörmländskt kulturlandskap med en insiktsfull dynamisk utveckling.« Med plats för både unga och gamla, nyinflyttade och redan etablerade. Och framtidens Öbolandet är snart här. 1992 var 35 hus bebodda året om. År 2000 omkring 50.

Utmaningarna är många. En gemensam plan ska tas fram. För att undvika de små stegens tyranni – de små »frimärksplanerna« som glömmer helheten. Kanske viktigast: Öbolandet ska bebyggas med »öns grammatik, inte Trosa stads slutna stadsspråk«. Enkelt utryckt – när jag är på Öbolandet berättar bebyggelse och gator om var jag är. Varje stad, by eller ö har sin egen norm, identitet, särart, sitt sätt att bygga. På gång just nu: Gemensamt nytt system för vatten och avlopp eftersom dagens sommarbrunnar riskerar att fyllas med saltvatten. Och samtidigt: ökade byggrätter för gamla fritidshus, skydd av naturmark och kanaler, nya tomter för genuin bebyggelse, kanske ny plats för campingen för att minska biltrafken längs de smala vägarna. I norr, närmast stadsfjärden, kan Öbolandet växa vidare.

Resande mot Båven – Sparreholm nästa

PEER-OVE SKÅNES

Så kan det bli. Framtida småstadsgator på sågverkstomten. Många fler får sjöutsikt. Nytt och gammalt längs samma gata.

Sparreholms slott några minuter norröver speglar sig i vattnet åt tre håll. Namnet från säteriet Hyltingenäs som bildades 1634 av släkten Sparre. På en udde efter en vidunderligt lång planterad allé anlade säteriets dåvarande ägare Ulrika Charlotta Taube cirka 1750–1763 huvudbyggnaden, efter ritningar av Jean Eric Rehn. På näset längs järnvägen och Gnestavägen kan ett folkligare Sparreholm växa – med lika ädelt läge.

De flesta pusselbitarna har redan fallit på plats. Och de lagliga hindren är få. Sågverksindustrin har stängt, med utfyllnader av bark längs vattnet som spår. Hästön i Båven, i kommunens ägo och med en vägbank till fastlandet, ligger och väntar på nya initiativ. Den gamla industrimarken omfattas inte av strandskydd. Uppgiften är snarare den motsatta – att skapa »strandrätt« för många. 2003 köpte kommunen sågverkstomten på fastlandet – efter livliga debatter och tvekan in i det sista. Vågar man bygga här? Ja, det går. Snickeriföretaget Dax Door flyttar till andra sidan järnvägen, utsläpp av lösningsmedel verkar kunna begränsas. Stationssamhället kan växa vidare, efter uppehållet när tågen slutade gå på 60-talet. Blir vi tillräckligt många öppnar stationshuset igen.

❶ Stationshus och järnvägstorg längs den upplivade Järnvägsgatan. Individuella småhus i byn – tio gånger trevligare än slentrianbyggt villaområde.

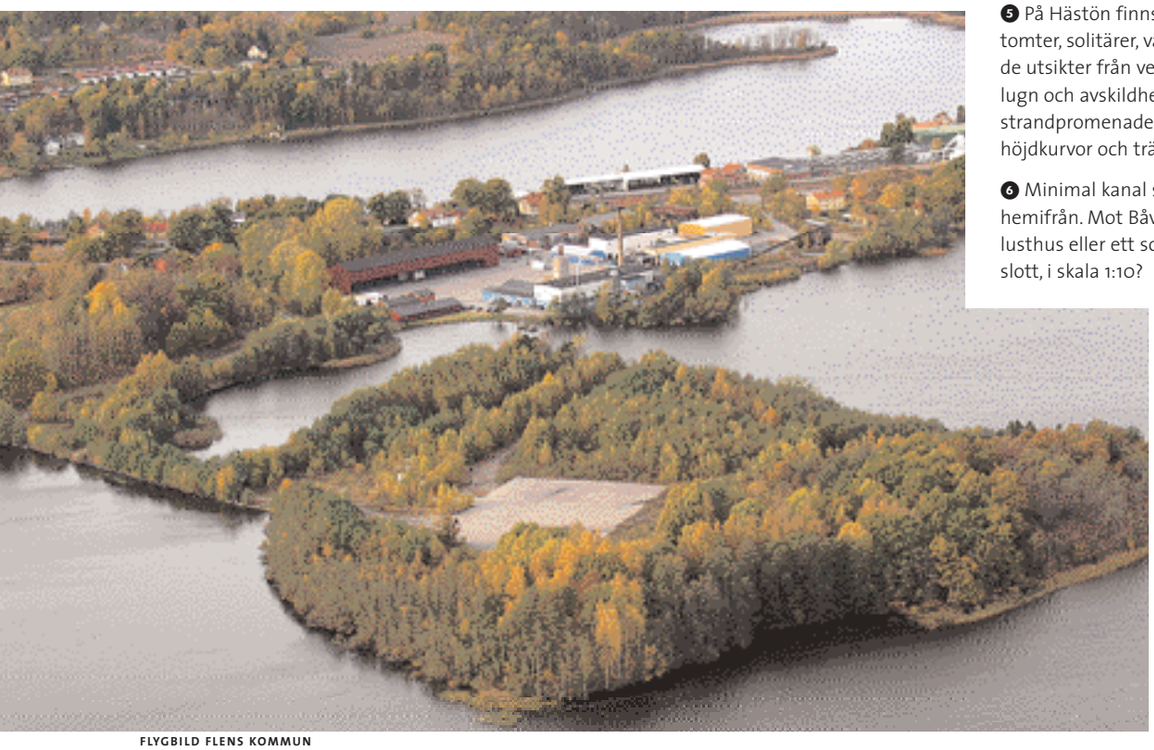
❷ Trädgårdsgatan ner mot vattnet med trähuskvarter, bryggor och strandpromenad.

❸ Folketshusgränden och kvarter uppe på höjden för utsiktens skull.

❹ Sågverkstomten befolkad med torg, gränder och sågverksarkitektur, kanske en ny byggnadsstil. Bevarade småindustrihus för entreprenörernas och uppfinnarnas skull – arbetsplatser i bästa läget.

❺ På Hästön finns två alternativ. Ett fåtal hus, glest och försiktigt, stora tomter, solitärer, värdigt och förbehållet vår tids adelsmän med strålande utsikter från verandor åt alla väderstreck. En plats för majestätiskt lugn och avskildhet. Eller: tätt och nära, gränder ner mot lummiga strandpromenader. Förslag: småstadskvarter försiktigt inpassade längs höjdkurvor och träd. En befolkad lagun med trätrall och promenadväg.

❻ Minimal kanal som gräns mot bevarad natur. Naturmark en minut hemifrån. Mot Båven vänder Hästön sin gröna lugna sida. Kanske ett lusthus eller ett sommarkafé på toppen. En miniatyr av Sparreholms slott, i skala 1:10?

FLYGBILD FLENS KOMMUN

Industrimark på Hästön i Båven. »An offer you can´t refuse". Kommunen har redan köpt marken. När kan vi sätta igång och bygga?

4
3
5
1
2
6

Sparreholms slott
Sparreholm

Mer Trosa i Trosa

HÅKAN JERSENIUS

Trosas långa tomtkö kan ses som en tillgång, inte ett problem. De långa väntetiderna på att få bygga kan åtgärdas med offensiva planer, gjorda innan byggbolagen hör av sig. Ökad konkurrens och variation, pressade priser och högre kvalitet på hus kan bli resultatet. Den gamla varianten, där det tar två–tre år att få en plan godkänd gynnar enbart de största byggherrarna som har råd att vänta.

Framtidsskissen för Trosa kan uppfattas som »storskalig« – för mycket bebyggelse på en och samma gång. Så är det inte. En sammanhållen plan kan anvisa bra platser för byggande under de närmaste 20–30–40 åren. Då vet den som bygger att nya grannar kan tillkomma på tomten intill – om inte nu så senare. Enstaka projekt blir inte »frimärksplaner« utan i relation till varandra och omgivningen. Och, den »stora« planen ger chans även för den enskilde, eller den lilla byggherren, att förverkliga sitt drömprojekt.

Framtidsskissen visar två stadsfronter längs ett befolkat och offentligt »innanhav«. En småskalig variant av Riddarfjärden i Stockholm, mellan fastlandet och Öbolandet. Samling kring lagunen, bryggorna, båtarna, fågellivet och gnistrande snö och is. Att leva nära vattnet är ett året runt-nöje, där väderväxlingar, stormbyar, hagel, regnskurar, islossning och uppsprickande molntäcken upplevs mer intensivt än i det gängse villaområdet ute på en åker eller bakom en skogsdunge. Ljusskenet från bebyggelsen tvärs över vattnet understryker känslan av samhälle, samhörighet. Även om vi bor i olika hus.

❶ Västra Långgatan kan bli längre. Båtuppställning i det mest exklusiva läget kan bytas mot hem vid havet. Stockholms Hammarby Sjöstad får hård konkurrens. Båtarna flyttar längst in i Tureholmsviken – under vinterhalvåret.

❷ Östra hamnens stora parkering. Frestande läge för framtidsinriktade företagare, hotellverksamhet eller handel mitt i samhället. Mer parkering längs trottoarerna kan minska behovet av stora bilupställningsplatser.

❸ Komplettera försiktigt längs Östermalmsgatan. Med små hus och stora träd. Mer park i Trosa.

❹ Från litet industriområde på första parkett till småstadskvarter. Bevara det som går, även om det är slitet. Förstärkt parkstråk mot kulturbyggnaderna längs Uddbergagatan och Allégatan.

❺ Jättelada, båthus, kulturbyggnad, dansbrygga, turistmål eller företagsetablering mot fjärden. Motiv för framtida vykort. Vad det blir? Fantasin och finansieringen kommer att avgöra.

❻ Nya glesa kvarter mot utdikningar och kanaler där strandpromenerandet kan fortsätta. Vattenbrynet reserverat för fåglar, fiskar, växtlighet. Strandängar upgraderade till öar.

❼ Gunnarstensgatan och Sjölundavägen kopplas ihop med nya Trosa Strandväg. Kostnader, efterfrågan och grundförhållanden avgör hur mycket som kan byggas. Och när.

❽ Öbolandets sluttning vid brofästet blir utsikten från Trosa stad. Arkitektur på »Öboländsk« dialekt, inte standardiserade småhus som lika gärna kunde ligga i Västerås.

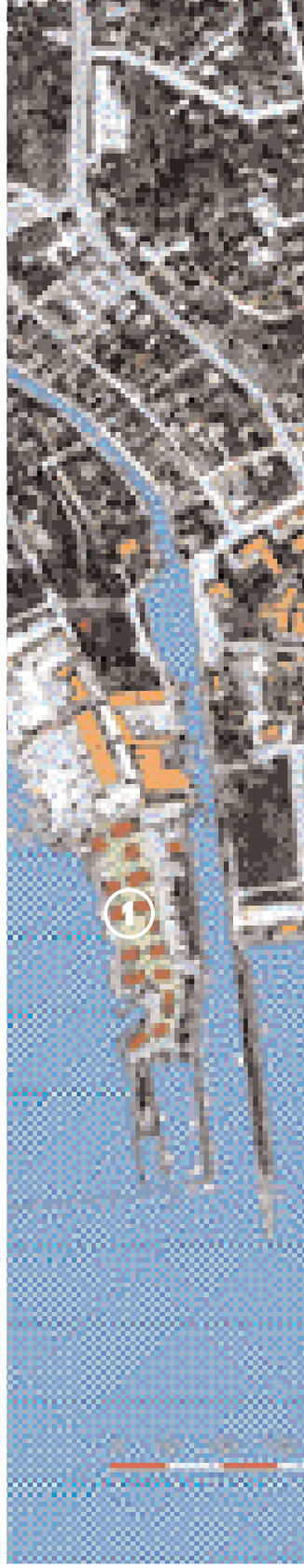
❾ Nya »Bygdegårdar« i Bygdevägens fortsättning, nära kanalen. En sörmländsk variant av paradiset. Vid Edanö Gårds festplats.

❿ Öbolandets hamnby. Kanalen befolkas, nya bryggor tillkommer. Bebyggelsen gör halt, i strikt formation, mot Borgmästarholmens naturområde. Tydlig gräns mellan natur och by. På sörmländskt vis.

Problem: Ökade fastighetspriser i gamla Trosa. Möjlighet: Gör mer av det som efterfrågas. Båtkvarter och plats för hemmasnickraren. Inte bara ett bostadsområde.

ARKEN ARKITEKTER

2
3
4
5
6
7
8
9
10
Trosa
Krymla
Djupvik

ÄR DET MÖJLIGT?

Invändningar och utmaningar kring framtidsskisser för Sparreholm och Trosa

Intervju med Per Öhrling, länsarkitekt, Länsstyrelsen i Södermanlands län

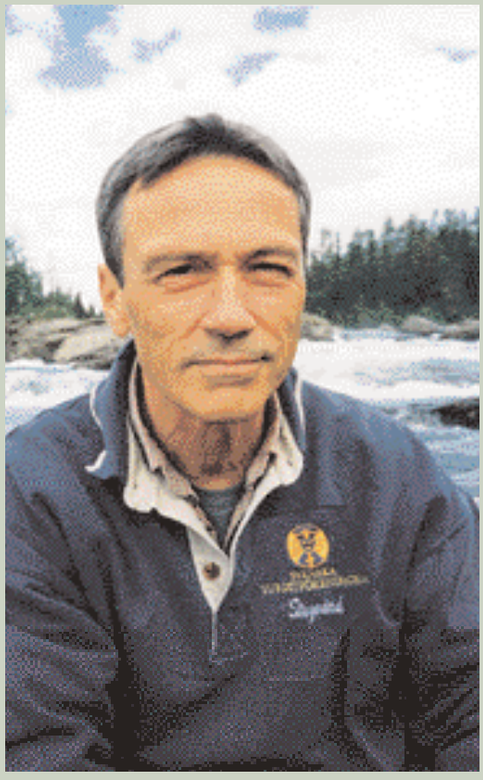
INVÄNDNING Att länsstyrelsen visar de här exemplen med bebyggelse så nära vattnet, är det ett tecken på att strandskyddet kommer att luckras upp i Sörmland, att stränderna nu ska börja bebyggas för vad många kallar »attraktivt boende«?

UTMANING Exemplen visar ny bebyggelse i städer, orter och byar. I Sörmland upphäver vi strandskyddet i sådana områden när de behöver tas i anspråk för bebyggelse så att orterna ska kunna växa på ett välplanerat sätt.

INVÄNDNING Vad menas med »välplanerat«?

UTMANING Många av våra städer och orter har etablerats på stränderna vid sjöar och vattendrag. Invånarna har varit beroende av den nära vattenkontakten för näringslivet, handeln, samfärdseln m m. Stränderna i sådana orter har historiskt sett varit en del av den byggda miljön. I vår tid har även andra värden vuxit i betydelse, till exempel anblicken av vattenytor i årstids- och väderleksväxlingar, strändernas speciella flora och fauna, bad- och båtliv, möjligheterna att vistas på stränder och kajer. Det är välplanerat när sådana värden tagits till vara och gjorts till invånarnas gemensamma miljötillgångar.

Välplanerat är det också att hålla samman stadsbebyggelsen och hushålla med markarealerna, dvs att utnyttja dem för ändamål som är de mest lämpade och att inte lämna kvar värdelösa impediment. Det medför inte sällan att det byggs nytt i delar av strandområden som inte ska vara strandpromenader, parker och naturområden. Kommunerna sköter detaljplanearbetet.

Per Öhrling, länsarkitekt i Södermanlands län.

INVÄNDNING Varför bara städer och orter? Landsbygden måste väl också få utvecklas?

UTMANING Våra städer och orter tillhör samhällets absolut dyraste och värdefullaste investeringar. Det är ett mycket starkt allmänintresse att de kan utnyttjas maximalt och tillåtas växa i takt med sina behov. I landsbygderna finns samhällen som också kan behöva växa delvis vid stranden när andra möjligheter är uttömda. När det gäller ny bebyggelse i landsbygdernas obebyggda och glest bebyggda strandområden går meningarna ofta starkt isär. Många menar att bygdens fortlevnad hänger på att det finns bostäder med sjöutsikt och även strandtomter som kan locka nya hushåll till inflyttning. Men erfarenheter pekar på att inflyttningarna i landsbygderna har andra drivkrafter.

Och trots att det inte är särskilt lönsamt att stycka och sälja tomter, är bakgrunden till anspråk att få bygga vid stränderna oftast en privatekonomisk sak för markägaren. Som en grundregel överväger därför strandskyddet, det mycket starka allmänintresset att skydda allemansrätten och de värdefulla strandbiotoperna. I landsbygderna finns det gott om plats att bygga det som behövs för en positiv landsbygdsutveckling. I strandskyddsområdena tillåts nya byggnader bara på platser som redan är bebyggda eller på annat sätt undantagna från allemansrätten och som saknar betydelse för växt- och djurlivet.

Seaside, Florida

DET GAMLA TROSA är en omtyckt, för att inte säga älskad stad. Kan man bygga mer av den? Många uppfattar nog frågan som retorisk. I dagens ekonomi går det väl inte att bygga ett Trosa? Jo, det går faktiskt. Om man vill. Vid Floridas nordvästra del finns ett litet Trosa som började byggas så sent som 1982 i regi av markägaren Robert Davies. Vid den tiden var det frilagda strandvillor som gällde i Florida. Det var inte möjligt här eftersom merparten av marken låg en bit från stranden och dessutom på fel sida av landsvägen. Davies hade dessutom andra idéer. Han ville återskapa sin barndoms lyckliga somrar i en gammaldags småstadsmiljö där folk satt på sina verandor och blickade ut över gatan. Och han ville bevara stranden som en allmänning.

Efter mycket efterforskning i USA:s bevarade småstäder fick han klart för sig hur det hela skulle se ut. Han byggde tre provhus utformade efter regionens traditionella träarkitektur och tog fram en broschyr som gestaltade hur den lilla staden skulle se ut: bostadshus, gator, torg och butiker. Till sin förvåning fick han lika mycket betalt för sina provhus som andra byggherrar fick för sina fristående strandvillor.

Planen över Seaside bröt mot all konventionell planering. Det finns inga återvändsgränder. Stadens gatunät är öppet. Landsvägen som skilde området från stranden har byggts in som en väg genom stadens centrala torg. Med hjälp av den fysiska utformningen har trafiken tämjts så att den flyter långsamt. Arbetsplatser och butiker har integrerats i stadsmiljön. Tätheten är hög. Man tar sig lätt runt till fots för att göra sina ärenden.

Tilltaget att bygga en ny småstad i gammaldags arkitektur ansågs vid denna tidpunkt exotiskt. Därför hamnade snart varje nytt hus i den blivande staden på framsidan i landets olika arkitekttidningar. Seaside, som staden hade döpts till, blev snart ett av USA:s mest omtalade byggprojekt. Den snabba värdestegringen på de hus som byggdes där skapade under senare delen av 1980-talet rena Seaside-febern och liknande projekt började skjuta upp som svampar ur jorden.

Seaside blev på sätt och vis ett offer för sina egna framgångar. Robert Davies, som är en idealist, hade tänkt sig att skapa en stad för alla sorters människor. Den stora efterfrågan ledde emellertid snart till att staden befolkades av välbeställda människor. Hus som 1982 kostade 500 000 kronor säljs idag för upp till 15 miljoner kronor. Men Seaside har ändå haft det goda med sig att det startade en marknad för traditionell blandstad igen. En marknad som idag utgör fem procent av den amerikanska byggmarknaden och som växer med 25–30 procent om året.

Fenomenet Seaside ledde också till att det i början av 1990-talet startades en ideell rörelse för ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbara städer: New Urbanism. Denna rörelse har bland annat haft stort inflytande över omgörningen av USA:s nedgångna miljonprogramsområden. Ofta har höghusen rivits och ersatts av blandade stadsdelar i mänsklig skala. Den har också påverkat stadsplanedebatten i Sverige.

Seaside var tänkt som en semesterby för vanligt folk, men blev alldeles för populärt – och dyrt. Slutsats: gör mer av det som efterfrågas. Så kan priserna hållas i schack.

SCANPIX

LOTTA FINSTORP, KOMMUNALRÅD, FLEN:

Fler gondoler i Flen!

»JAG ÄLSKAR DENNA STAD, men vad är det jag tycker om? Jag tror att många av oss som har flyttat in hit ser en själ även i den här tidigare så sargade staden. Flen såg faktiskt ut som Beirut i många år. Men Flens själ måste ändå vara järnvägen, det är ju hjärtepulsen. Därför tycker jag att man ska försöka dra nytta av den och inte bara se det som något jobbigt som klyver staden. Ett sätt är att försköna runt järnvägen.

Det tar 50 minuter med tåg till Stockholms central. Allt fler upptäcker närheten, vilket gör att vi faktiskt har en inflyttning, en nettoökning på 109 personer två år i rad, och det är mycket för att vara en så liten kommun.

Flensbygden består av flera små orter dit Stockhomsfamiljer nu flyttar och här finns unika möjligheter för människor som tänker nytt.

Jag tycker att man ska skapa förutsättningar för människor att bo och leva var de vill. Att få bygga vid vatten är viktigt. Det finns faktiskt 198 sjöar i kommunen och det innebär ju hur många mil strand som helst. Och där skulle jag vilja att människor fick lov att hitta sina paradis.

Jag har verkligen kämpat hårt för Sparreholmsprojektet och för att man ska bygga bostäder på den gamla industrimark som inte varit åtkomlig för Sparreholmsborna tidigare men som nu istället kan bli bostäder vid vattnet. Sparreholm är kommunens sista utpost mot Stockholm och har en enorm potential. Det är Båvens pärla och dit måste det gå att locka många människor, tack vare att det blir läckert, strandnära, nyskapande för människor. Man måste tänka vilt och fritt.

Man har talat om Sparreholm som »Sörmlands Smögen« så varför skulle då inte Flen kunna bli ett Venedig. Stan ligger som på en halvö och man skulle kunna ta upp vattenleder och kanaler in i stan.

Fler gondoler i Flen«, säger Lotta Finstorp och skrattar.

Vem vet?

SCANPIX

Det är fullt möjligt att göra kanaler i Flen och göra det till ett nordens Lill-Venedig, säger Lotta Finstorp.

CHRISTER LUNDKVIST, DAX DOOR, FLEN:

Vi flyttar gärna

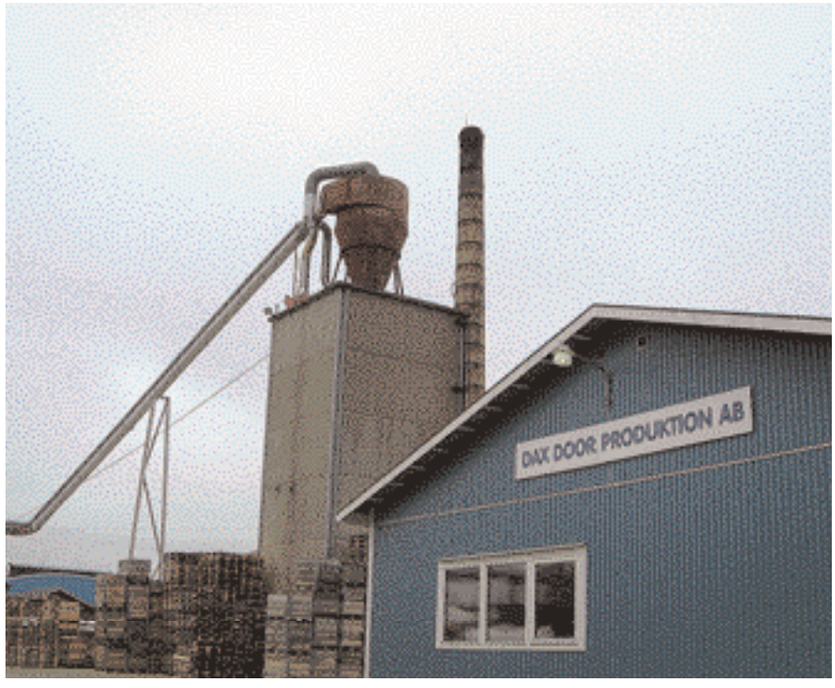
FÖR ATT NYA, ATTRAKTIVA bostäder vid Båven i Sparreholm ska bli verklighet måste företagen på den attraktiva sjötomten flytta på sig. Christer Lundkvist, Dax Door, Sparreholm:

»Om kommunen vill bygga bostäder och vi har en fabrik där – ska man då som företagare sitta och säga nej? Det är ju ingen bra PR.

Jag tycker att kommunen har agerat bra i den här affären. De har sett möjligheterna när tillfället ges. Det var sunt och logiskt tänkt.

Kruxet är att det inte räcker med att erbjuda mark, utan man sitter ofta fast i egna byggnader som ofta kanske är billigare. Man måste erbjudas ett bra alternativ. Vi mindre företag har ofta inte med i kalkylen att man en dag ska flytta verksamheten och då blir det ju en extra kostnad.

Jag har bott i Flen hela min uppväxt och har mina rötter här och som kommuninvånare så tycker jag att det är helt rätt. Sågverksområdet ser ju inte så jättekul ut. Det tillhör en svunnen tid. Så det är naturligtvis mycket bättre att det blir bostäder. Vad jag förstår så har folk ringt och velat ställa sig i kö så fort planerna för Sparreholm blev kända över huvud taget.

CARL-JOHAN OHLSON

Det är ingen bra PR för ett företag att envisas med att hänga sig kvar på en attraktiv plats om folk vill bo där, säger Christer Lundkvist, Dax Door, Flen.

Stadsmiljö för industrier

ALLA INDUSTRIOMRÅDEN kan inte ersättas av stadsmiljö. All tung produktion kan inte flyttas längre bort eller blandas med bostäder och kontor. Men en ny sorts samverkan är möjlig med bättre reningsteknik och ömsesidig respekt för olika verksamheters krav. Monica de Santa Cruz, stadsarkitekt i Oxelösund, ser utmaningar i stället för begränsningar:

»Stålverket är en absolut förutsättning för Oxelösunds ekonomi. Men modern produktionsteknik och en levande attraktiv stad går att förena. SSAB har många viktiga internationella affärsbesök. Det är ett plus för hela deras verksamhet om stadskärnan lever. Och den arbetskraft verket behöver kommer bara att flytta hit om de trivs. Vi kan inte tvinga folk att flytta till Oxelösund. Därför måste vi skapa ett nytt stadsliv där det revs i den gamla Villabacken. Och staden måste öppnas mot horisonten. Det ska inte bara vara vackert långt ute i skärgården utan också där människor lever sina dagliga liv. Det är absolut nödvändigt. Och möjligt! Få städer ligger så vackert som Oxelösund.«

OXELÖSUNDS KOMMUN

Industrin behöver en attraktiv stad, säger Monica de Santa Cruz, stadsarkitekt i Oxelösund.

SCANPIX

Strandnära byggande

ETT DISKUSSIONSFÖRSLAG FÖR FRAMTIDA RIKTLINJER

1. RESTRIKTION När en strandlinje bebyggs utnyttjas en av våra mest värdefulla markresurser. Den oexploaterade miljön är borta för alltid. Det innebär ett stort ansvar. Och ett oavvisligt krav att se till att nyttan för allmänheten blir större med den nya bebyggelsen, än tidigare, utan bebyggelse.

2. EKOLOGISKT PERSPEKTIV – HUSHÅLLNING MED MARK En stadsliknande bebyggelse tar mindre strandmark i anspråk än en utspridd och gles villabebyggelse. Det attraktiva läget kan kompensera och uppväga att tomterna är mindre.

3. KRAV Strandlinjen ska vara tillgänglig för allmänheten. Kanske var stranden tidigare tillgänglig för promenader. Bebyggd med bostäder, arbetsplatser och restauranger kan stranden inte längre erbjuda samma frid, men istället nya upplevelser. Ett befolkat promenadstråk som med sina kvaliteter kan bli en målpunkt för flanörer från andra strandpartier. Lägre förslitning längs andra strandpartier.

4. UTGÅNGSPUNKT Strandlinjen ska byggas så att den inte kan uppfattas som privat eller halvprivat. Den ska vara lättillgänglig och den ska vara vacker.

5. REGEL Undvik exploatering av stränder med särskilt höga värden för den biologiska mångfalden. Om vi måste gå nära dessa, kan ekologer och noggranna undersökningar se till att områdets faktiska värden och ekologiska funktioner inte försämras.

PORT GRIMAUD

Att bygga nytt vid vatten

PORT GRIMAUD VID Franska Rivieran är en märkvärdig liten stad. Trots att den varken har spektakulära byggnader, underhållningsindustri eller långa badstränder är den Frankrikes tredje mest besökta turistmål. Likt många historiska städer är det staden i sig själv som utgör attraktionen, med den skillnaden att Port Grimaud inte är historisk. Den började byggas så sent som 1966, i en tid då storskaliga bostadsprojekt i förorten var som mest i ropet.

Staden är resultatet av en enskild arkitekts drömmar och målmedvetenhet. I början av 1960-talet upptäckte arkitekten François Spoerry ett träsklikt och föga uppskattat landområde mellan Saint Tropez och Fréjus och fick idén att bygga ett nytt Venedig, men anpassat för segling snarare än handel.

Idén kom inte ur intet. Spoerry var starkt kritisk till modernismens storskaliga och funktionsseparerade stadsplanering och ville bygga traditionell stad istället – och visa att även en sådan kan anpassas till samtidens behov.

Han gjorde de första skisserna 1962 och staden började byggas 1966. I dag består den av 2 500 hus. Men till skillnad från de nybyggda stadsdelar och städer vi är vana vid i Sverige så är inget hus likt något annat. Alla hus i Port Grimaud har fått en individuell utformning.

Stadsstrukturen och den arkitektoniska stilen baseras på småstäderna i franska Midi, med sina smala gator, torg och arkader. Men Port Grimaud är ingen pastisch. I den traditionella staden har Spoerry integrerat kanaler, broar och båtplatser och därmed skapat något helt nytt. Han har tillfört traditionen nya funktioner. Men här finns inte bara sjöliv. Staden badar också i lummig grönska och anses vara en av Frankrikes vackraste platser.

Port Grimaud är ett exempel på att en bit otillgängligt kustland kan förvandlas till en levande stad både för lokalbefolkning som består av ungefär 2 000 personer och för de cirka 20 000 personer som bara bor där på sommaren.

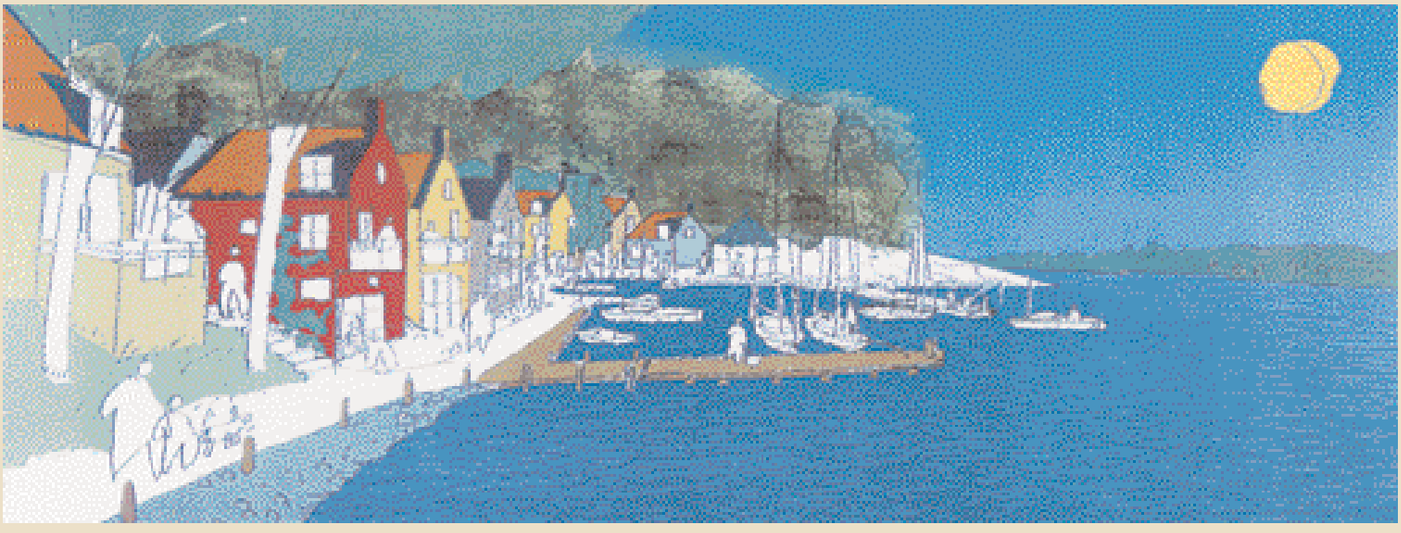
Staden är också miljövänlig. Bilar är bara tillåtna för leveranser. Här förflyttar man sig till fots. Ett stort antal småbroar gör det möjligt att ta sig runt bland alla småöar och landtungor. Port Grimaud har också två stora torg fulla med affärer och restauranger. Det finns också samhällsservice och till och med en liten katedral.

PETER ELMLUND

Port Grimaud. Ett träsk i Sydfrankrike förvandlades till ett av Frankrikes mest besökta turistmål.

ARKEN ARKITEKTER

Promenadstråk längs vattnet. Rätt utformad kan strandbebyggelse öka tillgängligheten för allänheten.

Operation stadsläkning

Att hela stadens sår

JEANETTE ANDRERSSON

I Europa talar man ibland om närhetsprincipen – subsidiaritet. Beslut ska tas så nära dem som berörs som möjligt. Det är ungefär på samma sätt med våra städer. Ju närmare vi bygger de hus och de stadsdelar som redan finns, desto större möjligheter finns att reparera det som gått fel, det som glömts bort, det som förstörts av tidigare generationer. Att bygga »vägg i vägg med problemen« är inte lika lätt som att bygga nytt långt ute på en åker, utan grannar att ta hänsyn till. Men nya isolerade områden bidrar inte till stadens föryngring, förbättring, förskönings.

Att bygga nytt i gamla skamfläckar, bland ruiner eller längs fula transportleder är faktiskt billigare – alla vägar, avlopp, el- och vattenledningar finns redan. De nya husens invånare kan använda de busslinjer, skolor, affärer, idrottsplatser och parker som redan finns. Och plötsligt blir nya förbindelser möjliga! Ett spretande grenverk av vägar som inte leder någonstans kanske plötsligt blir ett nätverk av förbindelser som tar dig till alla viktiga platser. Nya busslinjer öppnas, de gamla bussturerna går oftare. I nya korspunkter öppnar butiker eller nöjen som ligger nära dig.

Men detta är bara möjligt på ett viktigt villkor: att de nya husen inte förstör för dem som redan bor eller arbetar på platsen, inte skymmer eller skämmer en utsikt eller ockuperar barnens lekskog. Det är en variant av idén om »subsidiaritet« – närhetsprincipen. Att dem som är nära det nya som byggs tycker att det nya är bra – och får påverka hur det ska bli. Att bygga »vägg i vägg« blir därför också en övning i demokrati. Och en garant för att det nya blir bra. Dåliga förslag på granntomten blir sällan förverkligade – eftersom många kommer att protestera. Dåliga förslag långt borta på en åker utan grannar som håller uppsikt – det undviker vi i Sörmland.

Möjlighet

Stadens tomma ödsliga platser, fula trasiga tomter och överdimensionerade gator. Där finns de verkliga möjligheterna. Att tjäna pengar och göra nytta samtidigt. Vilken plats i Sörmland vill du uppgradera?

»Bakom plåtfasader kan du hitta slumrande skönheter. Vår uppgift är att reparera trasigheter och återskapa den vackra bilden av vår stad, den vi bär inom oss som förhoppning och minne.«

JAN HEHRNE, *stadsarkitekt, Vingåkers kommun*

HÅKAN JERSENIUS

Oxelösund – staden vid horisonten

Strandcafé i Oxelösund. Modern ståltillverkning mår bra av vackra platser intill. Men kom ihåg: utan industri – inga pengar att köpa kaffe för! Konsten är att kombinera.

OXELÖSUNDS KOMMUN har bestämt sig. Villabacken ska bli en del av en levande, stark stadskärna, med goda kommunikationer, blandning av arbetsplatser och bostäder, nära hav och natur. Tät stadsbebyggelse, vacker arkitektur, naturliga mötesplatser, riktiga stadsgator, bevarad grönska och historiska spår. Så står det i översiktsplanen. De tunga transporterna ska i framtiden gå norr om stadskärnan. Då behövs inte den överstora motorvägsinfarten, väg 53. Men hamnen och järnvägen kan bli ett attraktivt resecentrum, för både tunga transporter och semesterfirare.

Villabackens höga långsträckta bergknalle, med spår av gamla husgrunder och förvildade fruktträdgårdar, ligger idag som ett förvildat ödelandskap mellan järnväg och motorväg. Och klyver Oxelösund i två delar, med bara en smal gångväg och en ful motorvägsbro som förbindelse. En 1,8 kilometer obruten barriär väntar på att brytas igenom. I stadens svarta hål kan det nya Oxelösund växa fram. Staden vid horisonten. Från skamfläck till pärla.Villabackens övergivenhet kan vändas till sin motsats. Goda lägen för butiker, restauranger, platser att vara på

Fler mötesplatser, färre otrygga transportsträckor kan skapas. Bättre stad, enklare att gå och cykla, mindre biltrafik. Betongkolossen Hamnbron blir en ny Ponte Vecchio.

Sagan om den fula ankungen.

❶ Väg 53 blir hälften så bred, omvandlad till Oxelösunds Boulevard, kantad av stadsvillor och små arbetsplatser. Från fyra till två körbanor. Detta är inte E4 eller Sveavägen i Stockholm!

❷ Ny smal gata längs spåren direkt ner till hamnen. Fördela trafiken till många smågator i stället för en stor bullrig led. Trafiken silas, på stadens villkor.

❸ Slingrande småstadsgator genom Villabacken med bostäder och bevarade kolonilotter med utökade byggrätter.

❹ Plats för småföretag och replokaler i de renoverade lokstallarna från 1874, 1929, 1938. Nya idéer i gamla hus.

❺ Björntorpsvägen i kontakt med den nya boulevarden, nya byggbara tomter.

❻ Flerfamiljsvillor på Villabackens högplatå, arbetsplatser eller äldreboende i fonden på det avlånga parkrummet som sluttar ner mot hamnen.

❼ Den branta Bergsvägen över järnvägen fortsätter tvärs över Villabacken, omdöpt till Bergsgatan och nedschaktad i berget där den ensliga gångvägen går idag. Nedförsbacke till den nya boulevarden – en rondell som höjts upp någon meter.

❽ Nytt litet stadstorg i Dalgången, med nya byggrätter för den som vill.

❾ Småskalig stadsgata med direktkontakt med stadskärnan – och vacker vy mot havet.

❿ Nytt resecentrum på båda sidor om järnvägen, parkeringshus med lokaler ovanpå längs Thams väg som fortsätter upp mot lokstallarna.

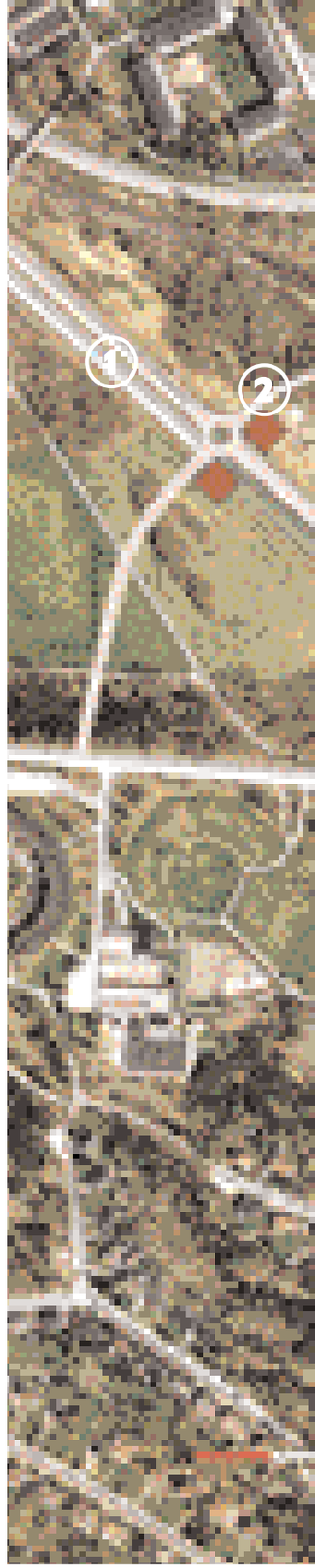
⓫ Försiktigt inpassade stadskvarter längs Villabackens gröna strama parkrum mot vattnet – Platåparken. Thams Villa bevarad som ett smycke.

⓬ Trafikspagettin vid Femörevägen omvandlad till rondell med ny bebyggelse och fri sikt från boulevarden mot vattnet.

⓭ Strandpromenad med träbryggor och hamnkvarter med hotell och handel med parkering i bottenvåningarna.

⓮ Den fula, överstora Hamnbron går inte att riva men kan omvandlas till en generös tvåfilig stadsgata med parkeringsfickor, trottoarer och nya hus på båda sidorna, Florens berömda Ponte Vecchio, bron med hängande hus på sidorna, återuppstår i Oxelösund. Garage eller förråd under bron. Nya hus längs Hamnbron också i centrum lagar hålrum och trasigheter. Från separerande motorled till förbindande stadsgata.

⓯ På sikt går tung trafik till järnverket runt staden, den planerade Östersjöleden. Hamnen fortsätter vara hamn, stadens ekonomi kräver detta. Men ombyggnaden av stadskärnan kan börja redan nu. Babylon hade sina hängande trädgårdar. Oxelösund har en möjlighet: småstaden på platån. Sörmlands åttonde underverk. Eller kanske det första?

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15

Här revs för att få luft och ljus?

ELLER BARA FÖR EN BÄRS PÅ BÄNKEN

CARL-JOHAN OHLSON

CENTRALA OXELÖSUND såg radikalt annorlunda ut vid tiden för förra sekelskiftet. På ena sidan järnvägen ett litet torg med träbebyggelse och på den andra låg Villabacken. Den lilla villastad som den dåtida societeten byggde ovanför det populära badhotellet nere vid Badhusviken i slutet av 1800-talet. Villabacken bestod företrädesvis av sommarbostäder, typ grosshandlarvillor, som så småningom kom att bli till permanentboende.

Nästan alla husen på Villabacken revs eller eldades upp under den stora rivningsvågen på 1960- och 1970-talen. Oxelösund skulle bli en modern industristad och husen betraktades mer eller mindre som slum. Meningen var att det skulle byggas nytt i den då mycket expansiva staden men det hela kom av sig. Villabacken byggdes aldrig upp igen. Medan sly och förvildade äppelträd växte över de forna husgrunderna så kom delegationer långväga ifrån för att istället titta på hur Oxelösund hade löst sina moderna cykelbanor.

Idag är Villabacken en vildvuxen ödemark nära centrum som mest är befolkat av stadens a-lagare. Men viljan att göra någonting positivt med Villabacken är idag stor.

Villabacken med sina punchverandor försvann under rivningsvågen i Oxelösund på 1960-talet. Huset i mitten finns dock kvar.

OXELÖSUNDS KOMMUN

ÄR DET MÖJLIGT?

Invändningar och utmaningar kring framtidsskiss för Oxelösund – för fortsatt utvecklingsarbete

INVÄNDNING Villabacken i Oxelösund bör snarare bevaras som park och rekreationsområde. Rusta upp och gör bättre gångstigar och belysning.

UTMANING Det är ett alternativ, men inte bra för stadens helhet. Villabacken har blivit ett tillhåll, en skräpig ödemark. Och – vem skulle betala för parken?

INVÄNDNING Motorleden kan inte bli stadsgata förrän trafiken dragits den andra vägen, runt stan. Det kommer att dröja tiotals år. Vi får vänta och se.

UTMANING Räkna antalet bilar idag. Antal tunga lastbilar. Antal personbilar. Jämför med de största gatorna i centrala Eskilstuna och Nyköping... Och: Prova att stänga av två filer under en månad eller så. Fungerar det? I så fall är det bara att sätta igång.

INVÄNDNING Att bygga hus längs motorledsbron är orealistiskt. Det enda raka är att riva bron.

UTMANING Trafiken måste över järnvägen. Bron har en funktion. Frågan är snarare – vem vill bygga? Vilket innehåll är tänkbart? Vad skulle det kosta?

INVÄNDNING Att dra fram en bilväg där cykelbron går idag är omöjligt. Det är alldeles för brant. Och vad är vitsen med att få genomfartstrafik tvärs igenom Villabacken?

UTMANING Vi har räknat på lutningen. Den smala gatan ner mot väg 53, den nya boulevarden, blir brant. Ungefär lika brant som Bergsvägen som går över järnvägen idag. Det blir ingen »snabb« gata för genomfartstrafik. Marken kan höjas någon meter där rondellen är föreslagen.

INVÄNDNING Ingen vill investera i Oxelösund.

UTMANING Det beror på hur attraktiva lägen stadsplanen tar fram.

ARKEN ARKITEKTER

»Vi vill gå av i Vingåker«

VINGÅKER. Här föddes en statsminister och förr syddes här världens bästa kostymer. Idag finns här en av landets största butiker för märkeskläder. Sydda någonstans i världen. Factory Outlet. Även den globala produktionen behöver sina lokala försäljningsställen. Stadsmiljön uppgraderas och förskönas. Från 60-talets plåt- och tegellådor till småstad.

Stationsområdet, det första man ser från tågfönstret, är viktigt. Illustrationen visar en möjlig fortsättning. Med historien som inspiratör. 1800-talets sjösänkningar har kvarlämnat »glömda« dammar som delvis kan återskapas med modern teknik. Säfstaholms slott, Factory Outlet och stationsområdet kan knytas samman med gröna torgrum och vattenkonst. Barnen skriker när tåget bromsar in på väg till Stockholm: Mamma, pappa, vi vill gå av! Tåget som står mitt i vattnet! Vi vill köpa kläder. Skynda er! Vi kan väl ta nästa tåg! Var är Göran Persson? Kom då!«

ARKEN ARKITEKTER

Framtidsplan för Vingåker. Till vänster vattnets nivå före sjösänkningarna. I mitten det »torrlagda« Vingåker. Till höger återskapat vattenlandskap. Stadsbyggnad handlar lika mycket om det som finns mellan husen. Till exempel vatten.

KAPITEL 11

Bygg vidare på kulturarvet

PER-ERIK ADAMSSON

Tillbaka till framtiden

SÖRMLAND HAR ETT OVANLIGT rikt kulturarv. Inte bara slott, torp, kyrkor, industriminnen och gamla gruvor utan även gamla boplatser från järn- och stenålder, platser valda med omsorg och i de bästa lägena i landskapet. Historier och legender, berättelser från förr laddar våra städer och byar med mening och etablerar kontakt med föregående generationer. För att inte göra oss urarva, för att inte springa in i en identitetslös framtid kan kulturhistorien ses som en central del i det nya byggandet. En tydlig förankring i historien kan också skänka trygghet åt en plats. Ett samhälle som fungerat som boplats och arbetsplats för människor i hundratals år bevisar sin egen hållbarhet. Om vi lyckas visa att vi respekterar historien på vår väg mot framtiden, kan vi hysa hopp om att vår framtid ligger i linje med denna hållbara historia. Historien tar inte slut, den fortsätter. Nutiden skriver framtida generationers historieböcker. Framtidens kulturmiljöer byggs idag. Av oss.

Möjlighet

Om det finns spår i marken, på gamla kartor, glömda vattenvägar, boplatser, rösen och begravningsplatser. Där även framtida generationer skulle vilja vistas. Ta historien som utgångspunkt för det nya. Gräv – och bygg nytt – där du står. Med respekt. Var i Sörmland?

Byggnadshistoriskt arv

INSPIRATION FÖR DET NYA!

1996 KOM RAPPORTEN »När du ska bygga på den sörmländska landsbygden«. Ett förslag från länsstyrelsen, utarbetat tillsammans med kommunerna, Södermanlands museum och trähusfabrikanterna. Förslaget står sig än. Tankarna kan tillämpas i till exempel Vagnhärad eller Kattnäs (se följande sidor). Några utdrag ur förslaget:

»Traditionen är inte statisk utan en förändringsprocess. Det är vid sekelskiftet de stora ekonomibyggnaderna gör sitt intåg i landskapet. Idag utgör de naturliga och älskade inslag i landskapet med sina röda fasader och röda tegeltak.

De förändringar som vi uppskattar och som levt vidare har alltid skett med utgångspunkt i traditionen. I dag tycker vi särskilt bra om de byggnader som kom att formas och byggas under 1800-talets sista decennier och fram till tidigt 1900-tal. Där har vi ett recept på hur ett nybyggt hus i det sörmländska landskapet kan se ut.

Erfarenheten av de senaste decenniernas nybyggande är att det sammanhang som det nya huset placeras i har försummats. För byggdes gårdarna på de torra och soliga höjderna som det inte gick att odla på. Efterhand har platsen etablerats med trädgård, skyddande träd och en allé upp mot gården. Lika naturligt är att bygga sitt hus i anslutning till en redan etablerad bebyggelsegrupp.

I den äldre bebyggelsen hade varje funktion en egen byggnad. I dag vill vi att bostadshuset, i en byggkropp, ska inrymma en så stor del av boendet som möjligt. Det innebär att bostadskomplement, som förråd och garage, gärna byggs samman med bostadshuset. Sådana lösningar bryter traditionen på ett olyckligt sätt. Ett antal rum och en sida av huset blir förbyggda. Huset får en baksida på framsidan.

Utformningen av byggnader har av tradition varit konservativ. Det tegeltäckta sadeltaket, den faluröda träpanelen, förstukvisten i vitt eller grönt är intimt förknippade med det traditionella huset på den sörmländska landsbygden. Låt dig inspireras av vårt byggnadshistoriska arv!«

JEANETTE ANDRERSSON

Marielund i Mariefred. Nya bostäder i ny by, vägg i vägg med gammal herrgård. Gräv där du bor!

»Vad vill vi med fornlämningarna? Vem sparar vi fornlämningar för? Är det för kulturmiljövården, är det för framtida forskning eller är det för att människor i gemen ska få en historisk dimension?«

EVA FRANSSON, *länsstyrelseantikvarie, Nyköping*

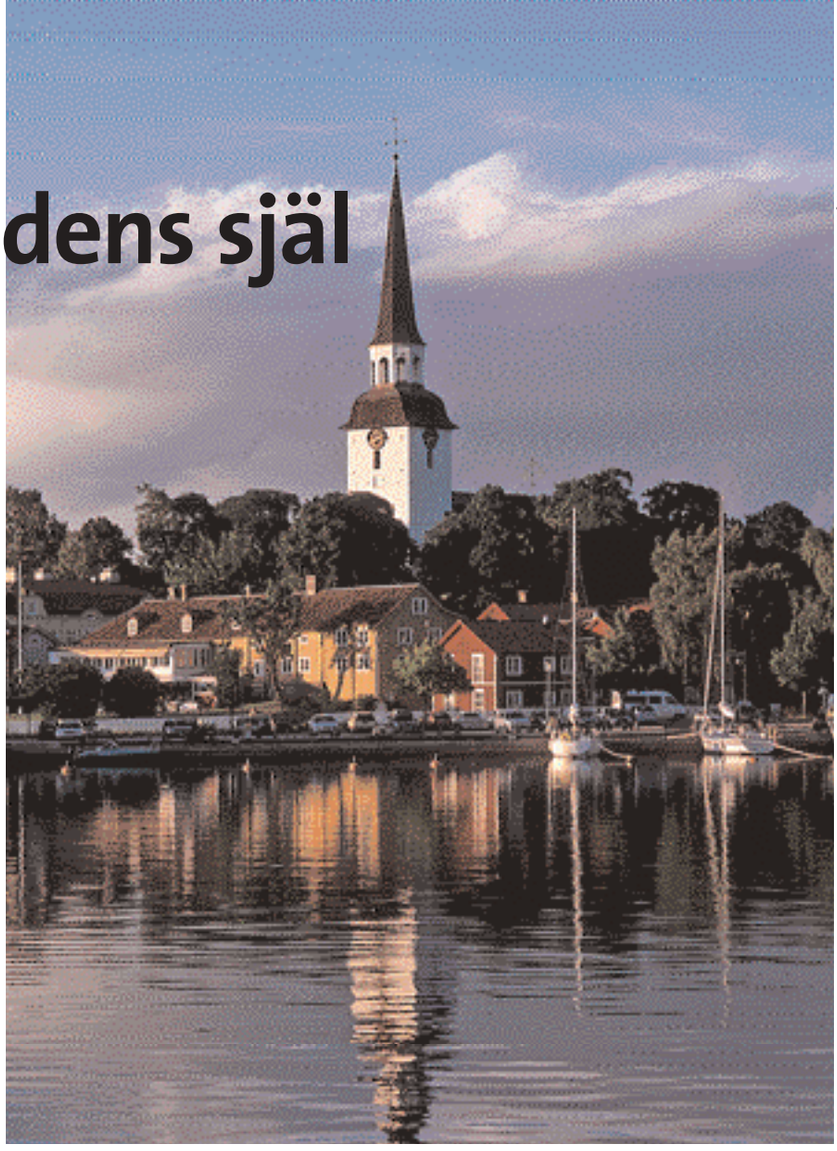
På jakt efter stadens själ

MEST UTMÄRKANDE för ett organiskt framvuxet samhälle – en traditionell stad eller by – är att det har sitt blodomlopp *inuti* kroppen. Gator ligger centralt inne i bebyggelsen – som blodomlopp och skelett hos en människa. Gatorna formar kvarter, kvarteren formar gaturum. I mitten ligger ofta samhällets pulserande »hjärtan«, aktiva byggnader med flest besökande (affär, skola, viktig arbetsplats) liksom samhällets »hjärnor« och gemensamma symbolverksamheter (kyrka, fängelse, kommunalhus). Staden har en mitt, dit man kan gå och vara nästan säker på att träffa någon man känner, som av en slump.

MEST UTMÄRKANDE för ett samhälle planerat efter 1930-talet är att det har sitt blodomlopp *utanför* kroppen. Gatorna har förvuxit till trafikleder som går i slingor runt om och utanför bebyggelsen. Det liknar mer en skalbagge än en människa. Svåröverskådliga återvändsgränder i stället för gatunät. Kärnan av bebyggelsen har låg intensitet, medan »hjärt- och hjärnfunktioner« ligger som enklaver i utkanten (externhandel, utkantskontor, avlägsna gymnastikhallar, universitetsområden). Kyrkan ligger inte längre mitt i byn.

»Ett av problemen med fornminnesvården är att vi är likadana som forntidens människor. Vi vill också bygga och bo i soliga lägen med utsikt eller vid vatten.«

MARIEFREDSBO

HÅKAN JERSENIUS

Kyrkan speglar sig i vattnet. Med historien som inspiration och kvalitetskontroll kan det nya byggas. Inte nödvändigtvis likadant som förr. Nytt – men lika vackert och levande som det gamla. Eller ännu bättre.

Vagnhärad – från genomfart till livs leva

VAGNHÄRAD ÄR BETYDLIGT mer än en station, en mack och några snabbköp utanför Trosa. Här har människor bott i 5 000 år, i en sprickdal efter landhöjningen. Vagnhärad har Sörmlands fornminnestätaste kartblad. Under bronsåldern en havsvik i innerskärgården med rösen och nio runda gravmonument över stormän. Mälardalens historia i koncentrat. När landet höjde sig flyttades gårdarna närmare den avsmalnande ån. Två vikingabyar, en i norr och en i söder med kungsgårdar för maktens män.

Under medeltiden flyttade människorna återigen närmare kusten, ett fiskarsamhälle uppstod vid Trosalands kyrka öster om dagens Vagnhärad. Under tidigt 1600-tal skedde nästa flytt, till nuvarande Trosa vid havet. Kvar blev jordbruksgårdar och små landsbyar. Men tågtrafiken blåste nytt liv i samhället. En stadsplan för »Vagnhärads stationssamhälle« från 1929 visar en varierad villastad med slingriga smågator och en trädplanterad boulevard. 1960 och 1970-talen, när befolkningen mer än fördubblades, gav en helt annan struktur. Stora likartade bostadsområden längs återvändsgator långt från stationen och centrum.

Hur ser nästa historiska kartblad ut? Sammanhållet eller utspritt, glest eller tätt? Mycket beror på Ostlänkens – järnvägens – framtida dragning. Blir spåret och stationen kvar inne i samhället ökar möjligheterna. Ett stationsläge ute vid motorvägen ger förutsättningar för en annan framtid. Kanske blir det inte lika attraktivt att bo i Vagnhärad för den som vill ta

HÅKAN JERSENIUS

KAISA FROM, KOMMUNARKITEKT:

Flytta kommunkontoret från Trosa till Vagnhärad

CARL-JOHAN OHLSON

Kommunkontoret i Trosa är en idyll i sig.

TROSA KOMMUN

Att flytta kommunkontoret från Trosa till Vagnhärad skulle få bra synerigeffekter, menar Kaisa From.

KAISA FROM, kommunarkitekt, Trosa:
»Gör en rockad. Flytta kommunkontoret från Trosa till Vagnhärad. Tanken är väldigt lockande som en framtida vision. Något måste ändå göras eftersom den kommunala förvaltningen i Trosa trängs – dels i den före detta sjukstugan och dels i det gamla rådhuset. Även om det inte är möjligt att lösa trångboddheten på det här sättet inom överskådlig framtid så har det många fördelar på längre sikt. Det fantastiska läget ner mot ån skulle kunna förvandla husen till väldigt attraktiva bostäder.

Och det skulle ge Vagnhärad en rejäl skjuts framåt. När Ostlänken kommer så växer troligen kommunen starkt och fokus riktas mer på Vagnhärad som kommunikationspunkt. Ett tillskott på 75 kommunanställda skulle dessutom ge Vagnhärad den näring till butiker och lunchrestauranger som behövs vid en framtida utveckling av stationsområdet.

Kommunen skulle också få ett gynnsammare rekryteringsläge genom ökade pendlingsmöjligheter och man möter sin befolkning på ett mer konkret sätt i Vagnhärad än man gör i Trosa – hur charmigt och vackert det än är. Trosa har dessutom redan en unik ställning genom sin turistnäring.«

ande historia

tåget till jobb och vänner. Kanske flyttar affärer och verksamheter ut mot leden? Vagnhärad flyttar ännu en gång.

Men de lokala politikerna har en bestämd uppfattning. Renässans för stationssamhället, vitalisera traditionen, tågen ska stanna vid det bevarade nationalromantiska stationshuset med sin kungliga väntsal. Och fornminnena åter komma till sin rätt. Rensa upp bland döljande sly, lyft fram historien som värde och besöksmål, omvandla landsvägar till stadsgator. Det finns plats för 2 000 nya Vagnhäradsbor. På nästa historiska kartblad. Men vill de flytta hit? Det beror på hur kartan ritas. Var tåget stannar. Hur visionen formuleras. Och förvaltas.

CARL-JOHAN OHLSON

14
3
7
6
4
8
10
9
11

Vagnhärad
Trosa
Trosa-Vagnhärads fg

FRAMTIDSSKISSEN VISAR hur Vagnhärad med ny bebyggelse kan återfinna sin stadslika karaktär. Med förstärkta offentliga rum, gator, torg, parker och tusenåriga fornlämningar knyts dagens spridda delar samman till en begriplig helhet.

❶ En tydlig infart till Vagnhärad, symbolbyggnad och stadsfront, kanske en stadsport med tinnar och torn? Här slutar allmän landsväg (nr 218 och nr 800). Stationsgatan tar vid med ny kantbebyggelse mot kyrkans kulle, Stationsgatans ena vägg. Respektfull arkitektur – kanske bara i trä – så att det nya passar det gamla. Överstora cykelbanor flyttas ut till gatan med lugnare trafik. Mindre buller och störningar, lättare att promenera och parkera.

❷ Kraftig förtätning på stationsområdet, arbetsplatser, affärer, bekväm infartsparkering. Stationsgatans andra vägg.

❸ Tillbyggnad till stationshuset, resecentrum med passage över järnvägen med märkesbyggnad.

❹ En »parkodukt«, en grönplanterad gångbro över järnvägen, öppnar en ny grön förbindelse mellan bostäderna i norr, över stadsparken, ut till markerna i söder.

❺ Villaägarna söder om järnvägen kan få ett erbjudande: Nya byggrätter längs liten gata mot spåret. För eget bruk, uthyrning eller försäljning. Bullerskydd och förtjänstmöjlighet på dagens vildvuxna och bullerstörda gräsfält.

❻ Längs Gamla Vägens krök och i backen ner under bilvägen till Trosaån. Här annonseras kulturhistorien. Små vikingahus, övernattningsmöjligheter eller bodar för sommarförsäljning. Vi lockas ner till å-landskapet, med små paviljonger vid gamla kvarnanläggningen.

❼ Gnestavägen rätas ut i mötet med Stationsgatan. En »stadskärna« i miniatyr, med skola och bad inom gångavstånd. En avlång rondell bildar förplats till det nya södervända stadstorget. Dagens bensinstation kan på sikt erbjudas ett bättre läge. Bilarna krypkör förbi. »Affärslådan« kan byggas till och om och på.

❽ Hur förbinda samhällets två halvor? Ska man behöva köra ut ur stan för att komma tvärs över? En möjlighet på sikt – en gatubro som korsar järnvägen och fortsätter genom Norra Husby. På de historiska kartorna fanns ett vadställe i närheten.

❾ Villor eller parhus, placerade i små kvarter runtomkring Ödesby, den nya södra stadsparken.

❿ Jordskredet 1997 är det senaste dramatiska kulturminnet. Här bygger vi inte! Vårda spåren av villorna som rasade ner i ån. Sveriges enda stadspark med minnesplakett från en naturkatastrof under vår egen livstid.

⓫ Vagnhärads ansikte utåt, mot söder. Som Visby ringmur, men med rosenrabatter och staket i stället för försvarsanläggningar, kan småstaden möta odlingslandskapets vidder. Gamla och nya hus – och invånare – längs samma gator.

⓬ Fornlämningarna vid Kroka i blickfånget för nya egnahem. Ringvägen går vidare och möter Trosalandsväg som blir småstadsgata. Trosaån och kulturminnen, sport och fiske i söder utgör gräns och utsikt.

⓭ Mellan Lånesta och Solberga kan arbetsplatser eller bostäder växa vidare österut. Väg 218 blir gata. Inne i staden i stället för utanför.

⓮ Kompletterande bebyggelse kring församlingshemmet längs Midgårdsvägen. Många små byggprojekt i stället för ett stort område där allt ser likadant ut. Bra för konkurrensen i byggsektorn – och stadens variation.

Kattnäs – vägg i vägg med en medeltidskyrka

JEANETTE ANDRERSSON

I KATTNÄS STÅR KYRKAN inte mitt i byn. Men väl i ett läge som kunde anstå en kulturminnesmärkt sörmländsk by. En kyrka högt belägen i en sluttning mot kvällssolen och strålande utsikt över Kyrkviken. Här finns faktiskt ingen by alls. Framtidsskissen visar en möjlighet. Att låta den nya byn komma till den gamla kyrkan.

En halv kilometer bort, förbi ängar och åkrar, där tar den nygamla tidens bebyggelse vid. Sommarstugor längs slingrande småvägar gömda i skogen. Norrtunas stugor blir alltmer hem för fast boende sörmlänningar. Men utan byns naturliga torg, mötesplats, kyrka, kiosk eller hållplats. Här slutar gatorna tvärt vid återvändsgränder och vändplaner. Ett tankeexperiment: Hur hade Kattnäs – och andra sörmländska platser – utvecklats om historien tagit en annan vändning? Utan de skiftesreformer som sprängt och spritt ut jordbrukets gårdar till enslighetens boplatser över hela Sverige? Utan storgodsens etableringar, där byar tagits över och utplånats av nya, modernare och starkare jordägare?

En planering som tar sin utgångspunkt i orden »Tänk om…« kan ge vägledning för framtida utveckling. Kulturhistorien är inget avslutat kapitel, den skrivs varje dag, med varje projekt. En framtida bebyggelsestruktur kan letas fram, där en »gammal försvunnen by« och nya sommarstugor förenas till uppdaterad tradition. Framsteg genom evolution (vidareutveckla och förbättra det vi uppnått) – inte revolution (att börja om från noll, historielösa).

Om man ska få lov att bygga här, vägg i vägg med en medeltidskyrka. Då är slentrianhus uteslutna redan från början.

Framtidsskissen visar ett nytt Kattnäs, där terräng, historia, äldre småvägar och siktlinjer samarbetar. En kyrkby i modern tappning.

❶ Vid infarten ihopkoppling till sommarstugornas återvändsgata. Flera infarter fördelar trafiken. Ingen gata får all trafik.

❷ Kompletterande husrad, längs vägen, mot ängen. Det öppna landskapet behålls.

❸ Tätare husrader längs den spikraka vägen ner mot Kyrkviken. Lite av Tant Brun, Tant Grön och Tant Gredelins stad. Tätare kvarter närmare – och med utblick – mot vattnet.

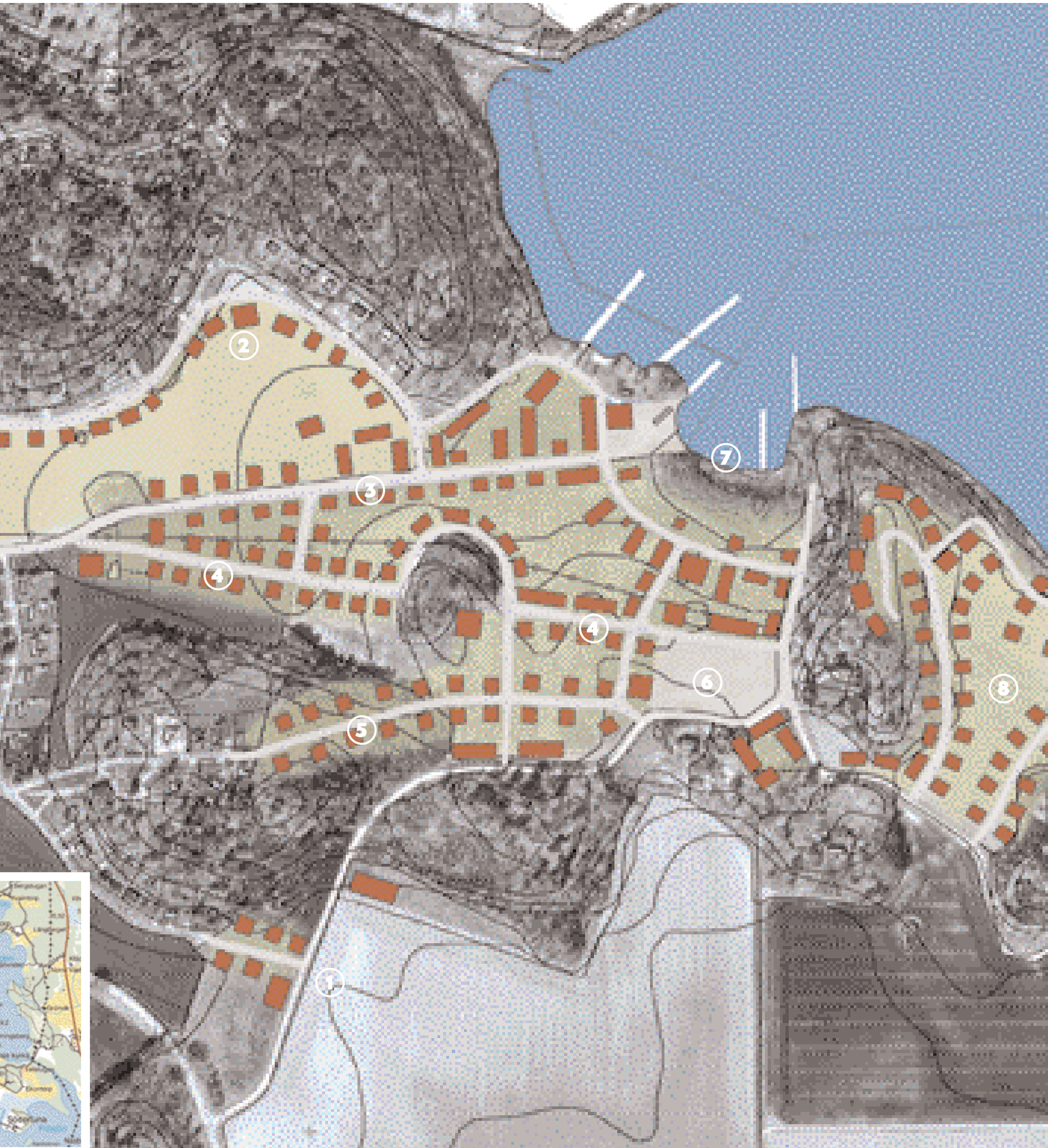
❹ Nya Kattnäsvägen, ett spikrakt stråk med sikte på kyrkan. Men plötsligt gör vägen en krök runt – alls inte över – åkerkullen. Det håller nere hastigheterna, överraskar besökaren. Allt behöver inte vara logiskt.

❺ Sommarstugornas återvändsgata fortsätter in mot torget. Nya och hemtama kattnäsbor längs samma gata.

❻ Torg, festplats, kanske sommarauktioner, öppet för initiativ och naturlig samlingspunkt. I fonden en medeltida kyrka. Kan du bo bättre?

❼ En lagun, ett paradis, en trolsk liten bukt. Hur nära ska man bygga? Öppet för diskussion. Hus vid vattnet eller en strandäng som gemensam lockelse.

❽ Nästa möjlighet. Bredvid och bakom kyrkan, ner längs sluttningen, samlat kring en öppen äng. Barnen leker säkert – och vackert. Men badvakt behövs!

1
2
3
4
4
5
6
7
8

ÅSA MATTSSON JOURNALIST, SOMMARBOENDE UTANFÖR TROSA:

Att gräva fram sitt varumärke

CARL-JOHAN OHLSON

»JAG BLEV HELT PAFF när jag fick klart för mig att Vagnhärad är en av Sveriges fornminnestätaste platser. Jag har haft sommarställe här i snart tio år och den insikten har gått mig förbi trots att jag är kvällstidningsjournalist.

Jag trodde bara Vagnhärad var en järnvägsstation som sett sina bästa dagar. Tala om att man inte lyckats förmedla sitt varumärke. Här gick kungsvägen till Mälaren. Här låg två kungsgårdar och här har människor bott i mer än tre tusen år. Här låg Gamla Trosa och här var en viktig omlastningsplats för varor från vida världen. Och det finns gravar efter mäktiga kungar här. Men resterna ligger idag under sly och buskage, omöjliga att se.

Det är dags att sätta Vagnhärad på vår kulturkarta. Visa upp fornminnena. Gör ett stort friluftsmuseum nere i ravinen vid ån och ta hit skolbarn och turister som får se hur en forntida handelsplats en gång sett ut med sitt myller av båtar, bodar, exotiska varor, kryddor, skinn, glas, slavar och vapen. Varför inte ha turistbåttrafik på »Kungsleden« mellan Trosa och Vagnhärad?

Dessutom ligger i stationshuset en Kunglig väntsal och här bodde Sven Delblanc i ungdomen och han har gjort orten känd. Var är minnesgården?«

Det är hög tid att Vagnhärad visar upp sitt varumärke som viktig historisk plats, säger Åsa Mattsson, journalist.

ÄR DET MÖJLIGT?

Invändningar och utmaningar kring framtidsskisser för Vagnhärad och Kattnäs – för fortsatt utvecklingsarbete

INVÄNDNING Är det rätt att störa den vackra miljön i Kattnäs med nya småhus? Borde inte miljön bevaras och skyddas istället?

UTMANING Miljön bör inte störas eller förfulas. Om kommunen ska acceptera byggande krävs strikta riktlinjer och avtal. Från hus till gatumiljö och arkitektur. Kyrkan placerad på en dominerande plats mitt i byn – det ansluter till historisk tradition. Byns framsida vetter mot Kyrkviken, så hade kanske byn sett ut om den växt mer kraftfullt för hundra eller tvåhundra år sedan.

INVÄNDNING Betyder förslaget att vi ska göra en parafras – en kopia – av gamla sörmländska byar? Är det inte bakåtsträvande? Borde inte husen vara moderna?

UTMANING Vad som är modernt är inte givet eller självklart. Moderna människor uppskattar ofta traditionsrika miljöer. Det moderna kan vara att bygga det som moderna människor efterfrågar. Uppskattat och älskat, oavsett stil. Årgångsviner tävlar inte med varandra om att vara »nya«. Det handlar om kvalitet.

INVÄNDNING Jag ser framför mig ett radhusområde med stora garage, parabolantenner och mycket asfalt i Kattnäs. Sådant kan byggas i mindre känsliga ställen. Det är för långt till skola och service.

UTMANING Innan något byggs – om det ska byggas – måste arkitekter och byggföretag visa i detalj hur det ska bli. Politikerna kan ställa tuffa krav. En samlad by kan vara mer hållbart än alternativet, utspridda enstaka villor långt ute på åkrarna.

INVÄNDNING Hänsyn har inte tagits till strandskyddet. Klämmingen är en av Gnestas mest skyddsvärda sjöar. Utbyggnaden kan påverka vattenkvalitén.

UTMANING Avståndet till vattnet kan diskuteras. Ett bra ord är »Värdeplanering«. Att med ny bebyggelse göra en plats bättre än tidigare, tillföra nya värden, inte bara profitera på ett attraktivt läge. Biologiska värden i strandområdet bör undersökas. Utmaningen är att få biologiska och mänskliga värden att utvecklas i samspel. Enbart skyddsavstånd garanterar inte vattnets kvalité.

INVÄNDNING Är det klokt att bygga nytt vid småhusen i södra Vagnhärad, ut mot åkrar och ängar? Det finns gott om byggbara markområden norr, väster och öster om samhället.

UTMANING De vanligaste inflyttarna i småhus är småbarnsfamiljer. Det visar all erfarenhet. Ett separat område blir socialt ensartat, med nästan bara pensionärer 30–40 år senare. Hur kul är det? Vi får en mer levande livsmiljö, bättre kontakt mellan generationerna, bredare underlag för service, om vi bygger intill redan befolkade gator.

INVÄNDNING Det är orealistiskt att dra en väg – och också en »ekodukt« – över järnvägen i Vagnhärad. För dyrt, för komplicerat och onödigt.

UTMANING Förslaget är skissartat men ändå tydligt som ställningstagande. Att koppla ihop separata samhällsdelar. Tekniska problem bör inte tas som startpunkt för viktiga resonemang om framtiden. Vagnhärad skulle bli en mer attraktiv ort om barriären kan överbryggas.

INVÄNDNING Vagnhärad är den mest fornlämningstäta orten i Sörmland. Att bygga i de centrala delarna går inte. Det är förbjudet och olämpligt.

UTMANING Framtidsskissen visar exempel på förtätning och komplettering – utan att de känsligaste delarna berörs. De kan istället lyftas fram, som attraktioner för att levandegöra historien.

PRESSENS BILD

Gamla industrilokaler blir nya, spännande kulturexperimet och mötesplatser i Hälleforsnäs.

En air av New York

ÖVERALLT NÄR MAN RESER i Sörmland så stöter man på kreativitet. Inte minst märker man det i Hälleforsnäs. Bruket har anor sedan 1659 och hade under sin storhetstid 1 000 anställda och ett älskat bandylag i Allsvenskan. När konkursen kom 1997 så trodde många att det betydde slutet för orten. Men nu ser läget radikalt annorlunda ut. Från att ha varit en renodlad bruksort är Hälleforsnäs idag också en bostadsort med många pendlare och inte minst ett nytt centrum för konstnärer och kreatörer i hela Storstockholmsområdet.

På det gamla industriområdet finns idag ett antal mindre industrier. Men här är också ett kulturcentrum som bland annat inrymmer Kolhusteatern, ett gjuterimuseum, en glasverkstad, restaurang med fullständiga rättigheter, musikaftnar och inte minst konstnärlig verksamhet. Konstnärerna Gunnar Carl Nilsson och Inger Hahn-Redin arbetar och bor till exempel i 1 100 kvadratmeter inom området, vitmålat med ruff New York-atmosfär i det gamla rördelslagret.

Dessutom finns i området utställningslokaler för konst och foto och här pågår film- och tv-inspelningar tidvis. Här finns också ett antal olika kursverksamheter i regi av bland andra Konsthögskolan i Stockholm, KTH, Konstfack, Nyckelviksskolan och Arbetsförmedlingen Kultur Media.

Men nu är det inte bara industrilokaler som lockar i Hälleforsnäs utan skolor, godtemplarlokaler, stall, tjänstebostäder, de gamla värdshusen och mycket annat.

BARBRO SKÖLDEBRAND, kommunpolitiker och engagerad bland annat i Kolhusteatern:

»Vi har en positiv aura omkring oss nu så det flyttar hit många konstnärer och kulturarbetare. Och det finns väldigt mycket fina hus här. Om man säljer sin etta i Stockholm så kan man fortfarande få ett par, tre villor här.

En hyreslägenhet i Hälleforsnäs är kanske inte så intressant i allmänhet men låt oss slå ut några väggar så att det blir en enrummare på 1 000 kvadratmeter – då blir det genast intressantare.«

EVA FRANSSON, LÄNSSTYRELSEANTIKVARIE, NYKÖPING:

Idag handlar det om hela miljön

»KULTURHISTORIAN, SOM DEN AVSPEGLAR SIG i landskapet, är värdefull för att vi människor ska känna igen oss, förstå tidens gång och förstå hur människor har levt tidigare. Och kulturminneslagen är entydig. Den kräver att fornlämningar bevaras, men vi är ändå alltid inriktade på att fornlämningsmiljöer också ska brukas och vårdas.

I Vagnhärad har man sparat fornlämningar som idag ligger på impediment, dvs ytor som inte används till någonting annat än just till att vara fornlämningar och ofta är det tämligen igenslyat. Där hoppas vi att man ska kunna lyfta fram dem mer så att de får en betydelse och så att man förstår varför de ligger där de ligger. Det traditionella är att spara, vårda och skylta men vi är också öppna för förslag på alternativa lösningar för att väcka intresse för våra kulturminnen. Här arbetar naturligtvis länsstyrelser och länsantikvarier ständigt med dessa frågor, men en annan viktig resurs är hembygdsföreningar och lokala intressegrupper.

Fornminneslagen är traditionellt väldigt objektsinriktad. Men man kan se en skillnad på förr och nu. Idag pratar vi betydligt mer om miljöer och sammanhang.

Vissa fornlämningar måste sparas som exempel på hur det en gång såg ut. Men fornlämningar kan också var så lågmälda att de inte syns på markytan. Till exempel boplatser.

Då kanske man får lyfta fram en hel miljö istället.

När det gäller att integrera ny bebyggelse med kulturminnen så handlar det generellt om hänsyn, skalor och kvalitet så att nytillskotten verkligen blir komplement och kan förstärka de historiska sambanden. Man försöker till exempel bibehålla gamla kommunikationsstråk.

En tråkig utveckling är att man undviker fornlämningar när man bygger därför att det helt enkelt blir för dyrt. Fornlämningarna bevaras visserligen för eftervärlden men blir fragment som helt förlorar sitt ursprungliga sammanhang. Därför efterlyser jag ett byggande som har råd med den ›belastning‹ som arkeologiska undersökningar innebär.»

CARINA JÖNHILL

Vi är öppna för förslag på alternativa lösningar för att väcka intresse för våra kulturminnen, säger Eva Fransson, länsstyrelseantikvarie, Nyköping.

Sigurdristningen. Inskriften lyder: »Sigrid gjorde denna bro, moder till Alrik, dotter till Orm, för Holmgers själ, faderns till Sigröd, sin make«.

ARKEN ARKITEKTER

Planförslag till ny bebyggelse med inspiration från gammal kulturmiljö. Den obebyggda kullen överst är gammal kulturmark som inte bebyggs.

»Lex Åker«

BROBYHOLM I ÅKER, i Strängnäs kommun, är ett förslag till en del av ett större bebyggelsestråk mellan Mariefred och Åker, med stationen i Läggesta som mittpunkt. Flera mindre byar och orter kan växa fram längs ett försörjningsbart stråk och illustrerar hur historia och nutid kan kombineras. Ny bebyggelse föreslås intill den gamla bytomten från medeltiden. I planskissen från Arken Arkitekter fanns några enkla bebyggelseprinciper, kallade »Lex Åker«.

- Bebyggelsens skala ska vara småstadens eller byns.
- Bebyggelsens form ska befrämja lokalt näringsidkande.
- Bebyggelsens teknik ska vara anpassad till de ekologiska systemen.
- Bebyggelsens form ska ge utrymme för lokala initiativ och individuell skaparlusta.
- Byggnadssättet ska medge att invånarna kan sätta sina egna avtryck i form av burspråk, tillbyggnader, balkonger, markiser och »snickarglädje«.
- De boende ska i stor utsträckning ha egen trädgård och odlingsmöjligheter.
- Planen ska bibehålla de byggnader och spår i terrängen som minner om platsens historia och ger kontinuitet.
- Bebyggelse vid vatten får förekomma om den befrämjar hela ortens sjökontakt och inte privatiserar strandlinjen.
- Bebyggelsens upplåtelseformer ska befrämja blandning av åldersgrupper och boendekategorier.
- Etappindelningen ska tåla en försenad eller avbruten utbyggnad och utbyggnadsordningen ska vara sådan att redan den första etappen uppfattas som en hel och väl fungerande stadsdel.
- Bebyggelsens arkitektur ska ses som ett medel att förstärka och vidmakthålla Åkers anseende och attraktivitet.
- Bebyggelse som uppförs efter traditionella sörmländska mått, former, material och färger ska ges företräde framför de alternativ som formas efter nu gängse regelböcker och praxis.
- Bebyggelsens form och struktur ska göra det möjligt för var och en att leva efter sitt samvete.

Historisk miljö ska användas

JEANETTE AGNRUD

Det är en nödvändighet att historiska miljöer används, säger Anders Hedman, avdelningschef, riksantikvarieämbetet.

ANDERS HEDMAN, avdelningschef, Riksantikvarieämbetet: »Det absolut viktigaste är att stadsplaneraren, arkitekten, byggherren och kulturhistorikerna kommer i samspråk på ett så tidigt stadium som möjligt. Innan man har låst sig.

Om kulturhistorikern kommer in för sent i samhällsplaneringen så finns det väldigt få möjligheter att dra fördelar av den historia och de lämningar som finns på platsen. Istället har man ofta dragit på sig kostnader.

Att bevara kulturhistoriska lämningar behöver inte kosta något om man har klart för sig var de olika objekten ligger. Då kan man samplanera bostäder eller en golfbana med ett kulturlandskap. För även om Sverige med internationella mått är fornlämningstätt så finns det ju alltid ytor att bygga på.

Det är också en nödvändighet att historiska miljöer används. Om en industribyggnad som mist sin funktion kan användas till något nytt så har ju den en större chans att överleva och bevaras som ett minne över sin tid. Människan har ständigt förändrat sin omgivning. Det hör till historiens gång.

Själva tanken på att man skulle frysa allt oförändrat är absurd. Skulle man expandera sitt anspråk på att frysa de historiska perioderna skulle man hamna i en situation där hela landet blev ett museum.

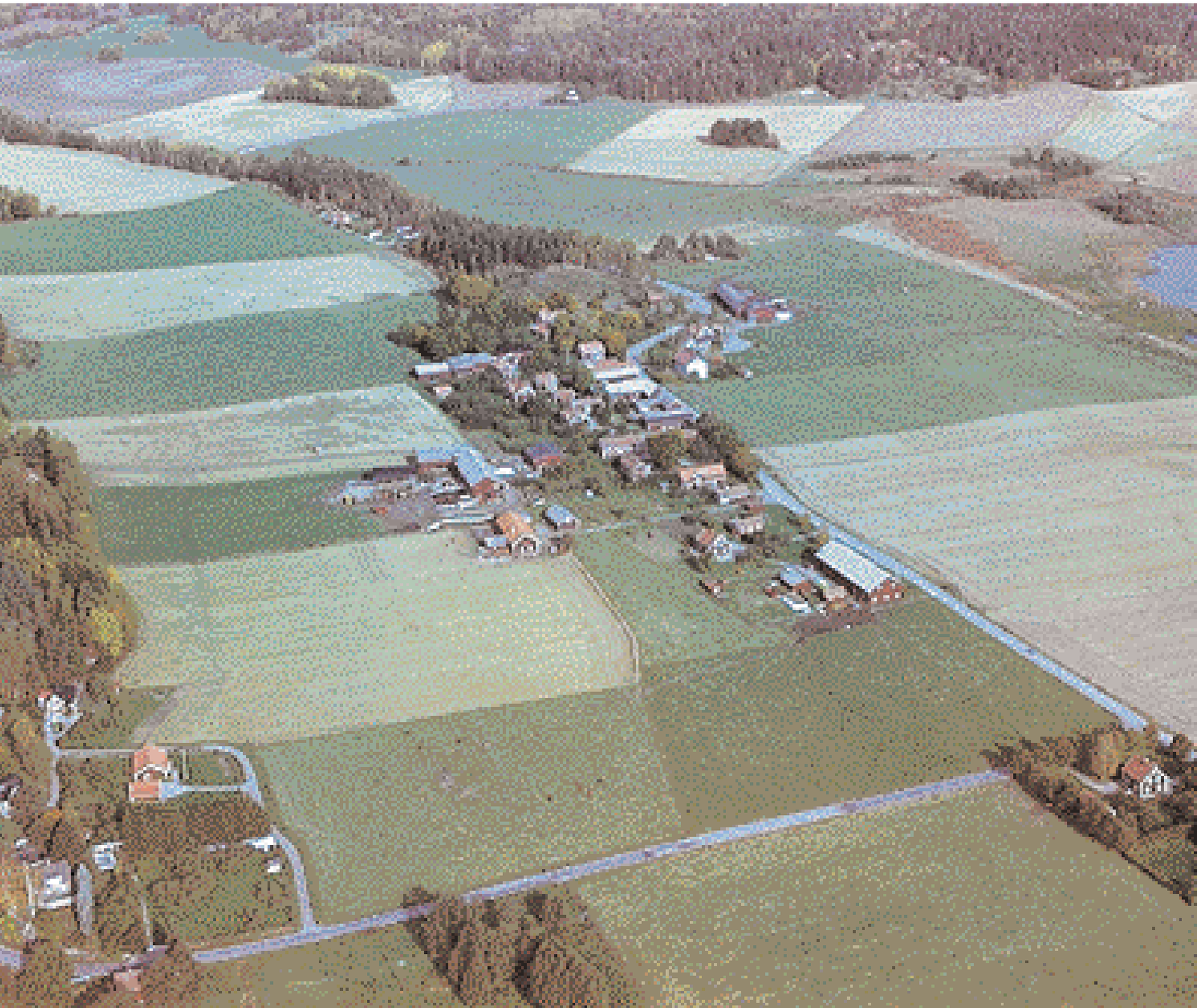
När man gjorde inventeringen av Åkers Styckebruk så fanns det tydliga spår från fyra olika faser. Dels ett påtagligt förhistoriskt landskap med fornlämningar. Nästa fas var jordbrukslandskapet från 1600- till 1900-talen. Och så fanns det en trädgårdsanläggning efter ett gammalt värdshus och den sista perioden var själva kruthusperioden, den industriella perioden. Runt detta byggde man sedan upp själva planen

Fornminnesområdet förvandlades till grönytor. Byns gamla tegindelning fick bilda grund för kvartersindelningen av villaområdet som man planerade. Värdshusets trädgård blev en spännande park. På det sätter kunde områdets historia i fysisk bemärkelse leva vidare och alla de historiska perioderna redovisas i planen.«

Den urbana landsbygden

»Om Gnesta bygger villamattor ute på åkrarna blir vi en vanlig förort till Stockholm. Varför skulle man då vilja bo i Gnesta? Vi vill vara ett alternativ, där man kan bo nära naturen men med kultur och levande landskap. Byggt med den äldre strukturen som inspiration.«

TORBJÖRG SEKSE, *stadsarkitekt, Gnesta kommun.*

Staffanstorp i Skåne. 1960-talets hus på löpande band. Hur hittar man hem, om man är fyra år?

Möjlighet

Om många vill flytta ut på landet eller letar efter sina drömmars sommartorp. Kan landsbygden få nytt liv? Inte bara bostäder? Med vägkorsningen som hållplats, som torg, som mötesplats, som gemensam angelägenhet. Välj plats för din drömby i Sörmland.

HÅKAN JERSENIUS

Gårdsinteriör i Blacksta radby. Även landsbygden kan erbjuda urbana kvaliteter.

RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Villamatta eller återskiftad by?

MÄNNISKANS BRUKANDE AV JORDEN har under årtusenden formatt vårt kultur- och naturlandskap. Bebyggelsen lokaliserades tidigt till torr och solig mark nära vatten. Omkring låg inägor med åkermark, fördelad efter rikedom och status. Därefter utmarker med ängar, skog, täkter och fiskevatten. Ofta gemensamt brukade. Bystämman beslutade efter särskild byordning med regler för boskapsskötsel, nyttjande av gemensam egendom, brandskydd, fattigvård och moraliska frågor.

Med storskifte och laga skifte sprängdes byarna under 1700- och 1800-talen. Markägor slogs ihop, jordbruksdriften effektiviserades. Från kanske tio separata tegar per hemman skapades en effektiv produktionsordning med ett hus per jordbruksfastighet. Skiftesreformerna blev också sociala reformer, där varje brukare gjordes oberoende av övriga byamän. Men det blev också långt mellan gårdar och människor. Den gamla agrara byn vid ett vägskäl med gemensam plats för möten och handel avskaffades. Och med den såväl spontana som påtvingade möten. Kanske föddes den svenska ensamheten i samma veva? En annan ensamhet än den som påtvingades inflyttarna till storstädernas isolerade bostadsområden i betong på 1960-talet, fast det är en annan historia.

1900-TALET HAR VARIT de upprepade gröna vågornas århundrade. Borgerskapet sökte sig ut till sommarvillor och skärgård. Egnahemsbyggarna, rekordårens kärnfamilj, hippien sökte en annan frihet bortom stadens hank och stör. På jakt efter det rena och sunda livet nära naturen. Utvecklingen har gått hand i hand med bilismens utbredning. Särskilt i storstadsregionerna har jakten på avskildhet omvandlat naturlandskapet i ett rasande tempo. Stadsutglesningen har gett varken stad eller landsbygd, något »varken-eller«. Utslängd villabebyggelse och köplador sammanbundna av ödsliga vägar, åtskilda av ovårdade grönområden utan platser för möten – utom vid bensinmackar och landsvägskrogar.

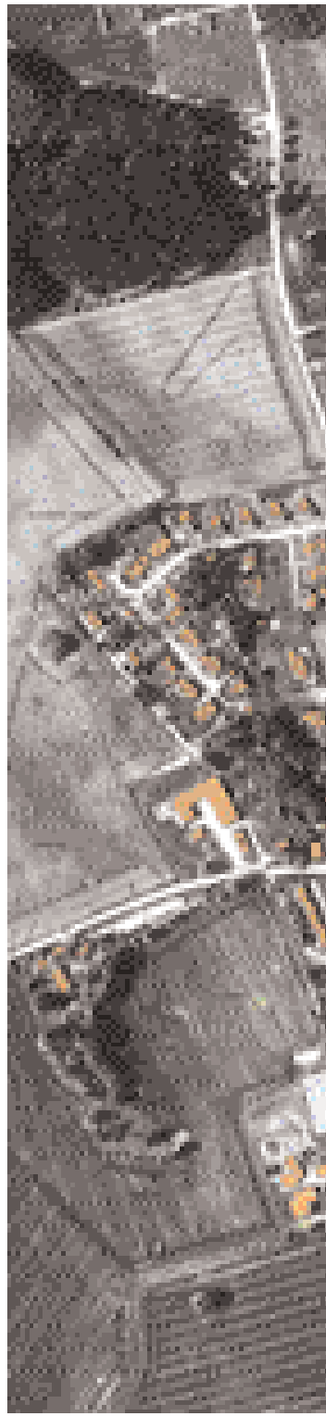
Men lokaliseringsmönstret förändras återigen. Förr bestämde naturresursernas läge var vi bodde. Nära brukets vattenkraft, gruvan, fiskeförekomsterna. Mannens yrke började bestämma allt mer. Familjen fick följa med på köpet. Naturresurser placerade arbete som placerade bostäder intill. Händelsekedjan var enkel: Naturresurs – Företag – Boende.

Idag ger den ökade fritiden, friare lokaliserade företag och familjens önskningar andra förutsättningar. Naturresurserna är fortfarande viktiga, men mer som arena och attraktiv omgivning. Ny händelsekedja: Naturresurs – Boende – Företag. Där det goda livet kan levas, dit kan företagandet flytta. I många fall. Inte alla. Kanske bytorget, den informella mötesplatsen får en renässans. Och cirkeln sluts. Från storskiftets effektivitet. Till återskiftets attraktivitet. Och lite mindre ensamhet. Bytorget återuppstår – i nya former.

Österåker – jordbruksbyn vandrar vidare

1862 INVIGDE KARL XV Västra stambanan i Vingåker. 1971 blev Österåker en del av Vingåkers kommun och tågen slutade att gå. 2003 var det dags för nystart. Ny regionaltågsstation, bara tio minuters resa till Katrineholm och 70 till Stockholm. Dags för omdaning av den delvis ramponerade stadskärnan, mer inbjudande omgivningar både till den moderna tidens Factory Outlet och Säfstaholms slott från 1666. Men hur ser den nya landsbygden ut, när centralorten Vingåker tar ut riktningen mot tätare och mer varierad småstad? Alla vill inte bo i stan, även om ödetomter omvandlas till lummiga parker, parkeringsytor till stensatta torg med nya stadskvarter. Österåker, en dryg mil norrut, mot Eskilstuna, har kvar sin genuina bykaraktär, lummigt och sammanhållet, med levande jordbruk, kyrka och lanthandel.

Kan en jordbruksby planeras för att växa vidare utan att förlora sin karaktär och själ? Var kan de mer udda initiativen, kanske de mer utrymmeskrävande företagen och affärsidéerna, de mer personliga bostäderna växa fram? Österåker är inte – ska inte – bli en stad, inte ens en småstad eller förstad och inte heller en plats där identiska småhus och radhuslängor manglas ut över åkrarna, så som har skett i de större städernas utkanter. Varje plats, den plats jag kallar min, är världens mitt. I Österåker kan framtiden formas försiktigt, med respekt för både tradition och nya önskedrömmar. Den urbana landsbygden.

Ett Saltkråkan mitt i Sörmland

En utmaning att besvara: Vad händer med fritidens platser när sommarstugeområden i Eskilstuna, Gnesta och Trosa omvandlas till permanentboende? Ska Sörmland bygga nya byar för bara sommargäster – eller blanda och ge, erbjuda plats för både sommargäster, lantbrukare, permanentboende och halvårsboende längs samma bygata? Skissen visar hur Österåker försiktigt växer österut, i första hand längs redan befolkade bygator, längs nya vägar dragna i tomtgränser med respekt för odlingslandskapet. Jordbruksfastigheterna formar gränser och struktur. Inte en tät småstad. Inte heller ett isolerat villaområde.

På två ställen visar framtidsskissen en möjlighet för bebyggelse att gå ner mot vattnet. En lockelse och attraktion som kan öka benägenheten att välja just Österåker för det egna byggandet. Samtidigt i konflikt med den gängse synen att bevara alla stränder öppna och obebyggda. Framtidsskissen är utformad för att förtydliga en diskussion. Österåker, som alla andra byar, måste kunna växa gradvis och efter behov. Försiktigt, inte expansivt. Små steg, ingen stor exploatering. På lång sikt kan en jämförelse med andra utbyggnadsriktningar leda till att strandområdena kommer ifråga ungefär som skissen visar. Den är inte formellt behandlad eller godkänd av kommun eller länsstyrelse. Här finns både plus- och minustecken att sätta. En tätare bebyggelse än ett gängse utspritt sommarstugeområde är tänkbar, eftersom många kan tänkas acceptera tätheten i utbyte mot läget vid vattnet. Strandlinjen kan utformas för att vara tillgänglig för alla. I städerna är detaljplanen överordnad strandskyddsbestämmelserna. Så borde man göra även i byar. För att skapa platser där människor verkligen vill vara. Och minska trycket på den övriga landsbygden.

Ett annorlunda sätt att bygga är också tänkbart. Kanske först ett litet enkelt hus på landet, en »kolonistuga« som byggs till i takt med vad plånboken klarar av. På sikt flyttar kanske hela familjen hit. Eller bara de vuxna, lite senare, när barnen flugit ut och den stora lägenheten i stan byts ut till en övernattningslya mitt i city. Den bofasta lantbrukaren kan bygga sommarhus för försäljning eller uthyrning. Gradvis inflyttning är möjlig, där sommargäster så småningom blir grannar på heltid. Kategorierna blandas, som i tv-serien »Vi på Saltkråkan«. Det kallades »Tibble« på äldre svenska, en »tjock husklunga«. Österåker kan få sitt »Nybble«. En husklunga som aldrig blir klar. Men inte heller stad. Hur nära vatten och känslig natur man kan gå, det kan diskuteras.

HÅKAN JERSENIUS

Oxelösund möter vattnet. Inspiration och utmaning för Österåker. Likadant eller annorlunda.

e – men hur långt?

Historiska bosättningar där stråken korsas

GNESTA SLÅR VAKT om sin särart. Fast mer än varannan arbetande lämnar kommunen varje dag ska den inte bli en förort till Stockholm, inte en sovstad. Politiker och tjänstemän bejakar tillväxt, inflyttning, investeringar, men på sörmländskt vis och med krav på kvalitet, karaktär och bevarad landsortsprägel. Bygg gärna nytt, men det ska vara vackra, variationsrika miljöer, nära kommunikationsstråk och orörd natur. Inga Stockholmsförorter i Gnesta kommun! Inflyttarna ska erbjudas attraktiva miljöer i befintliga tätorter, inte enstaka nybyggen långt från skola, affär och service. En levande kulturmiljö och bevarad natur tätt inpå knuten – det gynnar både kommuninvånare, besökare och byggföretag. Översiktsplanen är därför mycket tydlig: bygg längs axlarna, i stråken som förbinder Gnesta med omvärlden. Axel Syd–Nord: Nyköping–Gnesta–Laxne–Läggesta. Axel Öst–Väst: Södertälje–Gnesta–Björnlunda–Stjärnhov–Flen.

Längs dessa stråk kan kollektivtrafiken stärkas och lämpliga fritidshusområden permanentas. Vid sidan av går andra stråk, vandringsleder, skogspartier, spridningskorridorer för rådjur, vildsvin, växtlighetens tystare och hemligare stråk. Att planera handlar också om att bestämma var det inte ska bebyggas. Kan kommunikationsstråkens värden lyftas fram, göras lockande, då kan det öppna landskapet bevaras och stärkas. (Se även kapitel 4.)

När skolan kom till byn

I LAXNE HAR MÄNNISKOR bott sedan bronsåldern. Av den tidigare segelbara transportleden till havet har blivit kanotled för nöjes skull. Närmare 10 000 långfärdsskridskoåkare passerar längs Marvikarnas isar varje år. På 1600-talet fanns här rastställe med krog, längre fram i tiden fattigstuga, soldattorp, mejeri, missionshus, skola, såg, kvarn, verkstad och slakteri. I vår tid har bostäderna tagit över – idag arbetar vi i regel på annan ort än bostaden.

Därför kan Laxne växa vidare på nytt sätt. Närheten till Mariefred och Gnesta är en orsak. Kommunens vägval för skolan en annan orsak. Den gamla skolan i Skeppsta var utsliten, uttjänt, hälsovådlig och måste stängas. Men kommunen gjorde inte det man kunde ha förväntat sig – att sätta in bussar för att köra barnen in till centralorten. Det hade ju varit mest logiskt, enklast, tråkigast, kanske billigast. Nej, tvärtom. Man satsade på ny skola i Laxne och nytt liv i byn. En vågad satsning som kan ge skjuts framåt. Framtidsskissen visar hur den nya skolan – i utkanten – på sikt kan hamna mitt i samhället. Bostäderna kan växa vidare längs smala gator och vägar. Förnyelserytmen kan anpassas till invånarnas önskningar och vilja. Det behöver inte gå fort, tjugo hus behöver inte byggas samtidigt. Utan lika gärna ett i taget. Vägkorsningen och den gamla handelsboden kan förstärkas till torg. För att hålla nere hastigheterna och göra det lätt att hitta till bussen. Och skapa en naturlig mötesplats.

VAD BLIR NÄSTA STEG? Kanske kan skridskoåkarna erbjudas något utöver det vanliga. Liksom sommarens kanotfolk. Ett torg med ena sidan i sjön blir busshållplats, mötesplats, marknadsplats och obligatoriskt stopp för skridskoåkare och kanotister, butik för proviant, reservdelar? Sommarkaféet kan bli en attraktion i sig och vinterns våffelställe blir ännu en anledning att ge sig ut på isen. Laxneborna får en naturlig träffpunkt och förbipasserande en anledning att stanna till, som man gjort tidigare under århundraden. En slumrande entré till sörmländska hemligheter? Skottvångs gruvor ligger alldeles i närheten. Laxne som skärningspunkt för flera stråk, nya möjligheter.

JEANETTE ANDRERSSON

Istället för skolbuss satsade man på en skola för framtiden i Laxne.

RIKSANTIKVARIEÄMBETER

Österåker från luften – med utsikt mot Öljaren

ALLA VILL INTE BO I STADEN. Inte ens längs lummiga småstadsgator. Men hur ser vi till att Ulf Lundells »Öppna landskap« verkligen förblir öppna? Och inte igenbyggda, av nästa gröna våg, på jakt efter samma utsikt som dom som var där först? Landsbygden är en av Sörmlands viktiga värden. Utvecklingen kan styras, ordnas, så att min vinst inte blir din förlust. Helst med erbjudanden som lockar. I sista hand med förbud, som hindrar. Utsikten från fönstret är ett bra test på om planerarna lyckats. Ser du en stor parkeringsplats eller ett öppet fält?

ÄR DET MÖJLIGT?

Invändningar och utmaningar kring framtidsskisser för Österåker och Laxne – för fortsatt utvecklingsarbete

INVÄNDNING Att bygga i Österåker är inte hållbart. Orten ligger alltför långt från gemensamma kommunikationer. Det vore bättre att koncentrera ny bebyggelse till Vingåkers centralort, med goda kommunikationer och service.

UTMANING Dagens människor väljer inte platser bara med tanke på hållbarhet. Det finns också en genuin önskan om ett liv långt ute på landet. Till platser som är svåra att »försörja« med kollektivtrafik och service. Framtidsskissen visar en mer samlad bebyggelse än det »oplanerade« och spontana alternativet – nya hus utslängda överallt i landskapet. Med minst två bilar på varje uppfart. Det är ännu mindre hållbart.

INVÄNDNING Det är inte önskvärt att bygga nya sommarstugor i Sörmland. Med god miljö kring den fasta bostaden kan vi minska på behovet av sommarstugor.

UTMANING Det stämmer inte. Villaägare köper sommarstuga för att komma bort, byta miljö, koppla av. Men det går att skapa platser för attraktivt sommarboende på sätt som sparar på det sörmländska landskapet. Planeringen kan bara delvis påverka efterfrågan – genom att aktivt anvisa platser som sommargästerna verkligen vill vara på.

INVÄNDNING Österåker är fel vald plats. Förutom att skissen helt nonchalerar strandskyddet är naturen här särskilt skyddsvärd.

Lanthandelscenter i Österåker är en prototyp för hur man kan utveckla liknande IT-handel runtom på Sveriges landsbygd.

Lanthandeln är död – leve lanthandeln

EN GÅNG VAR ÖSTERÅKER en egen kommun. 1998 lades affären ner och för två år sedan fanns bara skolan och kyrkan kvar i Österåker. Men 2002 öppnades Lanthandelscentret med Internethandel och nu finns här ombud för apoteket, systembolaget och posten. Och man kan få ut dagligvaror varje dag. Det finns också kafé och kiosk och uthyrningsverksamhet för kurser, konferenser och föreningsträffar. Lars Knapasjö, Österåkers Lanthandelscenter:

»Det är hit man går om man ska köpa snus, tidningen eller bara ta en fika. Verksamheten är inrymd i det gamla missionshuset som byggdes 1886. Så man kan säga att vi har gått från sakral mötesplats till profan mötesplats och idag är kaféet inrymt innanför den gamla altarringen.

Lanthandelscenter innebär att en mycket god serviceverksamhet har kommit tillbaka. Här finns möjlighet att arbeta och studera på distans, här finns bibliotek och här finns turistaktiviteter med allt från kanotuthyrning till sophantering.

Det är Vingåkers kommun, i samarbete med ICA och LRF, som har utvecklat detta och projektet ligger som en prototyp för att utveckla lokala lanthandelscenter runtom i landet. Och det är angeläget, för Österåkers öde är knappast unikt. Mellan 1996 och 2001 lades den sista butiken ner på 489 orter i Sverige och man räknar med en fortsatt nedläggning av cirka 100 affärer per år framöver.

Lanthandelscentret har förändrat förutsättningarna för Österåker och människor engagerar sig också ideellt i verksamheten. Numera kan vi ha öppet även på helgerna tack vare att 60 personer ställer upp och jobbar efter ett schema. I och med detta tror jag att det finns helt nya förutsättningar att diskutera vad som är möjligt att göra i Österåker idag och i framtiden.«

»Utveckling kräver att man kommer förbi gamla fördomar och blockeringar. Det låter komiskt idag men förr i världen var det mycket spänningar byarna emellan här runt Österåker. Men vad som har förenat dem har varit att riktigt få hata Julita på andra sidan sjön. De sa att det alltid var så härligt att komma till Julita för där har man så vacker utsikt över Öljaren och Österåker.«

ÖSTERÅKERSBO

UTMANING Det stämmer. Öljarens västra strand är kanske inte den allra mest lämpliga platsen. Här finns ett länsintressant naturvårdsobjekt, med bland annat betade strandängar, som kan vara svårt att kombinera med ny bebyggelse. Framtidsskissen förtydligar en viktig framtidsdiskussion. Är det tänkbart – och lämpligt – att planera för en eller flera »sommarbyar« i andra lägen, längs någon av Sörmlands alla sjöar? Ur naturvårdssynpunkt finns en fördel att väga in. Ett fåtal attraktiva och med omsorg valda lägen kan minska trycket på andra och mer känsliga platser. Och minska dagens tendens till allt mer gles och utspridd bebyggelse över hela landskapet. Olika hot mot naturvårdsintressen bör således vägas mot varandra. Framtidsskissen visar ett av flera möjliga val.

INVÄNDNING Laxne skulle inte må bra av en plötslig storskalig exploatering. Samhället skulle förlora sin själ och individualitet om befolkningen fördubblas på några år.

UTMANING Utbyggnadstakten är en viktig fråga. Framtidsskissen redovisar en tänkbar struktur, men säger ingenting om hastigheten. Politiker och tjänstemän kan mycket väl besluta om en plan för en kraftig utbyggnad, men begränsa själva utbyggnadstakten. Några hus i taget är fullt möjligt.

INVÄNDNING Är Laxne tillräckligt attraktivt för så mycket ny bebyggelse? De flesta skulle nog föredra att bosätta sig i Gnesta tätort i stället. Bättre för det sociala livet, service och trafik.

UTMANING Av någon anledning har Gåsinge–Dillnäs den starkaste inflyttningen och befolkningsökningen i kommunen. Det visar en sak – det är svårt att med hinder förhindra små samhällen från att växa. Framtidsskissen diskuterar en realistisk utveckling för små orter. Att skolan lagts här är också ett bevis på att politikerna lyssnar på den sortens efterfrågan.

Upplevelsecenter på startfältet

JENS ALVIN

Det gamla flygfältet förvandlades till en motorbana och ska bli ett helt äventyrscenter.

NÄR FÖRSVARET SÅLDE ut sin flygplats i Björkvik slog några motorintresserade Stockholmskillar till och skapade Björkviksring, en motorbana med Mantorpambitioner. Här testas bilar både för säkerhet och för biltidningar, här tränar polisen och här kan man som privatperson se vad det egna ekipaget – och inte minst man själv – går för i bansammanhang. I framtiden kommer man också att kunna hyra lite vassare bilar. På bygden är de allra flesta positiva, inte minst för de arbetstillfällen man skapat och kommer att skapa. För ambitionerna är höga, säger en av initiativtagarna Kjell Folkesson:

»Visionen är att det blir en stor företagsby med biltestföretag och övningskörning av alla slag. Företag kan komma hit och köra banracing som event. Men vi ser också framför oss ett upplevelsecenter med hotell, konferensmöjligheter, camping, och aktiviteter för hela familjen som bad, go-cart, paintball och mycket mera och med motorbanan som huvudattraktion.

Björkvik är en jättebra plats att vara entreprenör på. Det ligger väldigt bra till i Sverige, relativt nära Stockholm och med ett antal städer runtom. Och så är det numera väg hit direkt från E4:an, Sveriges pulsåder.

Och så tycker vi att vi gör lite samhällsnytta också. Men man ska ju betänka att vår högt värderade bilsäkerhet faktiskt kommer från biltester på motorbanor.«

Gröna vågor

PERMANENT TILLFÄLLIGHETSBOENDE ELLER TILLFÄLLIGT PERMANENTBOENDE

EMELIE GRIND

CARINA BOR MED SIN MAN och två barn i det lilla bysamhället Kolsta Hatt vid Mälaren i Eskilstuna kommun. Familjen ärvde en gammal fiskestuga på 21 kvadratmeter av Carinas mans morfar som byggt den själv. När Carinas familj tog över huset fanns det varken el eller vatten indraget – det enda som fanns var en telefonledning. De köpte loss marken från kommunen och fick tillstånd att bygga ut huset från 21 till 58 kvadratmeter.

Kommunen har tidigare haft en restriktiv hållning gentemot familjer som vill bygga ut sina fritidshus vid Mälaren. Det ökande permanentboendet ställer krav på kommunal service, bättre vägar, vatten och avlopp. Oberoende av vad kommunen ansåg fortsatte folk att flytta ut till sina sommarstugor. Husen byggdes till så mycket det bara gick inom ramen för de föråldrade byggnadsplanerna för dåtidens fritidsboende, som fortfarande gällde. I jakten på att maximera boytan byggdes fula och konstiga hus, opraktiska för de boende. Situationen blev ohållbar och Eskilstuna kommun insåg att något måste göras för alla de människor som söker sig till Mälarens stränder. Därför inleddes under 2002 ett utvecklingsarbete i syfte att ge cirka 3 000 fastighetsägare och boende möjlighet att bosätta sig permanent i områdena längs Eskilstunas Mälarstrand.

En av dessa är Carina som i början tyckte att kommunen la sig i och satte hinder för hennes sätt att leva, men som nu har insett behovet av att få ordning på vatten och avlopp och därmed uppskattar kommunens arbete. »Kommunen har i ett tidigt skede informerat oss om att ett förändrat synsätt växer fram och

Hammersta – traditionella sommartorp från 60-talet

JEANETTE ANDRERSSON

Nybyggd tradition i Hammersta. Fritidshus med byggnadsarvet som inspirationskälla – och hårda regler som begränsar både frihet och fulhet. Inte en regel som bör gälla överallt, men ett experiment i Sörmland.

så småningom kommer att behöva ansluta oss till kommunalt vatten och avlopp. Det är bra att man fått reda på detta i god tid så att vi är förberedda på den kostnad investeringen innebär. Vi hoppas att vi genom kommunens satsning kommer att få möjlighet att bygga till ytterliggare så att vi kan bosätta oss här ute permanent. Idag bor vi i en lägenhet i Eskilstuna stad under vinterhalvåret, men i maj till september, plus så ofta vi annars kan, vill vi vara ute i stugan i Kolsta Hatt.

Barnen älskar att vara i stugan och huset är vårt paradis på jorden trots att det jämt finns mycket att göra. Min livsstil går ut på att stressa av och ta det lugnt när jag är ledig, men att ändå ha möjlighet att åka in till stan och roa mig när jag känner för det.

Jag är från början en stadsmänniska men har på senare tid börjat tänka om. Numera vet jag inget boende som skulle kunna konkurrera med den frihet och det lugn vi har här i vår gamla fiskestuga vid Mälaren. Åker man iväg på semester vill man bara hem igen.«

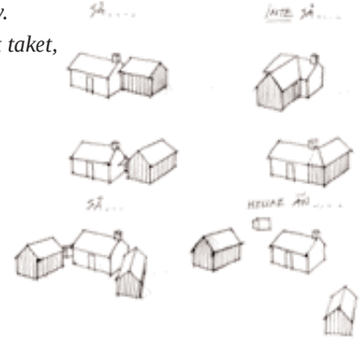
ATT UTVECKLA EN BYGD kan också handla om att bevara. Att värna en viss byggnadsstil och tradition. I ett globalt perspektiv kan en plats öka sin attraktivitet med lokala bestämmelser för arkitektur och husgrupperingar. Allt behöver inte se likadant ut överallt! Husen i Hammersta i Gnesta kommun verkar vid första anblicken flera hundra år gamla. Men det är något som inte stämmer. Traditionella sörmländska ryggåsstugor i timmer och oregelbunden stående panel målad med Falu rödfärg. Torvtak eller enkupiga utskjutande tegeltak, murade putsade skorstenar, inga staket mellan tomterna. Smala låga hus utan förstukvistar, stora verandor eller snickargläde. Inga vitmålade knutar – en utsmyckning som från början var allmogens sätt att efterlikna 1700-talets herrgårdars ljusputsade hörnmarkeringar.

Egentligen är Hammersta »fusk«. De magiskt utplacerade torpen längs ringlande skogsvägar och gläntor är byggda på 1960-talet – och senare. Ett fåtal äldre hus har flyttats hit. Idén var att skapa en fritidshusbebyggelse som komplement till den ursprungliga jordbruksfastigheten i Hammersta by. Ett 70-tal fritidshus med ägare vars namn titt som tätt finns med i tidningar och tv. Vi nämner inga namn här även om kändisfaktorn är hög.

Det unika med Hammersta är istället planbestämmelserna från 1993. Som ibland kallas »Hammerstamanifestet«. Som begränsar hur man får bygga. Och samtidigt uppskattas av husägarna. Här får inte finnas carport, förstukvistar, skärmtak, höga plank, plåttak, synliga parabolantenner eller andra husfärger än rött. Inga perspektivfönster, takkupor eller utvändiga fönsterluckor. Gångar ska inte asfalteras. Murar, formklippta häckar och järnstaket ska undvikas.

Kanske låter detta hårt, begränsande och onödigt styrande. Men samtidigt är det ju så, att mitt hus är grannens utsikt. Och Hammerstas magi skulle troligen inte må bra av nya bungalows i skrikiga färger. Dessutom: här vet alla vad som gäller redan innan de flyttar in. På andra plaster i Sörmland kan andra regler gälla. Nils Ferlin har kanske skrivit det bästa och enklaste om vad stadsplaneringen handlar om – hänsyn:

Man dansar däruppe, klarvaket
är huset fast klockan är tolv.
Då slår det mig plötsligt att taket,
mitt tak är en annans golv.

Samverkan ger resultat

AGNES WIRENGREN är sedan starten 1987 ordförande i Björkviks aktiva Bygdekommitté. Hon flyttade till Björkvik i Sörmland från norra Skåne för 56 år sedan efter att ha träffat sin man som är infödd Björkviksbo. Gården heter Ödesäng. Enligt Mörners Björkviksbok fanns bland andra gårdar Ödesäng omnämnd som frälsejord redan år 1551. Alldeles intill gården möter det mytologiska Sörmland vid Tors stenar – två stora flyttblock. Enligt legenden tappade asaguden Tor de två stenarna när en jätte skar av repet som höll ihop dem. Och så föll de ner vid Linderängsån vid infarten till Agnes gård.

»Det var en stor omställning att flytta hit från Skåne där byarna ligger tätt. Här fick man ta bussen till stan. Och för landsbygden är fortfarande kommunikationerna en av de stora överlevnadsfrågorna. Men i Björkvik arbetar vi aktivt tillsammans för att nå resultat. Exempel på detta är att vi kämpade oss till en avfart från E4:an som nu betyder väldigt mycket för den fortsatta utvecklingen.

FÖR 100 ÅR SEDAN bodde här 3 600 personer och idag är det knappt hälften. Det fanns biograf, elva affärer, skolor på olika håll i socknen och djurbestånd på alla gårdar. Idag finns en affär, en skola och mycket få djur kvar på gårdarna. Folkets park byggdes på 1930-talet, Björkviksgården i slutet av 1940-talet och på senare år en stor idrottshall. Även om jag skulle önska mig tillbaka till den gamla tiden så måste man se hur verkligheten är nu. Det har hänt så mycket på ett halvsekel.

Vi har pendelavstånd till stora arbetsplatser och det gör att vi börjat växa igen, nya familjer har flyttat in. Och jag är extra glad för att min dotterdotter har valt att bosätta sig här.

Det fanns en tid på 1980-talet då villor och bostadsrätter byggdes. Den tiden skulle jag önska tillbaka. Det är svårt idag att få barnfamiljer att bygga nytt i egen regi och få byggmästare vill satsa på att bygga villor inflyttningsklara.

Men vi har genom samverkan i Bygdekommittén genom åren räddat en hel del service och fått igenom både förbättringar och utbyggnader.

Det senaste exemplet är att ett par unga familjer köpt den gamla flygplatsen och skapat Björkvik Ring – en motorbana som redan börjat användas av olika organisationer.

Och det bådar gott för framtiden«, säger den snart 79-åriga acklimatiserade Björkviksbon entusiastiskt.

CARINA JÖNHILL

På 1980-talet byggdes det villor och bostadsrätter i Björkvik. Det är det vi vill se mera av igen, säger Agnes Wirengren, ordförande i Björkviks Bygdekommitté.

Skolan som ett allaktivitetshus

SKOLAN TEGELVIKEN I KVICKSUND är unik, dels på grund av sitt föräldrainflytande och sitt riksbekanta miljötänkande, där bland annat tvättvattnet går runt i ett kretslopp och renas i olika dammar innan vattnet återgår till Mälaren. Men inte minst för sin sociala betydelse på orten. Genom en mycket medveten satsning har skolan blivit Kvicksunds verkliga mötesplats för ortens cirka 3 000 invånare. Förutom elever från förskolan till nian rymmer lokalerna också fritidsgård, studiecirklar, sporthall och mönsterbibliotek med starkt IT-stöd. Här huserar scouterna och ortens sångkör och här ordnas utställningar men också fester, bröllop och disko. Ulf Carlsson, rektor på Tegelviken:

»Detta har lett till att Kvicksund har växt som ort ur alla perspektiv. Även människor som väljer att bo på landsbygden och i mindre orter vill känna närheten till andra och möta människor utan för tv-rummet därhemma. Under byggprojekteringen deltog 150 föräldrar och personal. En samvaro som också knoppat av sig i andra verksamheter. Till exempel startades en grupp kring näringslivsfrågor som bidragit till att vi fått bredband till orten. Och det är viktigt eftersom vi har ett antal nyinflyttade personer här som löst sin nya livssituation genom att jobba hemma vid datorn några dagar i veckan.

Förskolan och skolan är det viktigaste om en ort ska leva vidare. Föräldrarna blir allt mer medvetna och första frågan är den om skolan. Och om vilken kvalitet den håller. När det blev klart att skolan skulle byggas så kom det till 15 nya tomter här som alla är bebyggda nu, och fler planeras.«

BO WANNBERG

Skolan Tegelviken i Kvicksund är ett utmärkt exempel på hur skolan mitt i byn blir en levande mötesplats för alla generationer.

GUSTAV SKÖRDEMAN, TV-PRODUCENT:

Smockan hängde i luften

CARL-JOHAN OHLSON

GUSTAV SKÖRDEMAN FLYTTADE till Sköldinge som barn när hans föräldrar fick jobb på Åsa folkhögskola som ligger i utkanten. Efter gymnasiet i Katrineholm flyttade han till Uppsala för att plugga och senare till Stockholm och arbetar nu som producent för tv-programmet Parlamentet.

»I Sköldinge fanns företaget Balken. Och där jobbade far och son. Som inflyttad var man ju redan lite suspekt och kom man dessutom ut från biblioteket med en bunt låneböcker under armen så fick man passa sig. Man var märkvärdig och smockan hängde i luften. Man längtade till Flen där jag uppfattade det som om människor alltid varit lite friare och självständigare. Sköna typer och snygga tjejer.

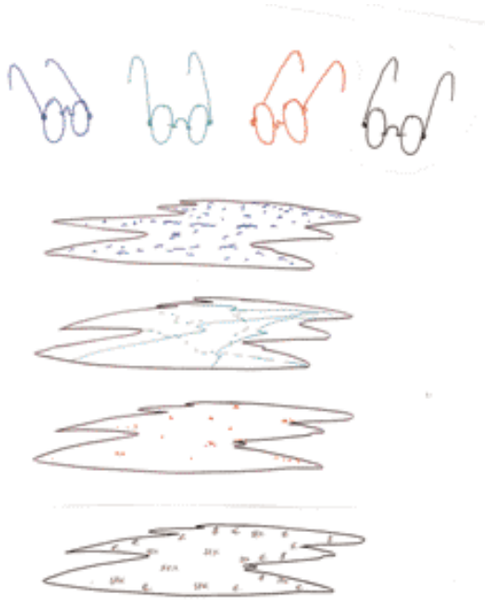
Ska man förändra en plats så gör man det genom att ge plats för tillräckligt många nyinflyttade så att det påverkar den gamla traditionen, säger Gustav Skördeman, tv-producent.

Jag tror att man ska tänka på att det inte bara är att flytta in på en ort utan att där finns en tradition och en mentalitet också. Ska man förändra en plats så gör man det genom god vilja och att man bygger om rejält och ger plats för tillräckligt många nyinflyttade så att det påverkar den gamla traditionen.

Det viktigaste för unga människor som växer upp på landsbygden är bra kommunikationer så att man kan ta sig till andra och större orter på ett bra sätt. För mig räckte det med att komma till Stockholm några timmar någon gång för att känna på storstadens förförelse.

Jag kan tänka mig att ha ett sommarställe i Sköldingetrakten igen när jag blir äldre. Det är fruktansvärt vackert där och ligger centralt i Sörmland. Och så finns det ju tradition. Löparen Dan Waern kommer härifrån och inte minst Elmer Blomberg, Lille Fridolfs tecknare.«

Hållbar tillväxt

TORBJÖRN EINARSSON

Betrakta landskapet med röda, gröna, gula och blåa glasögon. Lustan, ansvarstagandet, kulturen, pengarna.

TILLVÄXT ÄR BÅDE ETT HONNÖRSORD och ett ämne för politiska oenigheter. Dels för att man menar olika saker med begreppet, dels för att det finns både goda och dåliga exempel och både vinnare och förlorare. Det gäller inte minst inom den fysiska planeringen. »Mariefred är en pärla trots att det ligger inom strandskyddsgränserna«, säger den ene. Ett oskyldigt villaområde ute på åkern »genererar en massa bilåkande och fungerar som en kvinnofälla«, tycker en annan.

Åsikterna går vitt isär

Men det finns gemensamma värdegrunder. I processerna inför den här inspirationsboken har vi lanserat några verktyg som verkar ge samförstånd över etablerade skiljelinjer. Vid val av bebyggelse rekommenderar vi att man diskuterar tillväxten och gör sina val utifrån stadstyper, inte utifrån hustyper. Vi visar att man vid en utvärdering av olika stadstyper med framgång kan använda hållbarhet som ett tydliggörande mått. Och då med hållbarhet sett i ett brett perspektiv. Vi har gett begreppet fyra ben: ekologisk hållbarhet förstås, men också ekonomisk hållbarhet, social hållbarhet och fysisk hållbarhet.

Vi har i en stadstypsmatris visat hur olika stadstyper klarar jobbet att vara hållbara på olika bra sätt. En ekoby kan vara bra på gröna och sociala kvalitéer men generera mycket bilism. Ett miljonprogramsbygge kunde vara effektivt och till synes ekonomiskt men försvårade lokalt näringsidkande och ledde till sociala segregeringsspiraler. Vi visar hur man med hållbarheterna förtydligade i en värderos kan testa våra kända stadstyper (se sid 10). Utfallet är intressant, man kan säga nästan sensationellt. Det visar sig att de klassiska varianterna på det som vi nedärvt i »den europeiska staden och byn« ger en bred hållbarhet. Och då just i den skandinaviska skala som vi har så bra exempel på i Sörmland. Med exempel som Strängnäs, Nyköping, Gnesta, Österåker.

Slutsatsen blir att göra mer av Sörmland i Sörmland. Man kan med tillförsikt göra »mer Strängnäs i Strängnäs« och mer by ute i byarna. Det är både ekologisk, ekonomisk, social och fysisk hållbarhet.

TORBJÖRN EINARSSON

Fyra glasögon på Sörmland

De regionala växtstrategierna kräver fler verktyg. Städer kan växa på höjden och sprida sig över åkrar och strandlinjer. Byar kan glesna, sommarstugeområden tätna. Om det vill sig illa kan små till synes begripliga beslut summera sig till att Sörmlands krydda går förlorad. Den här inspirationsboken rekommenderar att värderosen och analysen med tre fyra glasögon läggs till grund för ett hållbart mönster för tillväxten i den stora regionala skalan. Metoden antyddes redan i Bo i Sörmland-skriften och den tävling om Sörmland 2025 som länsstyrelsen initierade 1994. Här kallar vi verktyget de fyra glasögonen.

Gör så här:

1. Betrakta den sörmländska kartan med »lustans glasögon«; du ser vattennära tomter, vackra landskap, bergtoppar med utsikt, egna öar.

2. Betrakta den sörmländska kartan med »ansvarstagandets glasögon«; du ser försörjningsbara stråk, befintliga busslinjer, potentiella spårstråk, nedlagda banor.

3. Betrakta den sörmländska kartan med »sörmländska glasögon«; du ser det som ger lokal krydda, byar, ett nedlagt bruk, de rara städerna, en ödekyrka, det arv som tidigare generationer byggt fram och lämnat till oss att glädjas av.

4. Betrakta den sörmländska kartan med »penningens glasögon«; du ser var det går att tjäna pengar, driva verksamheter, starta byggen av alla de slag.

5. Lägg sen samman dessa bilder och se var de sammanfaller. Fram glittrar en stjärnbild som visar stråk för både bebyggelse- och grönstrukturer. (Se även kapitel 4.)

Lilla kommuntestet

Frågorna här nedan har använts vid workshops i Sörmlands nio kommuner. Framtidsskisserna i boken utgår från de svar som vi fått. Testa kommunens förändringsvilja. Fyll i svaren och se efter om dina politiker gör rätt.

Frågor om livsmiljö, företagande, mötesplatser
1. Vilket är kommunens varumärke? Identitet? Finns det en slogan som du a) ställer upp på? b) tycker leder tankarna fel? Motivera!
2. Hur »säljer« vi kommunen? Till företag? Till inflyttare? Till turismen – nationellt/internationellt?
3. Argument för att unga människor ska välja att bo kvar? – eller flytta tillbaka efter några år på annat håll?
4. Finns det ett kvinnligt perspektiv på ortens framtid – frågor som glöms bort när män planerar?
5. Önskvärda framtida utvecklingsprojekt, affärsidéer, attraktioner och verksamheter?
6. Hur ser ett positivt framtidsscenario ut?
7. Hur ser det pessimistiska scenariot ut?
8. Vilken är den mest kritiska framtidsfrågan för oss just nu?
9. Vilka eldsjälar har vi? Har vi entusiaster och entreprenörer som bör få uppmärksamhet?
10. Exempel på viktiga personer, sakkunniga och i PR-syfte, för att lyfta kommunens värde?
11. Vilda idéer, hämningslösa drömmar? Exempel.

Frågor om stad och land
1. Vilken stadstyp vill ni ha mer respektive mindre av? Till exempel trädgårdsstad, stenstad, modernistisk, cityliknande? Exempel.
2. Vilken är vår finaste centrala stadsgata/bostadsgata? Varför?
3. Vilken är vår mest misslyckade stadsgata/bostadsgata? Varför?
4. Vilken är vår bästa stadsmiljö?Varför?
5. Vilken är vår sämsta stadsmiljö/skamfläck? Hur kan de kompletteras, repareras?
6. Vilka offentliga platser är mest uppskattade? Varför?
7. Vilka offentliga miljöer är minst lyckade? Varför?
8. Vilka »bortglömda« och outnyttjade platser har vi? Hur kan de utvecklas för boende, arbete, handel eller som mötesplatser?
9. Vilket är kommunens vanligaste vykort, vanligaste bilder på hemsida och reklamblad? Varför?
10. Vilka uppskattade landsbygdsmiljöer eller natursköna miljöer finns? Ska de skyddas, kompletteras, bebyggas?
11. Vilka historiskt viktiga platser har vi?
12. Vilka ekologiskt viktiga miljöer har vi? Ska vi ha starkare skydd mot byggande eller exploatering?
Ge korta, konkreta svar. Platser du kan använda för att formulera din egen bild av din stads och orts framtid.

TORBJÖRN EINARSSON

Två sorters stadsplaner: Överst husuppställningsplatser längs en transportled. Allt färdigt från början. Underst en gata där husen kan växa inåt på tomterna. Vilken sorts stadsplan ger den trevligaste promenaden?

Svenskt hålindex

CHECKLISTA FÖR ATT KLASSIFICERA SVENSKA HÅLOR

Indikator	Fyll i!	Poäng
Det finns minst en affär		+ 2
Det finns minst en lågstadieskola		+ 2
Det finns minst en bensinstation		+ 2
Det finns minst en korvmack/kiosk där ungdomen hänger		+ 2
Det finns minst en kyrka/kyrksal – gärna frikyrklig		+ 2
Det ska finnas minst ett typiskt hyreshus helst av typ gråra ppad trevåningslänga, lagom underhållet		+ 2
Orten ligger i Småland eller är Fagersta eller Sjöbo		+ 1
Orten har utpräglat ensidigt näringsliv (bruksort) och alla jobb hänger på om platschefen och börsklipparna i Stockholm sköter sig. Även nyligen nedlagda bruk räknas.		+ 1
Hålstämningen är utpräglad – raggarna kör runt varv efter varv på de få vägarna och suktar efter de uttråkade tjejerna (i den mån det finns sådana kvar på orten – i vissa verkligt svåra hålor finns det bara skolflickor och tanter).		+ 1
Orten har en utpräglad frikyrklighet		+ 1
De flesta affärer ligger i en stormarknad vid en förbifart x mil bort (antal mil = antal poäng)		+ X
Större delen av ortens bebyggelse har tillkommit ungefär samtidigt		+ 1
Det finns minst en trasig skateboardramp		+ 1
Folkets hus eller folkparken är stängd och tillåts förfalla		+ 1
Orten har en högstadieskola		- 1
Orten har gymnasium		- 1
Orten är centralort i sin kommun		- 1
Orten är residensstad		- 1
Orten var stad vid kommunreformen 1971		- 1
Orten har systembolag – utlämningsställe godtas ej		- 1
Orten har ett tilltalande, stadslikt eller gulligt centrum		- 1
Orten har reguljär tågtrafik		- 1
Orten har egen flygplats med reguljärflyg		- 1
Orten ligger naturskönt (till exempel Skinnskatteberg, Arjeplog)		- 1
Orten ligger vid kust (Vänern, Mälaren och Vättern räknas)		- 1
Orten är välkänd för allmänheten (till exempel Trosa, Jokkmokk)		- 1
Orten har en befolkning över 5 000 personer.		- 1
Orten har en befolkning över 15 000 personer.		- 1
Orten har ett rikt kulturliv och/eller någon form av högskoleutbildning (till exempel Västervik, Härnösand eller Leksand)		- 1
Summa poäng		

SVENSKT HÅLINDEX är ett system för att objektivt bestämma hålors kvalitet och få slut på det diffusa och ovetenskapliga snacket om att »det här är en djävla trist håla«.

En håla är en ort som kännetecknas av tätortsmiljö med allt vad det innebär av insyn, brist på natur och ont om svängrum, samtidigt som ordet saknar det som hör till stadens fördelar som allsidigt närings-, affärs- och kulturliv samt stor kontaktyta med andra människor.

Gör så här:

När du bor eller reser igenom vad du misstänker är en äkta håla tar du systematiskt reda på om följande kriterier är uppfyllda och kryssar i rutorna i tabellen här bredvid.

Systemet innehåller också fripoäng på +1 som utdelas efter egen bedömning för att justera slutsumman/poängen. Denna poäng måste hanteras varsamt.

Anmärkning: så kallade sovstäder är svåra att indexera, här finns ännu inget utarbetat system, här får man höfta och känna folksjälen. Vinter- och sommarindex kan vara skilda, många så kallade sommarstäder kan vara riktiga hålor på vintern (till exempel Borgholm och Marstrand).

Sätt kryss i de rutor för vilka påståendena stämmer och räkna ihop den totala poängen som ger hålindexeringen. Större städer får ofta poäng långt under noll och är därmed bevisade som icke-hålor. Orter med slutpoäng mellan ett och fem är måttliga hålor, de med poäng mellan sex och tio är riktiga hålor och de med poäng över tio är svåra hålor. 13 poäng och mer är rent ut sagt förfärliga hålor.

Detta hålindex är något bearbetat jämfört med originalet.

JERKER SÖDERLIND

Mariefred som håla.

Svenskt vändningsindex

CHECKLISTA FÖR ORTER PÅ GÅNG

PROBLEMET MED GENUINA HÅLOR är att de, när som helst och av outgrundliga anledningar, har en tendens att byta identitet. Förändringsprocessen kan sättas igång av såväl utsocknes som infödda. För den som vill ligga väl framme innan utvecklingsspiralen – och därmed fastighets- och huspriser – skjuter i höjden, presenteras här en vetenskapligt framtagen lista över så kallade »vändningsindex«. Dessa bygger på ett antal indikatorer som, utifrån ett brett spektrum, avspeglar tecken på begynnande håltransformation.

Tyngdpunkten ligger av nödvändighet på mentala processer och förhållningssätt till det egna jaget och ortens ekonomiska-sociala-ekologiska kretslopp. Karakteristiskt för denna typ av så kallad »stokastisk platsbunden identitetsförskjutning« är att när processen väl har inletts, är den mycket svår att hejda eller leda in i kontrollerade banor.

Checklistan kan således även användas som ett verktyg för att varna för och därmed göra det möjligt att förhindra att hålan förlorar sin unika särprägel. Det finns dock idag inga exempel på effektiva strategier för bevarande och skydd. De svenska hålorna anses av somliga experter som hopplöst förlorade.

SÄTT KRYSS i de rutor för vilka påståendena stämmer och räkna ihop den totala poängen. Gör en uppföljning inom högst sex månader. Om poängsumman har ökat med fem eller mer har du redan försuttit det bästa tillfället att göra ett klipp på fastighetsmarknaden.

© Kungl. Tekniska Högskolan, avd för Samhällsbyggnad

Indikator	Fyll i!	Poäng
Det nedlagda bruket används som replokal för teater och/eller lokala band		+ 1
Det står »Grüsse aus Schweden« på de lokala vykorten		+ 1
Det finns ett bra café där en nyinflyttad lätt accepteras som stammis		+ 2
Det finns x antal golfbanor inom en timmes resväg (x = antal p)		+ 1
Konstnärer har flyttat in i församlingshus, industrilokaler eller vattentorn		- 1
Skolköket har lokalt odlad mat		+ 1
En arg insändare i lokaltidningen klagar över att kommunen tillåtit en husbåt att få permanent kajplats vid stora bryggan		+ 1
Tyskt pensionärspar har köpt disponentvillan (köparen är utomeuropé = 2p)		+ 1
Ett nyinflyttat par har startat caférörelse i sitt glasmästeri		- 1
Det står två nya BMW utanför korvkiosken		+ 1
Kommunen har infört tre meters strandskydd i omkringliggande byar		+ 2
En bankdirektör har – helt oförklarligt – köpt ett halvtomt centralt beläget hyreshus och börjat reparera tak och inredning		+ 1
Den lokala tolkningen av en friggebods storlek ligger närmare 20 än 10 m²		+ 1
Man måste boka hyrkanot minst två veckor i förväg under juli månad		+ 1
Skrattfrekvensen på kommunfullmäktigesammanträdena ökar märkbart		+ 1
Den lokala bokhandeln har mer än fem hyllmeter med lokal historik		+ 1
Någon har lagat den trasiga skateboardrampen		+ 1
En frikyrka har startat en skola i en f d militärhangar eller gammal bilhall		+ 1
Stadsarkitekten och näringslivssekreteraren har åkt på smekmånad till Port Grimaud i Frankrike (eller liknande ej standardiserad semesterby)		+ 1
Miljonprogramsområdet har sålts ut till de före detta hyresgästerna		+ 1
MC-parkeringen vid Konsum är för trång		+ 1
Kommunens växeltelefonist låter oförklarligt glad på rösten		
Jan Guillou ryktas leta efter lösa stenplattor i ortens kyrkgolv		+ 2
Vilddjursstammen har ökat kraftigt (minst 10 % under ett år)		+ 1
Turistbyrån har givit ut en broschyr på japanska		+ 1
En tokig göteborgare har köpt det konkursdrabbade stadshotellet		+ 1
Kommunalrådet har fått kritik i lokalpressen för att vara alltför frispråkig		+ 1
Colin Nutley har setts reka för ett svar på Lukas Moodyssons »Fucking Åmål«		+ 1
Hembygdsföreningens medlemsantal har ökat två år i rad		+ 1
En statsminister har köpt sommarställe i kommunen		+ 1
Konstiga museer för militärfordon, flygplan, leksaker, textil, grafik, mat, skördetröskor och datorer startas		+ 1
Antalet strandsatta långfärdsskridskoåkare som måste hämtas med båt/helikopter i slutet av vintersäsongen har ökat markant		+ 1
Kommunen har figurerat i SVT:s »Landet runt« mer än tre gånger		+ 1
Summa poäng		

JEANETTE ANDRERSSON

Mariefred som bra.

Vad är hållbart?

PÅ LÅNG SIKT är bara den hållbara utvecklingen möjlig. Men hur kommer vi till framtidens Sörmland?

Ett är säkert – det är bara den hållbara utvecklingen som tar oss ända fram till en framtid med drägligt liv. Därför vill vi alla bidra till denna hållbarhet. Men hur gör vi? Hur känner vi igen hållbarheten?

Det finns många fällor för den som letar efter hållbarhet. Den farligaste av dessa är den som lockar oss att fokusera på enskildheterna, så att helheten går förlorad. Visst finns det anledning att diskutera frågor som energihushållning, transportlösningar, grönstruktur och källsortering. Men när dessa diskussioner får oss att glömma viktiga frågor som människors umgänge med varandra, lokalt näringsliv och lokalt kulturliv, ja då har vi gått i fällan.

Det är människor som skapar den hållbara utvecklingen. Jo, det finns ett jättelikt behov av tekniska lösningar för att skapa hållbarhet, men våra samhällen blir aldrig hållbara utan den enskilda individens engagemang och delaktighet. Alltsedan Naturskyddsföreningen startade sin kampanj »Handla miljövänligt« i början av 1990-talet är det uppenbart att människors livsstil spelar en avgörande roll för hållbarheten. Vi väljer tvättmedel, glödlampor, batterier, vi väljer vad vi äter och – inte minst – vi väljer om vi åker bil eller kollektivt. Som planerare varken vill vi eller kan vi bestämma över människors livsstil. Men vi gör oss skyldiga till framtidsbrott om vi inte planerar för sådana samhällen som gör hållbar livsstil till ett möjligt val!

Hållbarheten ligger i helheten. Ett sätt att hålla kvar helhetsperspektivet även i enstaka projekt är att använda sig av den så kallade Värderosen. Med den kan vi fortlöpande utvärdera hållbarheten i olika förslag och jämföra dem med varandra eller med nuläget. Den ger oss en möjlighet att välja de förslag till utveckling som sammantaget ger den bästa hållbarheten. Särskilt nyttig är modellen där vi kan se att vissa aspekter försämras, medan andra förbättras så pass mycket att helheten ändå blir den bästa.

Värderosen som verktyg har tagits fram av Ekologigruppen AB och Arken Arkitekter AB i samarbete. Den används idag av många planerare i flera av landets kommuner.

Värderosen – ett sätt att mäta hållbarhet

Värderosen bygger på en analys av viktiga indikatorer för hållbarhet – eller bärkraft – här förenklad i bilden »Bärkraft på fyra ben«.

Värderosen består i princip av ett antal indikatorer i ett cirkeldiagram (av typen vindrosdiagram). Cirkelns mitt är sämsta värde, periferin är bästa möjliga. I analysen markeras en punkt på varje indikators »pinne« i cirkeln: när dessa förbinds bildas ett blomformat mönster. Valet av indikatorer kan anpassas efter behov, men det är viktigt att belysa så många aspekter som möjligt. Vissa indikatorer är mätbara (till exempel hälsoaspekter som buller) – andra kan bara bedömas genom en värdering (till exempel trygghet). Det innebär att värderosorna aldrig visar exakta eller helt objektiva bilder av hållbarheten. Erfarenheten visar ändå att de tydligt visar på skillnader i hållbarhet mellan olika förslag.

Ekologisk hållbarhet

Den ekologiska bärkraften bär upp de ekologiska systemens förmåga att fortleva, att behålla sin biologiska mångfald och att producera. Ekologisk bärkraft innebär också möjligheter till en rättvis tillgång till mat, vatten och andra naturresurser åt alla människor. Denna bärkraft kan till stor del bedömas på vetenskapliga grunder. Den sammanfattas på ett koncentrerat sätt av stiftelsen »Det Naturliga Stegets« fyra så kallade systemvillkor. Viktiga indikatorer är bland andra biologisk mångfald, möjligheter till energieffektiva transporter, kretslopp och energisystem.

Social hållbarhet

Den sociala bärkraften (inom stadsplaneringen) handlar mycket om att skapa goda förutsättningar för människor att mötas och umgås. Även här är mångfalden viktig: mångfald av åldrar, av kulturer, av människor med olika erfarenheter. Goda mötesplatser och tydliga gränser är andra viktiga faktorer. Trygghet. Miljöer med lokala aktiviteter, med en blandning av funktioner. Nära tillgång till avkopplande park och natur hör också till denna hållbarhet. I den sociala hållbarheten ryms möjligheterna att leva både familjeliv och yrkesliv. Viktiga indikatorer är bland annat betingelserna för att lokala aktiviteter och händelser ska kunna uppstå (en sorts social »urbanitet«), goda mötesplatser, lokal identitet, trygghet, förutsättningarna för en blandning av invånare samt tillgången till en rekreativ grönstruktur.

Ekonomisk hållbarhet

Den ekonomiska hållbarheten utgörs till en stor del av stadsbygdens förmåga att generera ett lokalt och mångformigt näringsliv med verksamheter och kommersiell service. Ett lokalt näringsliv bidrar till den lokala hembygdens aktiviteter som ger lokal kommersiell service. Här krävs en attraktiv, näringslivslockande miljö men också en viss genomströmning av människor. En ekonomisk mångfald är mer hållbar än en enfald. Därför är det också viktigt med en mångfald av förutsättningar, främst ett varierat utbud av olika etableringsytor och lokaler. En annan del av denna bärkraft utgörs av den långsiktiga samhällsekonomin och ytterligare en annan del rör det enskilda byggförslagets projektekonomi. Viktiga indikatorer är bland andra attraktiviteten, mångfalden av lokaler och ytor, genomströmning och tillgänglighet och investeringströsklar.

Fysisk hållbarhet

Den fysiska hållbarheten omfattar frågor kring säkerhet och hälsa (buller, luftföroreningar m m).Den skapar också möjligheter till försörjning av livsmedel och vatten och möjligheter till uppvärmning och el. Tillgänglighet för alla och effektiv nåbarhet är andra viktiga delar. Viktiga indikatorer är bland andra buller, luftföroreningar, trafiksäkerhet, tillgänglighet för handikappade, biltillgänglighet och kollektivtrafiktillgänglighet.

Framtida stadstyper för Sörmland

Kommer alla samhällen att se likadana ut om de planeras med »värderos-receptet«? Nej, absolut inte! Till detta är varje plats alldeles för unik. Däremot är det tydligt att vissa stadstyper är lättare att göra hållbara än andra. Det är näst intill omöjligt att ge förutsättningar för en hållbar utveckling i en avskild grupp av likartade småhus längs ett vägskaft. Det är däremot svårt att misslyckas helt med en stadsdel med blandad bebyggelse och rutformat gatunät, integrerat i sin omgivning.

PER-ERIK ADAMSSON

JEANETTE ANDRERSSON

Det finns bara två saker som förhindrar det möjliga att förverkligas:
»Så här har vi alltid gjort.«
»Så här har vi aldrig gjort.«